

บทวิเคราะห์

สหพันธ์ชาวนาชาวไร่แห่งประเทศไทย : การเคลื่อนไหวของชาวนาไทยยุคประชาธิปไตยเบิกบาน

กนกศักดิ์ แก้วเทพ

คำกล่าวนำ

ในอดีตที่ผ่านมา ชาวนาที่เป็นผู้ผลิตเลี้ยงสังคมจนได้รับสมญานามว่า “กระดูกสันหลังของชาติ” ต้องทำงานหนักเพื่อความอยู่ดีกินดีของคนในสังคม แต่ตัวเองกลับยากจนเพราะถูกเอารัดเอาเปรียบ สภาพเช่นนี้ดำรงมาช้านานได้ก็เพราะชาวนาไม่ได้มีส่วนร่วมทางการเมือง หรือไม่มีสิทธิคัดค้านระบอบการปกครองของตัวเองด้วยตัวเอง

ในสังคมเก่าความกตัญญูทางการเมืองของชาวนายังไม่มี ชาวนาชาวไร่ไม่รู้ว่าอะไรคือการเมือง ทั้งนี้ในชีวิตจริงทุกวัน สิ่งที่ทุกคนพบเห็นในชนบททุกอย่างก็คือการเมือง และการเมืองก็อยู่กับชาวนาเรื่อยมา การที่ชาวนาชาวไร่ไม่เข้าใจเรื่องการเมืองก็เพราะว่า ชนชั้นผู้ปกครองทุกสมัยไม่เคยสอนให้ชาวนาเข้าใจวิถีทางการเมืองเลย ตรงกันข้ามกับกติกกันชาวนาชาวไร่ซึ่งเป็นคนส่วนใหญ่ของประเทศไม่ให้เข้ามาเกี่ยวข้องและสร้างความกตัญญู ใดๆ ให้กับชาวนาว่า “การเมืองเป็นเรื่องของนักการเมือง” “ชาวนามีแต่หน้าที่ทำมาหากิน” อะไรเหล่านี้เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีมอมเมาชาวนายู่เสมอว่า “ชาวนายากจนเพราะชาวก่อนไม่ได้ทำบุญไว้บ้าง เป็นเรื่องของเวรกรรมบ้าง พรหมลิขิตบ้าง”

แต่ไม่ว่าการกดขี่เอารัดเอาเปรียบและมอมเมาชาวนาจะรุนแรงแค่ไหนก็ไม่อาจปิดกั้นความรู้สึกถึง “สิทธิ” ของชาวนาได้ การที่ชาวนาชาวไร่รวมตัวกันจัดตั้งขึ้นเป็น “สหพันธ์ชาวนาชาวไร่แห่งประเทศไทย” ขึ้นในเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2517 ในช่วงบรรยากาศทางการเมือง ประชาธิปไตยเบิกบานนั้น เป็นเครื่องแสดงให้เราเห็นอย่างชัดเจนว่า บัณฑิตชาวนาไทยได้ลุกขึ้นมาทวง “สิทธิ” ของตนแล้ว หลังจากที่มีแค่ “หน้าที่” เพียงอย่างเดียวมานาน การลุกขึ้นสู้และการเคลื่อนไหวของชาวนาในเวลาต่อมาเป็นการยืนยันให้เราเห็นด้วยว่า ชาวนาเป็นพลังผลักดันที่สำคัญในการเปลี่ยนแปลงสังคมไทย และปัญหาของชาวนาจะแก้ไขได้ก็ด้วยตัวของชาวนาเอง

ในการต่อสู้เพื่อเรียกร้อง “สิทธิ” อันชอบธรรมของตน หรือเพื่อต่อต้านการเอารัดเอาเปรียบของชาวนา ในอดีตก็มักจะได้รับกรมอมเมาว่า เป็นเรื่องของคนใจหรือคนบ้า (กรณีกฎหมายมีบัญญัติต่าง ๆ) มา

ในยุคนี้อาจถือว่าเป็นเรื่องของคอมมิวนิสต์บ้าง หรือถูกมือที่สามยุแหย่บ้าง กลไกอันนี้มีส่วนก็เกี่ยวกับการค้นคว้าของชาวนาที่ จะรับรู้กันของความทุกข์ยากที่แท้จริงของตน เพราะเป็นการคอยย้ำถึงความชอบธรรมของอุดมการเก่าเพื่อดำรงสถานะที่ได้เปรียบของผู้ปกครองเอาไว้ด้วยความตระหนักถึงความสำคัญในการต่อสู้ทางค้ำอันอุดมการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการผลิตซ้ำอุดมการใหม่ เพื่อค้ำค้ำอันอุดมการเก่า อันจะเปิดทางให้กับชาวนาเข้ามามีส่วนร่วมทางการเมืองอย่างแท้จริง ข้อเขียนนี้จึงได้รวบรวมเอาเรื่องราวการต่อสู้บางส่วนที่คิดว่าจะเป็นประโยชน์สำหรับการกำหนดทิศทางของชาวนาในอนาคตมารวมไว้ในตอนท้ายของข้อเขียนนี้ด้วย

ข้อเขียนชิ้นนี้ไม่อาจสำเร็จได้ถ้าปราศจากความช่วยเหลือทั้งทางตรงและทางอ้อม จากบุคคลและองค์กรต่าง ๆ ซึ่งมีมากเกินกว่าจะกล่าวในที่นี้ได้หมด ผู้เขียนจึงขอขอบคุณบุคคลและองค์กรต่าง ๆ เหล่านี้ที่มีส่วนให้งานชิ้นนี้สำเร็จไว้ ณ ที่นี้ และขอขอบคุณเป็นพิเศษสำหรับผู้นำชาวนา ผู้ปฏิบัติงาน ของนักศึกษาที่ให้ผู้เขียนสัมภาษณ์ ขอขอบคุณอาจารย์แอนครู เทอร์คิน แห่งมหาวิทยาลัยลอนดอน อาจารย์ ดร. ปวีณา เปี่ยมพงษ์สานต์ คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และอาจารย์ฉลาภชาย รมิตานนท์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ที่มีส่วนให้ข้อคิดเห็นและเอกสารข้อมูลต่าง ๆ ที่เป็นประโยชน์ในการเขียนงานชิ้นนี้ ขอขอบคุณอาจารย์นวลฉวี สุธรรมวงศ์ ห้องสมุด คณะเศรษฐศาสตร์ และอาจารย์สุภาพรณ์ จรัสพัฒน์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ที่กรุณาจัดหาและส่งเอกสารต่าง ๆ จากเมืองไทยไปให้ผู้เขียนที่ต่างประเทศ

และสุดท้ายนี้ ผู้เขียนขอขอบคุณ คุณกาญจนา แก้วเทพ ที่มีส่วนสำคัญในการเขียนงานชิ้นนี้มาตลอดทั้งแก่กัน ทฤษฎีการวิเคราะห์ปัญหา ข้อวิพากษ์วิจารณ์ ตลอดจนคำแนะนำของเธอมิมีส่วนให้งานชิ้นนี้มีความสมบูรณ์ทางทฤษฎีมากกว่าที่ควรจะเป็น

สำหรับข้อบกพร่องต่าง ๆ ในงานชิ้นนี้ ผู้เขียนไม่อาจปฏิเสธได้ว่าเป็นความรับผิดชอบของผู้เขียน ดังนั้นงานชิ้นนี้จะก่อให้เกิดการวิพากษ์วิจารณ์ต่อการสร้างสรรค์สังคมไทยในอนาคตให้ดีกว่าที่เป็นอยู่ ผู้เขียนขอมอบเป็นกานัลให้แก่ นักคิด นักเขียน นักต่อสู้ ของประชาชนที่ได้ก้าวมาบนเส้นทางนี้ก่อนแล้ว ผู้เขียนเองได้เป็นแค่เพียงผู้ผลิตซ้ำทางอุดมการคนหนึ่งเท่านั้น

ด้วยความปรารถนาดี

กนกศักดิ์ แก้วเทพ

14 ตุลาคม 2525

ปารีส, ฝรั่งเศส

1

การเปลี่ยนแปลงเศรษฐกิจ-การเมือง-สังคมไทย ตั้งแต่หลังสนธิสัญญาบาวริง (พ.ศ. 2398) ถึง 14 ตุลาคม 2516 : บทวิเคราะห์การไม่มีส่วนร่วมทางการเมืองของชาวนาไทย

ภายหลังการเปิดประเทศเพื่อติดต่อค้าขายกับต่างประเทศตามสนธิสัญญาบาวริงปี พ.ศ. 2398 ระบบเศรษฐกิจแบบอิงชีพของไทยเองพังทลายลง ชาวนาถูกระบบตลาดบังคับให้ต้องทำการผลิตเพื่อแลกเปลี่ยน เมื่อข้าวเปลี่ยนมูลค่าใช้สอยมาเป็นมูลค่าการแลกเปลี่ยน อันเนื่องมาจากมีปริมาณในตลาดโลกจำนวนมาก มีผลทำให้ที่ดินกลายเป็นของที่มีราคาและกลายเป็นสินค้า แม้จะมีการออกโฉนดที่ดินเพื่อรับรองกรรมสิทธิ์ในที่ดินของชาวนา แต่ก็ปรากฏว่าที่ดินดี ๆ ตกอยู่ในมือของพวกขุนนางและเจ้านายหมค ชาวนาถ้าต้องการอิสระก็ต้องอพยพไปบุกเบิกหาที่ดินเองใหม่ในที่ไกล ๆ มิฉะนั้นต้องยอมเป็นผู้เช่า จากการศึกษาของสุวิทย์ ไพบูลย์วัฒน์ ปรากฏว่า ชาวนาในชนบทภาคกลางไม่มีที่ดินของตนเองถึงร้อยละ 36 ส่วนที่เหลือซึ่งมีที่ดินของตนเองร้อยละ 64 นั้นได้มาด้วยการจับจองและด้วยการซื้อ¹ นอกจากนี้ยังถูกเก็บภาษีค่านาจากรัฐอีกด้วย² สิ่งสำคัญอีกประการหนึ่งที่ทำให้ชีวิตชาวนาเปลี่ยนแปลงไปก็คือ จากการทำทำการผลิตข้าวเพื่อบริโภคมาเป็นการผลิตเพื่อการค้า โดยการขยายเนื้อที่ทำนาเพื่อเพิ่มผลผลิตออกไปนั้น ทำให้พวกชาวนาทั้งที่เป็นชาวนาที่มีที่ดินของตนเอง หรือ ไม่มีก็ตามจำเป็นต้องใช้เงินทุนเพื่อเป็นค่าใช้จ่ายสำหรับใช้เป็นทุนหมุนเวียนและทุนประจำ ส่วนใหญ่แล้วจะต้องจ่ายอัตราดอกเบี้ยในอัตราที่สูงคือ ค่าสุกร้อยละ 18.75 ต่อปีถึงสูงสุดร้อยละ 36 ต่อปี³ ยิ่งถ้าชาวนาจ่ายดอกเบี้ยเป็นข้าวเปลือกอีกด้วยแล้วอัตราดอกเบี้ยจะสูงถึงประมาณร้อยละ 60-120⁴ ที่ร้ายที่สุดก็คือ การที่ชาวนาตกลงกับผู้ให้กู้เงินโดยใช้หนี้เงินทุนที่กู้มาด้วย "การคกข้าว" เพราะทำให้ชาวนาเสียเปรียบอย่างมาก เนื่องจากต้องขายผลผลิตไปในราคาที่ต่ำกว่าท้องตลาด⁵ นอกจากนี้การที่ชาวนาคงกู้ยืมโดยการเป็นหนี้และเสียดอกเบี้ยด้วยโดยวิธีการทำสัญญาใช้เงินด้วยการเอาคราจอหรือใบสำคัญสำหรับที่นาไปจำนำ ถ้าไม่ส่งคืนและดอกเบี้ยตามสัญญาภายในกำหนดต้องยอมให้เจ้าของยึดเอาที่นา⁶ กล่าวโดยสรุป ประมาณได้ว่า 3 ใน 6 ส่วนของผลผลิตของครอบครัวชาวนาคกเป็นของชนชั้นศักดินาและนายทุน⁷ ส่วนใหญ่เสียเป็นค่าเช่าซึ่งเก็บกันประมาณครึ่งหนึ่งของผลผลิตทั้งหมด⁸

การถูกกดขี่ขูดรีดอย่างหนักหน่วงในระบบเศรษฐกิจแบบใหม่ ทำให้ชาวนาทั่วไปไม่มีความเป็นอยู่เพียงชั้นพออิงชีพ แม้เนื่องจากรัฐบาลไม่ได้นำส่วนเกินมาใช้ในการพัฒนาเศรษฐกิจชนบท เช่น โครงการชลประทานลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนใต้ของ Van de Heide ถูกคัดทิ้ง ทั้ง ๆ ที่ประเทศไทยฝนตกไม่มากพอให้ทำนาได้บริบูรณ์ทุกปี⁹ ทำให้ชาวนาคงทำนาจากน้ำฝน เพราะฉะนั้นบีโศกที่ผลิตได้น้อยเอ ราะ

ฝนแล้งหรือน้ำท่วม ชาวนาจะขุดดินถึงชั้นไม่มีข้าวกิน ในสมัยรัชกาลที่ 5 ชาวนาจำนวนมากรวมกันยื่นเรื่องร่ำขอในหลวงว่าไม่มีอาหารรับประทานและขอกู้เงินหลวงมาซื้อข้าว ปรากฏว่ารัฐบาลคอบปฏิเสศ¹⁰ ความยากแค้นของชาวนาไทยบางครั้งถึงขั้นออกค่ายก็มี¹¹

ความยากลำบากของชาวนาในยุคเริ่มต้นของการเปลี่ยนแปลงระบบเศรษฐกิจแบบใหม่เห็นได้จากบันทึกของพระยาสุริยวัตร นักเศรษฐศาสตร์ไทยคนแรกซึ่งเคยดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ กล่าวไว้ว่า

“...ชาวนาที่ยากจนขุดดินด้วยตนเอง ต้องออกแรงทำงานแต่ลำพังควักด้วยความเหน็ดเหนื่อย เวลาทำนา เติบียงอาหารและผ้าถุงหม่มไม่พอก็ต้องซื้อเชื้อเขาโดยเสียราคาแพง หรือถ้าต้องกู้เงินเขาก็ต้องเสียดอกเบี้ยอย่างแพง เมื่อเกี่ยวได้ผลแล้ว ไม่มีกำลังและพาหนะพอจะขนไปจากลานนวดหรือไม่มียั้งฉางจะเก็บไว้ขายเวลาราคาดี ก็ต้องขายตั้งแต่ในลานนวดจะได้ราคาต่ำเท่าไรก็ต้องยอมขาย มิฉะนั้นจะไม่ได้เงินใช้หนี้เขาคามสัญญา เมื่อขายได้เงินแล้วก็ต้องนำไปใช้หนี้จนหมดไม่พอจะไปซื้อเครื่องบริโภคมมาเลี้ยงชีพ หนี้หน้าทำนาก็ต้องเป็นหนี้เขาต่อไป หนี้ใหม่ทับถมหนี้เก่ามากขึ้นทุกที แรงที่ได้ออกไปก็ด้วยความเหน็ดเหนื่อย ตกแดดตกฝนก็ไม่ก่อให้เกิดทรัพย์สินแก่ตนเท่ากับออกแรงทำประโยชน์ให้กับผู้อื่นฝ่ายเดียว...”¹²

เมื่อเศรษฐกิจชนบทถูกนำไปผูกพันกับระบบตลาดโลก วิกฤติการณ์ที่เกิดขึ้นจากภายนอกก็ส่งผลเข้ามาสู่ชนบท เช่น การขึ้นลงของราคาสินค้า การเปลี่ยนแปลงทางค่านิยมและวัฒนธรรม หรือวิกฤติการณ์ในระบบเศรษฐกิจทุนนิยม เป็นต้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งกรณีของวิกฤติการณ์การเงินการคลังสมัยรัชกาลที่ 6 และที่สำคัญที่สุดก็คือวิกฤติการณ์ข้าวช่วงปี พ.ศ. 2473-77¹³ ในช่วงดังกล่าวรายได้ของชาวนาลดลงอย่างมาก อันเนื่องมาจากราคาข้าวที่ลดลง ชาวนาต้องกู้หนี้ยืมสิน พวกที่เป็นหนี้ติดคอกันมาหลาย ๆ ปีต้องสูญเสียที่ดินทำกินไป¹⁴

อย่างไรก็ตาม การเปิดการค้าเสรีกับต่างประเทศนั้น มิเพียงแต่ทำให้โครงสร้างเศรษฐกิจของประเทศเปลี่ยนแปลงไป หากแต่ยังมีผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองที่สำคัญอันเป็นรากฐานของการเมืองไทยในปัจจุบันอีกด้วย ที่สำคัญก็คือ การที่คณะราษฎรทำการยึดอำนาจเปลี่ยนแปลงการปกครองมาเป็นแบบประชาธิปไตยมีพระมหากษัตริย์ เมื่อวันที่ 24 มิถุนายน 2475 ที่จริงแล้วก่อนหน้าการเปลี่ยนแปลงการปกครองนี้ ได้มีผู้พยายามก่อรัฐประหารเพื่อให้มีการเปลี่ยนแปลงระบบของสังคมให้เป็นประชาธิปไตยและเป็นประโยชน์ต่อสังคมส่วนรวมมากขึ้น ทั้งโดยบุคคล เช่น เทียนวรรณ ค.ภ.ส. วรรณภาโ หรือ โดยคณะบุคคล เช่น กลุ่มนายทหารหนุ่มทำการกบฏ ร.ศ. 130 เป็นต้น ถึงแม้ว่าการกระทำดังกล่าวนี้จะประสบกับความล้มเหลว แต่ก็ส่งผลสะท้อนต่อความรู้สึกนึกคิดของปัญญาชนไทยในสมัยต่อมาเป็นอย่างมาก

ถือได้ว่าการเปลี่ยนแปลงการปกครองมาเป็นแบบประชาธิปไตยปี 2475 นั้นเป็นการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางการเมืองที่สำคัญ เป็นการขยายฐานทางการเมือง ทำให้สามัญชนหรือชนชั้นกลางเข้าไปมีส่วนร่วมในการบริหารประเทศมากขึ้น อย่างไรก็ตาม ปรากฏว่าหลักการต่าง ๆ ของคณะราษฎรไม่สามารถ

นำไปปฏิบัติได้อย่างจริงจัง ทำให้การพัฒนาระบบการปกครองเพื่อผลประโยชน์ของคนส่วนใหญ่ประสบความสำเร็จ ความล้มเหลว การปกครองแบบประชาธิปไตยที่แท้จริงมิได้เกิดขึ้น ที่สำคัญคือ อำนาจการปกครองของประเทศตกอยู่กับชนชั้นขุนนาง ทหาร และกลุ่มผลประโยชน์ของคนส่วนน้อยมากขึ้นในเวลาต่อมา สิ่งที่ต้องเน้นอย่างหนึ่งในที่นี้ก็คือ การเปลี่ยนแปลงการปกครองมาเป็นระบอบประชาธิปไตยในครั้งนั้นเป็นเพียงประชาธิปไตยทางค่านิยมเท่านั้น กล่าวคือ มีรัฐธรรมนูญเป็นกฎหมายสูงสุด และมีสภาผู้แทนราษฎรเป็นสถาบันหลักในการปกครอง ประชาชนส่วนใหญ่มิได้เข้ามีส่วนร่วมในการใช้อำนาจปกครองด้วย แต่อย่างใด แน่นอนว่าในทางปฏิบัติประชาชนจะมีสิทธิ์ในการออกเสียงเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรแต่ละคณะเดียวกันก็มีสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรประเภท 2 ซึ่งมาจากการแต่งตั้งตามคำแนะนำของคณะราษฎรในจำนวนที่เท่ากันด้วย ด้วยเหตุนี้จึงอาจถือได้ว่าประชาชนไทยส่วนใหญ่มิได้เป็นผู้ใช้อำนาจการปกครองตามหลักการของประชาธิปไตยที่แท้จริง ยิ่งไปกว่านั้น การเปลี่ยนแปลงการปกครองปี 2475 มิได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและเศรษฐกิจอย่างถอนรากถอนโคน ทั้งนี้ระบอบประชาธิปไตยทางการเมืองจึงขาดพื้นฐานทางบ้านเศรษฐกิจและสังคมรองรับ ประชาธิปไตยไทยจึงมีอาจพัฒนาไปได้อย่างราบรื่นถาวรเหมือนกรณีของประเทศในยุโรป แม้ว่าการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง ปี พ.ศ. 2475 จะมีได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างมากต่อชีวิตทางบ้านเศรษฐกิจ—การเมืองและสังคมของประชาชนส่วนใหญ่ในประเทศ ดูเหมือนว่าการเปลี่ยนแปลงนี้และการพัฒนาประชาธิปไตยของไทยมีส่วนทำให้ประชาชนมีนัยสำคัญทางการเมืองมากขึ้น รวมทั้งถูกกีดกันออกไปจากการมีส่วนร่วมทางการเมืองตามที่ควรจะเป็นอีกด้วย เพราะไม่ว่าจะมีรัฐธรรมนูญใช้บังคับเป็นหลักปกครองหรือไม่ ประชาชนก็ยังคงมีชีวิตทางการเมืองเหมือนเดิม ไม่เปลี่ยนแปลงรัฐธรรมนูญเกือบทุกฉบับเขียนขึ้นมาเพื่อเป็นฐานรองรับอำนาจของคณะบุคคลที่ก้าวขึ้นมาปกครองประเทศโดยการรัฐประหารแล้วยังมีส่วนทำให้รัฐธรรมนูญมีค่าต่อประชาชนน้อยลง สภาผู้แทนราษฎรเป็นสถาบันทางการเมืองที่อ่อนแอและขาดความมั่นคงมากที่สุด ตลอดจนสภาผู้แทนราษฎรทุกสมัยก็จะมีสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรบางคนประพฤติเสื่อมเสียหรือปฏิบัติหน้าที่โดยมิชอบ ใช้สถานภาพของตนแสวงหาอำนาจและผลประโยชน์ส่วนตัวให้กับตัวเองและพวกพ้อง มีผลทำให้ประชาชนเสื่อมศรัทธาต่อรัฐสภาและมีทัศนคติต่อการเมืองไปในทางลบ โดยเห็นว่าเรื่องการเมืองการปกครองเป็นเรื่องของนักการเมืองบ้าง หรือการเมืองเป็นเรื่องสกปรกที่ควรหลีกเลี่ยงบ้าง สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ล้วนแล้วแต่มีส่วนอย่างมากในการกีดกันประชาชนออกไปจากการมีส่วนร่วมทางการเมืองตามวิถีทางประชาธิปไตย สิ่งหนึ่งที่เหลือสำหรับประชาชนในระบอบการเมืองประชาธิปไตยของไทยก็คือ สิทธิในการออกเสียงเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรซึ่งถ้าพิจารณาอย่างถึงที่สุดแล้วนี้หาใช่แก่นแท้ของประชาธิปไตยไม่ หากเป็นเปลือกที่หุ้มเอาไว้ให้ดูว่าการเมืองไทยเป็นระบอบประชาธิปไตยเท่านั้นเอง นอกจากนี้ระบบราชการซึ่งเป็นกลไกในการปฏิบัติงานของรัฐบาลให้บรรลุจุดหมายและควรจะทำหน้าที่รับใช้ประชาชนก็กลายมาเป็นเครื่องมือของรัฐในการปกครองประชาชนหรือเป็นนายของประชาชนไปอย่างมีประสิทธิภาพ ยิ่งไปกว่านั้นภายใต้ระบบเศรษฐกิจแบบเสรีของไทย ผู้ที่เป็นเจ้าของปัจจัยการผลิตหรือสามารถควบคุมการใช้ปัจจัยการผลิต จะเป็นฝ่ายที่ได้ประโยชน์จากการ

ขยายตัวทางเศรษฐกิจ และผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจที่ได้มานั้นทำให้เกิดการสะสมความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจ และใช้เป็นพลังสำคัญในการแสวงหากำไรหรือผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจได้มากขึ้น เพราะสามารถทำการเข้ากลุ่มรวมตัวกันได้ได้อย่างเสรีไม่ว่าจะเป็นในรูปของกลุ่มบริษัทหรือสมาคมการค้า ซึ่งรัฐบาลมักจะทำให้การสนับสนุนหรือให้ความสำคัญ ตรงกันข้ามการรวมตัวกันของประชาชนที่เสียเปรียบไม่ว่าจะเป็นผู้ใช้แรงงานหรือชาวนาชาวไร่ มักจะไม่ค่อยได้รับความช่วยเหลือจริงจังจากรัฐบาล และมักถูกมองไปในแง่ของการรวมตัวกันเพื่อบ่อนทำลายความมั่นคงของรัฐด้วย ผลก็คือมีความไม่เสมอภาคขึ้นในอำนาจการต่อรองระหว่างกลุ่มผลประโยชน์ในสังคมไทย กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ ประชาธิปไตยของไทยยอมให้เฉพาะคนกลุ่มน้อยที่มีอำนาจเศรษฐกิจอย่างมหาศาลเท่านั้นที่มีสิทธิในการจัดตั้งองค์กร เพื่อทำหน้าที่รักษาผลประโยชน์ของตัวเอง แต่จะไม่ยอมให้ประชาชนส่วนใหญ่ โดยเฉพาะชาวนาชาวไร่ตั้งองค์กรขึ้นมาเพื่อรักษาผลประโยชน์ของตัวเองบ้าง

อย่างไรก็ตาม ที่กล่าวมาข้างต้นนี้มิได้หมายความว่าประชาชนไม่มีความตื่นตัว แท้ที่จริงแล้วความสำนึกของประชาชนมีอยู่แล้วในอดีต เพียงแต่ถูกกด ถูกบีบเค้นโดยผู้ปกครอง และโดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องประชาธิปไตยครั้งที่ ปรีดี พนมยงค์ กล่าวไว้ว่า "...แต่อันที่จริงราชกรไทยนิยมความเป็นประชาธิปไตยมาแต่โบราณกาลแล้ว อาทิในสมัยก่อนเมื่อสมภารวัดใดในชนบทว่างลงก็มีการประชุมพระในวัดและราษฎรในหมู่บ้านเลือกสมภาร ผู้ใหญ่บ้านว่างลงก็ประชุมเลือกราษฎรเลือกผู้ใหญ่บ้าน..."¹⁵ ปัญหาที่สำคัญก็คือประชาชนยังไม่ทราบถึงวิธีการที่จะแสดงความรู้สึกและความสำนึกดังกล่าวออกมาให้ปรากฏในระดับของสถาบันเท่านั้นเอง ทั้งนี้เพราะระบบโครงสร้างของสังคมกึ่งศักดินาที่เน้นทางวัฒนธรรมกึ่งศักดินาเป็นปัจจัยสำคัญในการกีดกันการปรากฏตัวของความคิดเห็นของประชาชน และโดยเฉพาะอย่างยิ่งค่านิยมทางวัฒนธรรมที่แอนครู เทอร์ตัน¹⁶ เรียกว่า "วัฒนธรรมใต้อาณัติ" (*a culture of subordination*) ซึ่งมีผลทำให้ชาวนาในชนบทตกอยู่ในภาวะเสียเปรียบทั้งทางกฎหมายและทางเศรษฐกิจการเมือง¹⁷

การแสดงออกถึงการมีส่วนร่วมทางการเมืองของชาวนาคูจะได้รับกีดกันมากที่สุดในยุคเผด็จการของสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ซึ่งขึ้นมาปกครองประเทศโดยการรัฐประหารเมื่อปี พ.ศ. 2500 และสืบคิดเนื่องมาด้วย ถนอม กิตติขจร และประภาส จารุเสถียร โดยมีการประกาศใช้กฎอัยการศึกและไม่มีการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรเป็นเวลานานถึงกว่า 12 ปี การเมืองแบบเผด็จการ พร้อมด้วยนโยบายต่อต้านและปราบปรามคอมมิวนิสต์อย่างไม่ลืมหูลืมตามีส่วนช่วยเอื้ออำนาจก่อนนโยบายการพัฒนาประเทศให้เจริญก้าวหน้าตามแบบอย่างของตะวันตกอย่างมาก เพราะช่วยสร้างบรรยากาศที่เหมาะสมกับการลงทุนของต่างชาติด้วยเหตุนี้ ชนบทไทยนอกจากจะต้องเลี้ยงเมืองแล้วยังต้องเลี้ยงระบบทุนนิยมโลกอีกด้วย

ผลลัพธ์ของการพัฒนาประเทศให้ทันสมัยก่อให้เกิดผลสืบเนื่องแก่เจ้าของที่ดิน นักธุรกิจและนายทุน แต่สำหรับชาวไร่โดยทั่วไปแล้วจะได้รับแค่ผลด้านลบ ดังจะเห็นได้จากการล้มละลายของชนบทชาวนาต้องกลายเป็นชาวนาเช่าเนื่องจากการสูญเสียที่ดิน นอกจากนี้การที่ประชากรมีจำนวนเพิ่มขึ้นอย่างรุนแรงโดยมีอัตราการเพิ่มขึ้นถึง 3.4 ในช่วงปี 2503-2516 ทำให้ปัญหาเรื่องที่ดินทำกินเป็นปัญหาที่

รุนแรง ชาวนารับจ้างเพิ่มจำนวนขึ้นอย่างมากมาย ยิ่งรัฐบาลมีการเก็บพรีเอมิ엄ข้าวด้วย ทำให้ชาวนามีความยากจนเพิ่มขึ้น เพราะว่าการเก็บพรีเอมิ엄ของรัฐบาลทำให้ชาวนาขายข้าวได้ในราคาที่น้อยกว่าที่ควรจะได้รับ นอกจากนั้นชาวนาชาวไร่ยังมีหนี้สินเพิ่มขึ้น เพราะการผลิตสมัยใหม่ต้องใช้ทุนประกอบกับปัจจัยการผลิตต่างๆ ก็มีราคาสูงขึ้นขณะที่ราคาข้าวมีแนวโน้มลดลง การที่ชาวนาต้องเป็นหนี้และจ่ายเงินค่าดอกเบี้ยในอัตราที่สูง แต่มีรายได้น้อยกว่ารายจ่ายมีส่วนเชื่อมโยงไปสู่ปัญหาการสูญเสียที่ดิน¹⁸ แม้ว่ารัฐบาลจะมีนโยบายพัฒนาชนบท แต่เป้าหมายจริง ๆ คือการปราบปรามคอมมิวนิสต์ ดังนั้นโครงการนี้จึงไม่อาจแก้ปัญหาล้มละลายในชนบทได้ ตรงกันข้ามกลับสนับสนุนให้เกิดทุนนิยมในภาคเกษตร เพราะรัฐบาลไม่ยอมให้มีการขยายธุรกิจการเกษตรขนาดใหญ่ โดยไม่มีการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างอำนาจในที่ดินเลย¹⁹ ดังนั้นระยะเวลาสิบกว่าปีของการพัฒนาชนบทจึงมีผลทำให้ชาวนาที่รวยอยู่แล้วมีฐานะมั่นคงขึ้น และสถาบันรูปแบบใหม่ในระบบทุนนิยมผูกขาดที่ร่วมมือกับอำนาจรัฐ เช่น ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ได้เข้าไปร่วมขูดรีดและควบคุมชาวนาในชนบทมากขึ้น²⁰ จากการศึกษาของแคทเธอลิน โบว์²¹ (Katherine Bowie) ในหมู่บ้านชนบทภาคเหนือของไทยกล่าวถึงเรื่องผลการพัฒนาเอาไว้อย่างน่าสนใจว่า “เมื่อรูปแบบของการพัฒนาแบบสมัยใหม่เช่นนี้เข้าไปอยู่ในหมู่บ้าน ผลคือนั่นตกแก่คนรวย ผลเสียนั้นตกอยู่กับคนจนเสมอ...ช่องว่างระหว่างคนรวยกับคนจนห่างออกจากรากันมากขึ้น นั่นหมายความว่า ความแตกต่างทางชนชั้นในชนบทได้เพิ่มสูงขึ้น” ในขณะที่ รุธ แมคเวย์²² (Ruth McVey) ได้สรุปผลการศึกษาในชนบทภาคใต้เอาไว้ดังนี้ “การนำระบบตลาดเข้าไปในชนบทไทย มีส่วนสร้างเสริมให้ชาวนาเกิดการพึ่งพาต่อพ่อค้า ซึ่งเป็นกลไกสำคัญของระบบตลาด และยังทำให้ชาวนามีจิตสำนึกที่หมดหวังอีกด้วย เพราะชาวนาเห็นได้ชัดจนถึงความไม่เท่าเทียมกันต่อภาวะการเสี่ยงค่าการค้าของราคาและผลผลิตที่เกิดขึ้นระหว่างเจ้าของที่ดิน พ่อค้าและตัวของชาวนาเอง กล่าวคือ ภาวะต่างๆ ถูกผลักมาให้ชาวนาเป็นผู้แบกรับเอาไว้ทั้งหมด” ที่เป็นเช่นนั้นเนื่องจากราคาผลผลิตทางการเกษตรถูกกำหนดโดย “ศูนย์เศรษฐกิจของจักรวรรดินิยม” ฉะนั้นชนชั้นนายทุนเลยผลักภาระเรื่องราคาไปสู่ผู้ผลิตในลักษณะของการกดราคาข้าวซื้อ ถ้าเรามองถึงขั้นตอนของการค้าขายข้าวนั้นเราจะเห็นได้ว่า ข้าวจะต้องผ่านมือของพ่อค้าคนกลาง 5-6 รายก่อนถึงตลาด โดยมีกลุ่มส่งข้าวออกอยู่ไม่ถึง 10 บริษัท ที่ผูกขาดการส่งข้าวออกตลอดจนกำหนดราคาข้าวซื้อ²³ อย่างไรก็ตามการผูกขาดผลิตผลทางด้านเกษตรกรรมมิใช่มีเพียงข้าวเพียงอย่างเดียวแต่รวมถึงข้าวโพค มันสำปะหลัง ฯลฯ การผูกขาดของบริษัทดังกล่าวแสดงให้เห็นผลประโยชน์ที่มีร่วมกันกับตลาดทุนนิยมสากล²⁴

แน่นอนว่าการพัฒนาประเทศตามแผนพัฒนา ฯ และการส่งเสริมให้ต่างชาติเข้ามาลงทุนในประเทศซึ่งวางรากฐานเอาไว้ตั้งแต่สมัยสฤษดิ์ ธนะรัชต์ จะก่อให้เกิดความเจริญเติบโตแก่ระบบเศรษฐกิจโดยรวมอย่างมาก ดังจะเห็นได้จากอัตราความเจริญเติบโตของผลิตภัณฑ์มวลรวมของประเทศเพิ่มขึ้นเฉลี่ยปีละร้อยละ 7 แต่เนื่องจากระบบอุตสาหกรรมสมัยใหม่เกิดขึ้นเพื่อตอบสนองผลประโยชน์ของต่างชาติมากกว่า ดังนั้นภาคเกษตรกรรมจึงไม่อาจพึ่งพาได้ ดังจะเห็นได้จากการเจริญเติบโตของอุตสาหกรรมไม่ได้ช่วยในการพัฒนาด้านเกษตรกรรมเลยแม้แต่น้อย ตรงกันข้ามกลับก่อให้เกิดการผูกขาดด้านเงินทุน ชะ

เดียวกันเทคโนโลยีก็อยู่ในมือของบรรษัทข้ามชาติ อย่างไรก็ตามการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจของไทย ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2503 เป็นต้นมานั้นแยกไม่ออกจากการใช้จ่ายทางด้านการทหารของสหรัฐอเมริกา ซึ่งเข้ามาใช้ไทยเป็นฐานทัพสำคัญในการทำสงครามกับเวียดนาม ลาวและเขมร²⁵ เมืองต่าง ๆ อันเป็นที่ตั้งฐานทัพของ สหรัฐฯ กลายมาเป็นแหล่งจ้างงานอีกแห่งหนึ่ง โดยเฉพาะหญิงที่หากินเป็นโสเภณีและพาร์คเนอร์ไนบาร์ ซึ่งเป็นปัจจัยที่ก่อให้เกิดความเสื่อมทรามทางศีลธรรมขึ้นในสังคม ที่สำคัญก็คือค่าใช้จ่ายทางทหารของ สหรัฐฯ และการไหลเข้าของเงินทุนต่างประเทศมีส่วนช่วยชดเชยการขาดดุลการค้าที่เกิดขึ้นอย่างมาก อันเนื่องจากการที่อุตสาหกรรมใหม่ ๆ สิ่งวัตถุและเครื่องจักรอุปกรณ์การผลิตต่าง ๆ เข้ามาเพื่อผลิตสินค้า และ ค่ายรูปแบบการปกครองแบบเผด็จการทหารซึ่งถือว่าการแสดงออกใด ๆ ที่ไม่พึงพอใจเป็นสิ่งที่มีกฎหมาย ทำให้รัฐบาลสามารถละเลยความขัดแย้งทางการเมืองและปัญหาสังคมที่เกิดจากฐานทัพอเมริกัน ตลอดจน ช่องว่างทางเศรษฐกิจที่ขยายตัวออกไประหว่างสังคมผู้บริโภคมั่งคั่งของกรุงเทพฯ กับชนบทที่ยากจน

ในปี พ.ศ. 2512 ถนอมและประภาสประกาศใช้รัฐธรรมนูญและให้มีการเลือกตั้งเป็นครั้งแรกในรอบ 12 ปี แต่เนื่องจากอิทธิพลของเผด็จการสฤษดิ์ นักการเมืองที่เรือเวทีมานานเมื่อเข้ามามีบทบาทอีก ในทางการเมืองก็ต่อสู้กันเองทั้งในพรรคและนอกพรรค นับว่าเป็นความล้มเหลวอย่างถึงที่สุดที่พรรครัฐบาลเองก็เกิดความขัดแย้งกันเองและมีข้อขัดแย้งระหว่างรัฐบาลกับสภา²⁶ ในที่สุดถนอมต้องปฏิวัติตัวเองในปลายปี พ.ศ. 2514 โดยล้มรัฐสภาและห้ามดำเนินกิจกรรมทางการเมืองทั้งปวง และมีการนำเอากฎอัยการศึก กลับมาใช้อีกครั้งหนึ่ง การที่ทหารกลับมาควบคุมศูนย์อำนาจควบคุมรัฐอีกครั้งหนึ่งก่อให้เกิดความไม่พอใจอย่างมากแก่บรรดานักการเมือง ข้าราชการ นักวิชาการ ในขณะที่เวลานั้นปัญหาต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นด้าน เศรษฐกิจที่ราคาสินค้าออกที่สำคัญประสบกับภาวะตกต่ำ (เช่น ข้าว, ยางพารา, ทุบัก) มีการว่างงานเพิ่มขึ้น คุลการชำระเงินขาดดุล สหรัฐฯ คัดความช่วยเหลือทางทหาร ฯลฯ ใ้ก่อตัวเป็นคลื่นแห่งความไม่สงบที่เติบโตขึ้นเรื่อย ๆ ในปี พ.ศ. 2516 ก็จะเห็นได้จากมีการลศไครค์หยุดงานที่มีกฎหมายหลายข้อ หลายครั้งและเกิดการขาดแคลนข้าวอันเนื่องมาจากการกักตุนถึงขนาดที่ประชาชนต้องเข้าคิวซื้อข้าว มีการชุมนุมประท้วงของนักศึกษาในเดือนตุลาคมเรียกร้องให้มีรัฐธรรมนูญ ซึ่งสามารถเรียกคนกรุงเทพฯ ได้นับจำนวนแสน ๆ คน โดยเฉพาะประชาชนที่ยากจนและชนชั้นทำงานจนกระทั่งจบลงด้วยเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516²⁷ นักการทูตตะวันตกคนหนึ่งซึ่งข้อสังเกตที่น่าสนใจเอาไว้ว่า

“คนไทยที่ว่าง่ายเหล่านี้มีคนได้หลายเรื่อง ขออย่าให้มากระเทือนหม้อข้าวของเขาก็แล้วกัน.... คนไทยเชื่อในคำศิลาจารึกที่ว่าเมืองไทยนี้ดี ในนามีปลา ในนามีข้าว...แต่ทว่าเป็นครั้งแรกในประวัติศาสตร์ชาติไทยที่เกิดยอมรับความจริงกันเป็นครั้งแรกว่า เคียวนี้ไม่มีข้าวจะกิน ทั้งนี้ใช้ว่าข้าวหมดแล้ว เพราะแม้ว่าปริมาณการผลิตจะลดลง 10 เปอร์เซ็นต์ เมืองไทยก็ยังมิมีข้าวพอเลี้ยง ประชาชน เรื่องของเรื่องมีอยู่ว่าราคาข้าวในตลาดโลกสูงขึ้นเนื่องจากโลกขาดแคลนอาหาร พ่อค้าไทยก็เลยส่งออกไปหากำไรในตลาดโลกมากกว่าจะเอามาขายในตลาดเมืองไทย นี่เองทำให้ข้าวขาดแคลนภายในเวลาไม่กี่เดือนราคาข้าวสูงขึ้นเกือบเท่าตัว ทำให้ราคาสินค้าประเภทอาหารพลอยขึ้นสูงไปด้วย อีกอย่างหนึ่งการที่รัฐบาลยอมให้ขึ้นราคาน้ำมันก๊สหรือราคาสินค้าเข้าเพิ่มสูงขึ้น

อันเนื่องมาจากการลดค่าเงินบาทที่ดี สิ่งเหล่านี้เป็นสาเหตุทำให้เงินเฟ้อขึ้นและเงินเฟ้อขึ้นเป็นสาเหตุที่ทำให้คนไทย ซึ่งแต่ไหนแต่ไรมาเฝ้าระวังการผูกขาดเป็นที่สุดต้องลุกขึ้นเดินขบวนประท้วง”²⁸

การที่เหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 ได้ประสบผลสำเร็จไม่ใช่เป็นเพราะได้รับการสนับสนุนจากประชาชนทั่วไปเท่านั้น แม้กระทั่งผู้มีอำนาจในสังคมเอง และบางส่วนของทหารก็ให้การสนับสนุนนักศึกษาในการเรียกร้องรัฐธรรมนูญและรัฐบาลประชาธิปไตย²⁹ นอกจากนั้นเป็นการชี้ให้เห็นถึงความไร้สมรรถภาพของระบบในการแก้ปัญหาทางทางด้านเศรษฐกิจ สังคมและการเมืองเป็นอย่างดี เหตุการณ์ 14 ตุลาคม ให้นำมาซึ่งช่วงแห่งเสรีภาพในการแสดงออกของประชาชนอย่างไม่เคยปรากฏมาก่อนนับตั้งแต่ปี 2490 เป็นต้นมา แน่แน่นอนว่าการปฏิรูปรัฐธรรมนูญเพียงอย่างเดียวโดยใด ๆ เป็นการไม่เพียงพอครั้งที่ ปรีดี พนมยงค์³⁰ ได้กล่าววิจารณ์เรื่องนี้เอาไว้ว่า “การมีระบบประชาธิปไตยทางการเมืองแต่เพียงด้านเดียวเท่านั้น แม้จะเป็นประโยชน์แก่ราษฎรส่วนมากก็ตามแต่ไม่มีระบบประชาธิปไตยทางการเมืองเสียเลยก็จริงอยู่ แต่ถ้าไม่มีระบบประชาธิปไตยทางเศรษฐกิจด้วยแล้ว ราษฎรส่วนมากก็ไม่มีโอกาสในทางปฏิบัติที่จะใช้สิทธิประชาธิปไตยได้ เพราะคนส่วนน้อยที่รวมอำนาจเศรษฐกิจอยู่ในมือ ย่อมมีโอกาสดีกว่าในการใช้สิทธิประชาธิปไตยทางการเมือง”

ด้วยเหตุนี้เมื่อมีเสรีภาพทางการเมือง ผู้ที่บังคับปากเงี้ยวมาตลอดเพราะการกบฏปราบปรามอย่างหนักหน่วงของอำนาจรัฐจึงได้แสดงออกถึงความทุกข์เข็ญของตน และเรียกร้องให้มีการเปลี่ยนแปลงขั้นพื้นฐาน ดังจะเห็นได้จากกรรมกรและชาวนาได้เปล่งเสียงเรียกร้องอย่างแค้นเคืองถึงสภาพการทำงานที่ดัดจริตเรียกร้องการปฏิรูปที่ดิน และกุมชะตาอนาคตของตนเองมากขึ้นด้วย ทั้งยังเรียกร้องให้มีการถอนฐานทัพสหรัฐ ฯ ให้พึ่งตนเองทางด้านเศรษฐกิจแทนที่จะพึ่งเงินทุนต่างประเทศ

2

เหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 กบฏการเคลื่อนไหวของชาวนา

ในช่วงสองปีก่อนที่จะเกิดเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 นั้น ผลของการพัฒนาในช่วงก่อนก่อให้เกิดปัญหาเศรษฐกิจและสังคมอย่างมากมาย นอกจากนั้นรัฐบาลยังนำเอาการปกครองแบบเผด็จการทหารกลับมาใช้อีกครั้งหนึ่ง การรัฐประหารครั้งนี้ทำให้ประชาชนทั่วไปหมดความอดทนเพราะแสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่า กลุ่มผู้ปกครองประเทศโดยเฉพาะอย่างยิ่งถนอม-ประภาส-ณรงค์ต้องการผูกขาดอำนาจของตนในรูปแบบเผด็จการต่อไปโดยไม่สนใจต่อปัญหาของประเทศชาติและประชาชน ด้วยเหตุนี้ประชาชนกลุ่มต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นประชาชนคนจนในเมืองที่อาศัยอยู่ตามสลัม กรรมกร ชาวนา และนักศึกษามัธยมศึกษาที่เริ่มหมดศรัทธาในตัวรัฐบาลได้เริ่มหันมาจับกลุ่มกันเพื่อหาทางแก้ปัญหาด้วยตนเอง กลุ่มที่เห็นได้เด่นชัดที่สุดเนื่องจากเป็นกลุ่มที่มีเสรีภาพมากที่สุดเมื่อเทียบกับกลุ่มอื่น ๆ คือ กลุ่มนักศึกษา

กล่าวได้ว่ากิจกรรมของกลุ่มนักศึกษาไทยได้เริ่มเติบโตขึ้นในช่วงปลายของทศวรรษปี 2503 อย่างไรก็ตาม ได้มีผู้ตั้งข้อสังเกตเอาไว้ว่าการเจริญเติบโตของกลุ่มนักศึกษานั้นมิได้เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องใน คำนวณความคิด หากเกิดขึ้นเนื่องจากการขยายตัวของกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกันกับปัญหาสังคมทั้งในเมือง และชนบท³¹ เหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 อาจจะไม่เกิดขึ้นก่อนปี พ.ศ. 2516 หากก่อนหน้านั้นไม่มี ปัญญาชนจำนวนหนึ่ง โดยเฉพาะปัญญาชนและอาจารย์มหาวิทยาลัยที่เพิ่งจบจากเมืองนอกได้ช่วยกันพูด ถึงปัญหาบ้านเมือง และบ่อยครั้งวิจารณ์การกระทำของรัฐบาลอย่างตรงไปตรงมา ดูเหมือนว่าการกระทำ อย่างเป็นกิจลักษณะและมีพลังที่สุดในยุคนั้นได้แก่ การเขียนบทความลงพิมพ์ใน วารสารสังคมศาสตร์- ปริทัศน์ วิทยาสาร เป็นต้น ซึ่งก่อให้เกิดการสังสมทางความคิดในหมู่คน ซึ่งส่วนใหญ่ได้แก่นักศึกษา ให้หันมาสนใจปัญหาบ้านเมืองอย่างจริงจัง ๆ จนกระทั่งมีการจับกลุ่มคุยกันอย่างไม่เป็นทางการ เช่น กลุ่ม เสวนาปริทัศน์ และกลุ่มศึกษาเล็ก ๆ อันประกอบด้วยนักศึกษาที่มีความตื่นตัวเพียงไม่กี่คนในมหาวิทยาลัย ต่าง ๆ และค่อย ๆ ก่อหอบและได้รับความสนใจจากนักศึกษาทั่วไปมากขึ้น พร้อม ๆ กับนักศึกษาผู้ริเริ่ม เหล่านี้ขยายขอบข่ายกิจกรรมของตนอย่างกว้างขวางยิ่งขึ้น ทั้งในรั้วมหาวิทยาลัย และภายนอก เช่นการ จัดพิมพ์จุลสารเล็ก ๆ ขายให้แก่นักศึกษากันเองในราคาถูกร่วมกับประชาชนประท้วงการขึ้นค่าโดยสารรถ เมลล์ 2511 หรือการจัดกลุ่มไปสังเกตการณ์เลือกตั้งเมื่อปี พ.ศ. 2512 เป็นต้น³² และในปลายปี 2512 นั้น เอง นักศึกษามหาวิทยาลัยต่าง ๆ ก็ได้มีการรวมตัวกันจัดตั้งเป็น “ศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย” ขึ้น กิจกรรมต่าง ๆ ที่ศูนย์กลางนี้เคลื่อนไหว เช่น การต่อต้านสินค้าญี่ปุ่น เป็นต้น อดีตผู้นำศูนย์กลางนี้ต่าง ได้กล่าวถึงเรื่องนี้เอาไว้ว่า “ที่แรกเราก็คัดค้านการครอบงำทางเศรษฐกิจของญี่ปุ่น รวมทั้งรณรงค์ไม่ให้คน ไทยใช้สินค้าญี่ปุ่น ไม่ใช่เราเกลียดญี่ปุ่น แต่เป็นเพียงการเคลื่อนไหวก้าวแรกของเราในการคัดค้านระบบ ที่ทำให้เราไม่เป็นอิสระในทางเศรษฐกิจ ในทางด้านการเมืองเราเรียกร้องให้มีการถอนฐานทัพอเมริกันออก ไปจากไทย และเพื่อปลุกมติมหาชน เราได้จัดแสดงสัปดาห์ว่าด้วยอาชญากรรมสงครามของอเมริกัน ในอินโดจีน และแสดงรายการศาลประชาชนให้ประชาชนดูด้วย”³³ เป็นต้น สิ่งที่ทำให้นักศึกษาได้รับการ สนับสนุนจากประชาชนเป็นจำนวนมากจะเป็นกรณีคัดค้าน ปว. 299 และกรณีทุ่งใหญ่ในปี 2514³⁴ กิจกรรมเคลื่อนไหวต่าง ๆ เหล่านี้ของนักศึกษาทำให้ภาพพจน์ของนักศึกษาหลายมาเป็นสัญลักษณ์แห่งความ ตั้งใจความกล้าไปกับภาพพจน์ที่ชั่วร้ายของรัฐบาล กล่าวในสายตาของประชาชนโดยทั่วไปแล้ว การเคลื่อนไหว ของนักศึกษาหลายเป็นผู้รักษาความยุติธรรม มีจิตใจรักชาติ เสียสละทำงานเพื่อประชาชนซึ่งเป็นสิ่งที่ตรง กันข้ามกับการกระทำของรัฐบาลอย่างสิ้นเชิง กลุ่มนักศึกษาได้กลายมาเป็นผู้ตรวจสอบการปฏิบัติงานของ รัฐบาล ขณะเดียวกันก็เผยแพร่ให้ประชาชนรับรู้ทั่วไป ด้วยเหตุการณ์ที่ประชาชนทั่วไปแสดงออกซึ่งการ ยอมรับนักศึกษาและการให้ความร่วมมือกับนักศึกษาในการรณรงค์เรื่องต่างๆสะท้อนให้เห็นถึงว่าประชาชน ได้เลือกยืนอยู่ข้างนักศึกษา³⁵ และนี่เป็นสัญลักษณ์ที่แสดงว่า ทางด้านพื้นฐานความคิดกลุ่มพลังต่าง ๆ ในสังคมได้หันหลังให้กับการพึ่งพารัฐบาล และแสดงเจตนารมณ์ที่จะยืนหยัดด้วยตนเอง กำหนดชะตาชีวิต ของตนเองในหมู่ประชาชน จนกระทั่งนำไปสู่การเคลื่อนไหวระบอบชาติในเดือนตุลาคม 2516³⁶

ถึงแม้ว่าจะมีนักวิเคราะห์จำนวนมากกล่าวว่าเหตุการณ์ 14 ตุลาเป็นเพียงการระงับปัญหาตัวบุคคลที่ชั่วร้ายออกไปจากสังคมไทย โดยมีใต้ออกให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในระดับโครงสร้างของสังคม แต่เหตุการณ์ 14 ตุลาถือได้ว่าเป็นความหมายอย่างยิ่งในแง่ของการเปลี่ยนประวัติศาสตร์ทางอุดมการณ์ของประชาชนไทย ดังที่นักวิชาการตะวันตก³⁷ ได้ประเมินการเปลี่ยนแปลงทางอุดมการณ์ของประชาชนไทยจากเหตุการณ์ 14 ตุลาไว้ว่า

“ประเทศไทยกำลังตกอยู่ในภาวะวิกฤติ สภาพการณ์ทั่วไปเกือบถึงขั้นสงครามกลางเมือง การต่อสู้ทางชนชั้นยกระดับสูงขึ้นจนไม่อาจคาดคะเนได้ สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้เป็นผลโดยตรงจากการที่ประเทศไทยถูกดึงเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจทุนนิยมโลก ตั้งแต่ทศวรรษปี 2503 เป็นต้นมา...ประชาชนได้เริ่มต้นมีบทบาทกำหนดอนาคตของตนเองแล้ว... เพื่อที่จะปลดปล่อยประเทศให้หลุดพ้นจากการครอบงำของจักรวรรดินิยมและเพื่อให้ประเทศมีอิสระในการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม...”

คำกล่าวข้างต้นนี้ย่อมเป็นการปฏิเสธภาพพจน์ของประชาชนที่ได้รับอิทธิพลมาจากอุดมคติคึกฉินา ซึ่งเรามักได้ยินได้ฟังกันบ่อย ๆ ว่า “คนไทยเป็นคนหัวอ่อน ว่านอนสอนง่าย อ่อนน้อม โดยเฉพาะต่อผู้มีศักดิ์และอาวุโสสูงกว่า” ทั้งยังเป็นการปฏิเสธลักษณะของ “วัฒนธรรมไตอาณัติ” อีกด้วย แรเคียส ฟลัด³⁸ (Thadeus Flood) ได้ตั้งข้อสังเกตว่า “คนรุ่นใหม่โดยเฉพาะนักวิชาการหัวก้าวหน้า กำลังพบความจริงใหม่ในสังคมไทยว่า ความจงรักภักดีแบบไทยในอดีตได้ทำลายศักดิ์ศรีของประชาชนมาหลายทศวรรษแล้ว ประชาชนทั่วไปไม่มีทางออกเพราะชนชั้นปกครองเป็นผู้ถือกฎหมาย”

เหตุการณ์ 14 ตุลา 2516 เป็นเหตุการณ์ที่เสนอทางออกทางหนึ่งให้แก่ประชาชน อันที่จริงแล้วความไม่พอใจของประชาชนที่มีต่อสังคมเก่าเป็นเรื่องที่มีมานานแล้ว ไม่ใช่เรื่องแปลกใหม่แต่อย่างใด สิ่งที่แปลกใหม่ในครั้งนั้นก็คือ เหยื่ออีกคำหนึ่งของปัญหาคือความหวังและความมั่นใจเป็นความรู้สึกร่วมที่สร้างขึ้นใหม่จากเหตุการณ์ครั้งนี้³⁹ นอกจากนี้วิธีการเปลี่ยนแปลงสังคมของ 14 ตุลาที่แตกต่างออกไปจากการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองครั้งอื่น ๆ ของไทยในอดีต ซึ่งการเปลี่ยนแปลงทุกครั้งที่เกิดขึ้นนั้นเกิดจากข้างบนลงมาสู่ข้างล่าง แต่ในครั้งนั้นเป็นการเปลี่ยนแปลงจากข้างล่างขึ้นไปสู่ข้างบน ซึ่งส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงจากการเมืองของผู้มีอภิสิทธิ์ในสังคมมาเป็นการเมืองของประชาชน⁴⁰

ในปี พ.ศ. 2475 ช่วงก่อนหน้าที่จะเกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นประชาธิปไตยนั้น เราจะเห็นทัศนคติของกลุ่มผู้นำประเทศที่มีต่อประชาชนในประเด็นประชาธิปไตยนี้เสมอว่า “มีความเห็นพ้องกันว่า ประชาชนไม่มีความพร้อมต่อจิตใจประชาธิปไตย” ในหลวงรัชกาลที่ 7 เองก็ทรงมีพระราชดำริว่า “...คนไทยขาดการศึกษา และไม่ได้รับการฝึกฝนทางเศรษฐกิจและการเมือง ดังนั้นประชาธิปไตยแบบรัฐสภาจึงไม่เหมาะกับประเทศไทย และลักษณะนิสัยของคนไทย...”⁴¹ แม้จนกระทั่งในทศวรรษปี 2513 นี้ก็ยังมีข้อสรุปของนักวิชาการไทยบางคนเกี่ยวกับลักษณะทางประชาธิปไตยของประชาชนว่า “...การต่อสู้เพื่อรัฐบาลประชาธิปไตยนั้น คนไทยส่วนใหญ่ยังไม่เข้าใจอุดมคติใหม่เพียงพอ โดยเฉพาะในระดับชาวบ้าน...ลักษณะนิสัยและการประพฤติปฏิบัติของคนไทยยังอยู่ใต้อิทธิพลความเชื่อและชนบประเพณีดั้งเดิม...”⁴²

เหตุการณ์ 14 ตุลาที่ประชาชนต่างลุกขึ้นมาต่อสู้เพื่อเรียกร้องรัฐธรรมนูญสะท้อนให้เห็นว่าประชาชนมีความเข้าใจในเรื่องประชาธิปไตยเป็นอย่างดี และโดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อหลังเหตุการณ์ 14 ตุลา คนไทยกลุ่มอาชีพต่าง ๆ ต่างรู้จักใช้สิทธิแบบกลุ่มผลประโยชน์เพื่อปกป้องสิทธิของตนตามวิถีทางประชาธิปไตย โดยปราศจากการใช้ความรุนแรงหรือการละเมิดกฎหมายที่เป็นกรขยายความหมายของประชาธิปไตยออกไปให้กว้างขวางขึ้น กว้างกว่าประชาธิปไตยของชนชั้นกลางซึ่งนำมาใช้กันอย่างแคบ ๆ ว่า “*ประชาธิปไตยมีค่าเท่ากับรัฐธรรมนูญ*” เท่านั้น

ยิ่งไปกว่านั้นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น ณ จุด ๆ หนึ่งในระบบอุดมการได้ส่งผลกระทบต่อจุดอื่น ๆ ในระบบอุดมการนั้น⁴³ นอกจากนี้เมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลงอุดมการในกลุ่มบุคคลกลุ่มหนึ่งๆ ก็จะมีผลกระทบต่อถึงการเปลี่ยนแปลงอุดมการของกลุ่มอื่น ๆ ในสังคมด้วย ดังที่ แกททอรี⁴⁴ (Gattori) ได้ตั้งข้อสังเกตถึงการเปลี่ยนแปลงอุดมการที่มีผลต่อความสัมพันธ์ระหว่างคนในสังคมในช่วงนั้นเอาไว้ว่า “*แท้ที่จริงแล้วถือได้ว่า (เหตุการณ์ 14 ตุลา) เป็นครั้งแรกที่รัฐบาลถูกคว่ำ โดย “ผู้น้อย” – ซึ่งเป็นคนเล็ก ๆ ในสังคมที่ได้รับการคุกคามตลอด ขณะที่ “ผู้ใหญ่” ซึ่งเป็นผู้มีอำนาจในสังคมต้องหลบหนีออกจากประเทศไป...*” ที่สำคัญก็คือการกระทำดังกล่าวก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในทัศนคติของประชาชนไทยในทุกระดับ ทุกกลุ่มคนไม่ว่าจะเป็นกรรมกร/นายจ้าง ชาวนา/เจ้าที่ดิน นักเรียน/ครู และที่สำคัญก็คือประชาชนกับรัฐบาล ดังเราจะเห็นได้จากมีเหตุการณ์ทำนองนี้จำนวนมากที่ปะทุขึ้นภายหลังเหตุการณ์ 14 ตุลา ไม่ว่าจะเป็นการนัดหยุดงานของกรรมกร การประท้วงของนักเรียนเพื่อย้ายครูใหญ่ หรือการเดินทางให้รัฐบาลจัดการเรื่องดอนฐานทัพของอเมริกันออกไป เป็นต้น แน่นนอนว่าได้มีการเดินทางของชาวนาจนสามารถจัดตั้งขึ้นเป็นองค์กรชาวนาได้ในที่สุดด้วย

การเปลี่ยนแปลงของคุลย์อำนาจทางการเมืองภายหลังเหตุการณ์ 14 ตุลา 2516 อันเนื่องมาจากการปะทะกันระหว่างพลังของประชาชนกับอำนาจของเผด็จการ และจบลงด้วยชัยชนะของฝ่ายประชาชนมีผลพลอยให้อำนาจของกลุ่มผู้ปกครองกลุ่มอื่น ๆ ที่ยังหลงเหลืออยู่แตกกระเจิงไป ไม่สามารถรวมตัวกันได้ อย่างมีเสถียรภาพเหมือนแต่ก่อน ถือได้ว่าเป็นช่วงที่อำนาจรัฐและกำลังของกลุ่มชนชั้นปกครองอ่อนแอที่สุด และความอ่อนแอของอำนาจรัฐนี้เองเป็นเงื่อนไขที่สำคัญสำหรับการก่อตัวของอุดมการเพื่อต่อต้าน อำนาจเก่า ความปรารถนาของคนทั้งหลายถูกปลุกให้ตื่นตัวขึ้นด้วยโอกาสที่เป็นไปได้ของการเปลี่ยนแปลงและการที่ “อำนาจมาจากประชาชน” วรพุทธิ ชัยนาม⁴⁵ ปัญญาชนไทยคนหนึ่งได้กล่าวถึงความต้องการเปลี่ยนแปลงของประชาชนไทยเอาไว้ว่า “...การปฏิวัติของมวลชนย่อมจะเกิดขึ้นได้ ไม่ว่าใครจะคัดค้านหรือสนับสนุนอย่างไร เพราะการปฏิวัติครั้งยิ่งใหญ่เช่นนี้จะเกิดขึ้นมาได้ก็ด้วยความพอใจหรือไม่พอใจของมวลชนที่มีต่อระบบที่มีอยู่ ถ้าเขาเห็นว่ามันเลวร้ายไปหมดก็ให้พรณนาถึงความดีเลิศตามความเข้าใจออกมาอย่างล้นพอก็ไม่อาจจะให้เขาเห็นว่า มันคืออะไร เพราะไม่มีอะไรจะต้องห่วงใยอาลัยอาวรณ์ ความเสียสละชีวิตนั้น ย่อมไม่มากเกินไปสำหรับผู้ที่ไม่ได้รับผลประโยชน์ใด ๆ จากปัจจุบัน และมองไม่เห็นว่าจะมีประโยชน์ใดๆ จากระบบที่มีอยู่...”

คำกล่าวของวรพुरुฏ์ถูกต้องอย่างยิ่งโดยเฉพาะสภาพของ “ผู้ที่ไม่มีอะไรจำต้องห่วงใยอาลัยอาวรณ์” เช่นชาวนาในชนบทของไทย ในช่วงที่หันทางการแสดงออกของชาวนาถึงความทุกข์ยากถูกบีบคั้น ชาวนาที่ไร้ที่ดินทำกิน ได้เลือกหนทางของการไปเป็นโจรผู้ร้าย หรือไม่ก็ร่วมเข้ากับพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย⁴⁶ หลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม แม้ว่าสภาพของชาวนาส่วนใหญ่จะอยู่ท่ามกลางความขัดแย้งระหว่างปัญหาต่าง ๆ ที่สะสมพอกพูนมากขึ้น กับการหาทางออกซึ่งในการหาหนทางออกนั้นก็มีให้เลือก 2 ทางคือ จะอธิบายความทุกข์ยากที่เกิดขึ้นด้วยคำตอบแบบเดิมตามความเชื่อทางศาสนาว่าเป็นเพราะบุญกรรมในอดีตที่ไม่อาจแก้ไขเปลี่ยนแปลงได้ หรือเป็นเรื่องของโครงสร้างความเอาเปรียบที่จะต้องแก้ด้วยการปฏิวัติ ณ จุดนี้เองที่ชาวนาจะต้องเลือกตัดสินใจว่าจะไปทางไหนดี

อาจกล่าวได้ว่าบรรยากาศประชาธิปไตยภายหลังเหตุการณ์ 14 ตุลา และโดยเฉพาะอย่างยิ่งผลจาก “โครงการเผยแพร่ประชาธิปไตยประชาชน” โดยกลุ่มเผยแพร่ประชาธิปไตย โครงการส่งเสริมระบอบประชาธิปไตยและโครงการกลับสู่ชนบทของศูนย์กลางนิสิต ฯ โครงการประชาธิปไตยสัญจรของสหพันธ์นักศึกษาเสรี⁴⁷ ตลอดจน “โครงการประชาธิปไตยในโรงเรียน” ของศูนย์กลางนักเรียนแห่งประเทศไทย ซึ่งล้วนแล้วแต่มีเป้าหมายเผยแพร่ประชาธิปไตยในรูปแบบต่าง ๆ ตลอดจนถึงขั้นลงมือปฏิบัติจริง⁴⁸ เป็นแรงเหนี่ยวนำให้ชาวนาเลือกคำตอบในส่วนหลังมากขึ้น ฮันส์ ลูเธอร์⁴⁹ (Hans Luther) วิเคราะห์ว่าโครงการเหล่านี้มีเป้าหมายที่จะเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ระหว่างนักศึกษากับชาวบ้านให้เป็นรูปแบบใหม่ มีนักศึกษา 5,000 คน เดินทางออกไปหาชาวบ้านถึงท้องถิ่น เพื่ออธิบายความหมายของประชาธิปไตยให้แก่ทุกคน และเพิ่มพัฒนาจิตสำนึกทางการเมืองของชาวนาให้สูงขึ้น

แม้ว่าในที่นี้เราไม่อาจประเมินถึงการพัฒนาจิตสำนึกทางการเมืองที่เกิดขึ้นจากโครงการต่าง ๆ ข้างต้น ได้อย่างเป็นรูปธรรม แต่ผลลัพธ์ที่สำคัญอย่างยิ่งของโครงการดังกล่าวนี้คือนักศึกษาและประชาชนก็คือ ต่างก็ได้พันธมิตรมากขึ้น ผู้ที่เคยคลุกคลีใกล้ชิดอยู่ในขบวนการนักศึกษาผู้หนึ่งได้กล่าวถึงเรื่องนี้เอาไว้ว่า “นักศึกษาได้พยายามใช้โอกาสนี้ (บรรยากาศประชาธิปไตย) ขยายวงกิจกรรมของตนให้กว้างขวางขึ้น เพราะตระหนักว่าการเปลี่ยนแปลงตัวบุคคลหรือคณะรัฐบาลเท่านั้นเป็นเพียงการกำจัดส่วนยอดของภูเขาน้ำแข็งของระบบเผด็จการในสังคมไทยเท่านั้น การออกไปหาประชาชนด้านโครงการเผยแพร่ประชาธิปไตยตามหัวเมืองและชนบทก็ การเข้าช่วยรัฐบาลแก้ปัญหาเศรษฐกิจของประชาชนในกรุงเทพฯ ก็ นอกจากจะทำให้นักศึกษาเรียนรู้ปัญหาที่แท้จริงที่ประชาชนประสบแล้ว ยังเป็นการแสวงหาความสนับสนุนจากประชาชนอีกโสดหนึ่งเพื่อที่จะรักษาและส่งเสริมสถานะของตนในสังคมต่อไป...”⁵⁰ ฉัตรทิพย์ นาถสุภา⁵¹ ได้กล่าวถึงการลงไปหาประชาชนของขบวนการนักศึกษาเอาไว้ว่า “...เป็นครั้งแรกในสังคมไทยที่ความคิดฝ่ายซ้ายได้เริ่มหยั่งรากลึกถึงมวลชนบางส่วน และเริ่มก่อให้เกิดความสำนึกในมวลชนส่วนนั้น มิได้เป็นเพียงความคิดของปัญญาชนกลุ่มเล็ก ๆ อย่างแต่เดิมแล้ว...”

กล่าวทางด้านชาวนา มีผู้ประเมินความสำเร็จของการที่นักศึกษาลงไปทำงานกับประชาชนเอาไว้ว่า “การลงไปหาประชาชนของนักศึกษาทำให้ความทุกข์ยากของประชาชนกลายเป็นปัญหาการเมือง

ขึ้นมา การเปลี่ยนแปลงของชาวชนบทหลังจากโครงการนี้ก็คือ เริ่มรู้และเข้าใจสภาพต่าง ๆ ทางการเมือง และเศรษฐกิจขึ้นมาบ้างแล้ว อย่างน้อยก็ในเรื่องการมีส่วนร่วมในประชาธิปไตย”⁵² ที่สำคัญก็คือถือได้ว่าเป็นการประสานความกตัญญูความเข้าใจและร่วมปัญหากันระหว่างชาวนากับนักศึกษาเป็นครั้งแรก ซึ่งส่งผลกระทบต่ออุดมการณ์ของทั้งสองฝ่ายอย่างมาก

ในอีกทีที่ผ่านมา เงื่อนไขทางสังคมได้บีบคั้นมิให้บุคคลจาก 2 ชนชั้นนี้ได้มีโอกาสรู้จักกันอย่างแท้จริง ทำให้รู้จักกันอย่างผิดพลาด มองไม่เห็นบทบาทที่ทั้งมีต่อกัน แค่วันที่ 14 ตุลาคม จากประสบการณ์ทั้งจากการลงไปคลุกคลีกับชาวนา และการที่ชาวนาได้มีโอกาสลุกขึ้นมาพูดถึงปัญหาของตัวเอง ตลอดจนการได้เห็นการต่อสู้ที่ยืนหยัดของชาวนาทำให้ทัศนะของนักศึกษาต่อชาวนาเปลี่ยนแปลงไป เช่น

“มองเห็นความสำคัญของชาวนาในแง่ผู้ผลิต ผู้ค้าเงินโครงสร้างสังคม...

มองเห็นความตื่นตัวในสังคมต่อวิกฤติการณ์ของกลุ่มชาวนา...

มองเห็นหน้าที่และบทบาทของสังคมของคนที่มีต่อชาวนา...

และเปลี่ยนทัศนะใหม่ต่อประวัติศาสตร์การต่อสู้ของชาวนา...”⁵³

ที่สำคัญที่สุดก็คือ การที่นักศึกษาถ่ายทอดอุดมการณ์ที่ว่า “พลังของประชาชนนั้นได้มาจากการจัดตั้งรวมตัวกันเพื่อเข้าร่วมด้วยวิธีการต่อสู้ทางชนชั้น มิใช่การร้องขอจากอดีต” ให้แก่ชาวนา ดังข้อสรุปที่ว่า

“...ประชาชนไทยได้เดินมาสู่จุดที่ว่า ถ้าพวก เขารวมตัวกัน ก็จะมีพลังอำนาจพอที่จะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในสภาพความเป็นอยู่ได้ ประชาชนไทยได้ตื่นตัว และต้องการจะเป็นนายเหนือชีวิต และสภาพการณ์ชีวิตของตน...”⁵⁴ และ

“...การแก้ปัญหาในสังคมไทย ต้องอาศัยการรวมกลุ่มระหว่างนักศึกษากับประชาชนสร้างพลังต่อสู้ขึ้นมาเท่านั้น และทุกอย่างจะไม่ได้มาด้วยการร้องขอ...”⁵⁵

ผลลัพธ์จากการทำงานร่วมกันทำให้ชาวนาส่วนใหญ่สร้างทัศนคติที่ศรัทธาก่อนนักศึกษา พร้อม ๆ กับสร้างภาพเปรียบเทียบกับข้าราชการ ดังคำสัมภาษณ์ของผู้นำชาวนาคนหนึ่งที่กำลังนี้ “...ความเดือดร้อนของชาวนานั้น นักศึกษาที่รักความเป็นธรรมก็ได้เห็นชาวนาชาวไร่ได้รับความเดือดร้อนก็ทนไม่ได้ นักศึกษาได้ให้ความอนุเคราะห์ปรึกษาหารือในเรื่องตัวบทกฎหมายที่ชาวนาไม่เกยรู้เรื่อง เพราะชาวนาไม่มีโอกาสที่จะศึกษาเล่าเรียน นักศึกษารู้ว่าชาวนาไม่รู้อะไรจึงให้ความช่วยเหลือทุกด้าน ชาวนาชาวไร่มีความขอบใจเป็นอย่างมากที่มีนักศึกษาย่างนี้คอยให้ความช่วยเหลือ ตรงกันข้าม ชาวนาไม่ได้รับความอบอุ่นจากคนของรัฐบาลเลย ชาวนารู้สึกว่า เขาถูกทอดทิ้งอยู่ตลอด ไม่มีใครคอยดูแลเอาใจใส่ นักศึกษาคอยประคับประคองชาวนาไม่ให้ถูกผู้มีอำนาจหรืออิทธิพลค้ำคั้นอีก เพราะชาวนาถูกค้ำคั้นโดยคนของรัฐบาลและผู้มีอำนาจมาหลายยุคสมัยแล้ว...”⁵⁶ และอีกคนหนึ่งว่า “ชาวนาสรุปผลจากการออกชนบทของนักศึกษาว่า ชาวนาได้ผลประโยชน์มากมาย นักศึกษามีแต่เอาผลประโยชน์มาให้ชาวนา ผิดกับคนของรัฐบาลที่สร้างแต่ความเดือดร้อน”⁵⁷ พันธมิตรที่แนบแน่นระหว่างพลังความคิดและพลังทางวิถีตนเองเป็นปัจจัยสำคัญสำหรับการก่อเกิดสหพันธ์ชาวนาชาวไร่แห่งประเทศไทยในเวลาต่อมา

3

บทวิเคราะห์เศรษฐกิจการเมืองของชาวนาไทยยุคใหม่

3.1 สหพันธ์ชาวนาชาวไร่แห่งประเทศไทยกับการเคลื่อนไหวทางสังคม

อาจกล่าวได้ว่า หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองปี พ.ศ. 2475 มีส่วนทำให้รูปแบบของการต่อสู้ของชาวนาเปลี่ยนแปลงมิได้เป็นการกบฏหรือลุกฮือครั้งในอดีต ตัวอย่างเช่น ในปี พ.ศ. 2492 ซึ่งเป็นช่วงที่ประเทศไทยมีเสรีภาพทางการเมืองพอสมควร (ยุคหลังของจอมพล ป. พิบูลสงคราม) ชาวนาในจังหวัดนครปฐม สมุทรสาคร ซึ่งเป็นจังหวัดรอบ ๆ กรุงเทพฯ ได้พากันเดินทางมาร้องเรียนรัฐบาล เนื่องจากที่ดินของตัวเองต้องตกเป็นของนายทุน เนื่องจากสัญญาเงินกู้ การจำนอง จำนำ ขายฝาก ฯลฯ รัฐบาลได้ออก พรบ. ควบคุมการเช่านา 2493 แต่ก็ไม่มีผลในทางปฏิบัติ นอกจากนี้แรงผลักดันของชาวนายังก่อให้เกิดการออกกฎหมายจำกัดการถือครองที่ดินอีกด้วยในปี พ.ศ. 2497 ซึ่งเนื้อหาสำคัญได้แก่การห้ามไม่ให้ครอบครองที่ดินเกินกว่า 50 ไร่ ห้ามคนต่างก้าวถือกรรมสิทธิ์ที่ดินแต่ก็ไม่มีผลในทางปฏิบัติเช่นกัน⁵⁸ เป็นที่น่าเสียดายว่า บทบัญญัติเกี่ยวกับการจำกัดขนาดของการถือครองที่ดินของกฎหมายดังกล่าว มิได้มีโอกาสได้ใช้บังคับเลย เพราะบทบัญญัติความมาตรา 34 ของกฎหมายฉบับนั้น ได้ถูกยกเลิกโดยประกาศของคณะปฏิวัติฉบับที่ 49 เมื่อวันที่ 13 มกราคม 2503 ซึ่งประกาศฉบับดังกล่าวได้เปิดโอกาสให้มีการ “รวบ” กรรมสิทธิ์ในที่ดินมากยิ่งขึ้น ในสมัยของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจได้ขยายตัวอย่างรวดเร็ว แต่เนื่องจากแผนพัฒนาเศรษฐกิจมิได้เน้นถึงการกระจายรายได้หรือความเสมอภาคทางสังคมมากนัก ทำให้ผลปรากฏว่า ยิ่งประเทศพัฒนามากขึ้นคนส่วนใหญ่กลับยิ่งจนลง โดยเฉพาะอย่างยิ่งชาวนาชาวไร่มีหนี้สินเพิ่มขึ้น และสูญเสียกรรมสิทธิ์ในที่ดินมากขึ้น ทั้งนี้เพราะผลของการพัฒนาเศรษฐกิจตกอยู่ในมือของคนกลุ่มน้อย และทำให้การรวบอำนาจทางเศรษฐกิจขยายตัวออกไปอย่างรวดเร็ว ที่เป็นเช่นนั้นก็เพราะสภาพการณ์ทางการเมืองในขณะนั้นเอื้ออำนวย กล่าวคือ การปกครองประเทศตกอยู่ในอำนาจเด็ดขาดของคนเพียงไม่กี่คน ประชาชนไม่มีสิทธิ์ที่จะแสดงความคิดเห็น และไม่มีใครกล้าขัดขวางการกระทำของรัฐบาลและพวกพ้องที่กอบโกยผลประโยชน์ได้คนภายใต้ “การพัฒนาเศรษฐกิจ” และ “ความมั่นคงของชาติ” ใครขัดขวางก็ถือว่าเป็นคอมมิวนิสต์

ในปี พ.ศ. 2510-11 ชาวนาชาวไร่ อำเภอทุ่งสถาน จังหวัดพิษณุโลก เข้าร้องเรียนต่อผู้ว่าราชการจังหวัด รัฐมนตรีกระทรวงมหาดไทย นายกรัฐมนตรี เรื่องข้าราชการทุจริตเรื่องการจัดสรรที่ดินนิคมสร้างตนเอง แต่ไม่มีผล จนท้ายสุดชาวนายื่นฎีกาคือในหลวงเรื่องจึงยุติลงไป⁵⁹ ในสมัยเผด็จการถนอม-ประภาส-ณรงค์ ชาวนาก็เดินทางมาร้องเรียนเรื่องการถูกขูดที่ดินเป็นจำนวนมาก แต่ก็ไม่ได้รับความช่วยเหลือจากรัฐบาลแต่อย่างใด⁶⁰

อย่างไรก็ตาม เราก็พอที่จะมองเห็นได้ว่า ลักษณะการต่อสู้ของชาวนาในยุคใหม่พัฒนาไปจากการต่อสู้ในสมัยศักดินา กล่าวคือ มีเป้าหมายการต่อสู้ที่ชัดเจนขึ้น ดังจะเห็นได้จาก ชาวนามีการร่วมกันร้องทุกข์ในปัญหาที่ตนเองประสบอยู่ ลักษณะการต่อสู้จะมีการรวมกันเป็นกลุ่มย่อยในหมู่บ้าน ตำบลที่เคือคร้อ้น ใช้การมาร้องเรียนรัฐบาลตามกฎหมายแทนการกบฏแบบสมัยก่อน ที่น่าสังเกตก็คือ รูปแบบการต่อสู้ของชาวนาเช่นนี้ สะท้อนให้เห็นว่า ชาวนาชาวไร่ยังมีความเชื่อถือในการแก้ปัญหาของรัฐบาลอยู่ ยังมองรัฐบาลเป็นตัวกลางในการจัดการความขัดแย้งระหว่างชาวนากับผู้ที่ตนขัดแย้งด้วย⁶¹ นี่คือทัศนคติต่อรัฐบาลเก่าที่เริ่มต้นมาตั้งแต่อริสโตเติล จนถึงปัจจุบันนี้ ซึ่งมองว่ารัฐจะเป็นผู้ให้หลักประกันแก่ทุกคนที่อยู่ร่วมกันในสังคม⁶²

ในขณะที่ปัญหาในชนบททวีความรุนแรงเพิ่มมากขึ้นทุกที มาตรการในการแก้ปัญหาที่ได้ผลอย่างจริงจังไม่เคยถูกนำมาใช้เพื่อบรรเทาปัญหาเลย ชัยอนันต์ สมุทวณิช⁶³ ให้ข้อสังเกตว่า “สภาพการณ์ทางการเมืองในช่วงเวลาที่ชาวนาล้มละลายหรือตกอยู่ในภาวะหนี้สินอย่างมากมาย (พ.ศ. 2474-2516) ก่อนข้างจะประหลาด แม้ว่าจะได้มีความพยายามหลายต่อหลายครั้งที่จะมีรัฐบาลแบบประชาธิปไตยรัฐสภา แต่กลับล้มเหลวทุกครั้ง ด้วยเหตุนี้เองรัฐบาลเผด็จการทหารจึงแทรกตัวเข้ามาเพื่อให้สังคมมีระเบียบและเสถียรภาพ ซึ่งเป็นการปิดบังการเรียกร้องเสรีภาพ ความเท่าเทียม และการเปลี่ยนแปลงสังคม” ฮันส์ ลูเธอร์⁶⁴ ได้วิเคราะห์ธรรมชาติที่แท้จริงของประเทศไทยว่าเป็นรัฐบาลทุนนิยมที่สนับสนุนค้ำจุนโดยกลุ่มทหาร ปฏิกิริยา และอำนาจอิทธิพลของต่างชาติ ซึ่งวางรากฐานอยู่บนโครงสร้างอำนาจเก่า รัฐบาลเช่นว่านี้ไม่เคยจัดการกับปัญหาของความยากแค้นของชาวนาที่เกิดขึ้นมานานแล้ว ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ในอีกด้านหนึ่งนั้น ปัจจัยที่ทำให้ปัญหาของชาวนาแก้ไขไม่ได้ก็คือ ชาวนาขาดแรงกดดันทางการเมืองที่จะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างได้ผล ทั้งนี้ถ้ากล่าวในแง่ของกลุ่มอาชีพแล้ว ชาวนาขาดการจัดองค์กร และอยู่กันกระจัดกระจาย⁶⁵ ดังนั้นถึงแม้ว่าจะมีการเข้ามาเรียกร้องกับรัฐบาลบ้างครั้งทีกล่าวมาแล้วข้างต้น แต่ก็ยังเป็นเพียงกลุ่มย่อย ๆ เท่านั้น นอกจากนั้น บทบาทของอุทกการเก่าที่ไม่ได้คนยุ่งเกี่ยวกับการเมือง ตลอดจนการยอมรับว่าความยากจนข้นแค้นในชีวิตปัจจุบันของตนเองเกิดจาก “กรรม” ในอดีตที่ไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ มีส่วนกำหนดพฤติกรรมชาวนาให้ยอมจำนนไม่มากก็น้อย

แต่ไม่ว่าบรรยากาศทางการเมืองจะเผด็จการมากเพียงใดก็ตาม เราอาจสรุปการเคลื่อนไหวของชาวนาก่อนตุลาคม 2516 ได้ว่า ชาวนามีได้หยุดเคลื่อนไหวเลย แต่การเคลื่อนไหวนั้นมีอยู่วิธีการเดียวคือการเข้าร้องเรียนกับรัฐบาล ถ้ารัฐบาลไม่ช่วยก็ไม่มีปฏิกิริยาอะไรตามมา ไม่มีการติดตามผล ทั้งนี้เนื่องจากไม่ได้มีลักษณะการเคลื่อนไหวเป็นแบบการเคลื่อนไหวทางสังคม ไม่มีองค์กรที่ทำงานได้อย่างต่อเนื่อง ดังนั้นจึงขาดลักษณะต่อเนื่องและการประสานงาน ด้วยเหตุนี้ระดับการเคลื่อนไหวในระดับท้องถิ่น มีลักษณะแบ่งแยกเป็นกลุ่มตามประเด็นของปัญหา การต่อสู้แต่ละครั้งเป็นการแก้ปัญหาระยะสั้นเป็นครั้ง ๆ เท่านั้น ไม่มีการวางแผนระยะยาว อย่างไรก็ตามทั้งหมดนี้ก็เป็นที่ฐานของการก่อตั้งสหพันธ์ชาวนาไทย เพราะความล้มเหลวทั้งหมดนี้เอง ทำให้สหพันธ์ ๆ ได้ข้อสรุป

เหตุการณ์ทางการเมือง 14 ตุลาคม 2516 นับได้ว่าการเคลื่อนไหวทางการเมืองอย่างมากคือ ประชาชนทั้งประเทศ และแน่นอนย่อมรวมถึงชาวนาชาวไร่ด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ชาวนาบางส่วน “ที่ค่อนข้างฉลาด” ได้เริ่มตระหนักถึงความสำคัญของตัวเองในฐานะเป็นพลังทางการเมืองที่สำคัญอันหนึ่ง⁶⁶ วันที่ 1 มีนาคม 2517 ชาวนาหลายร้อยคนจากจังหวัดต่าง ๆ ในภาคกลางมาชุมนุมกันที่สนามหลวง เสนอให้รัฐบาลประกันราคาข้าวเปลือกเกวียนละ 3,000 บาทเป็นอย่างต่ำ⁶⁷

ในเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2517 ชาวนาหลายร้อยคนมาชุมนุมในกรุงเทพฯ อีก ขอร้องให้รัฐบาลช่วยเหลือเรื่องนายทุนโกงที่ดินและให้ช่วยไถ่ถอนหนี้สิน แรงผลักดันทำให้รัฐบาลนายสัญญาธรรมศักดิ์ (1) ตั้ง “คณะกรรมการสอบสวนปัญหาหนี้สินของชาวนาชาวไร่” (กตส.) ขึ้นมา และส่ง กตส. ไปสอบสวนตามจังหวัดที่มีชาวนามาร้องเรียน คือ นครสวรรค์ พิจิตร พิษณุโลก เพชรบูรณ์ กำแพงเพชร และอ่างทอง⁶⁸ แต่ชาวนาก็ต้องมาร้องเรียนใหม่ เพราะ กตส. ที่ไปดำเนินการนั้นยึดถือตามกฎหมายที่ชาวนาเสียเปรียบอย่างเคร่งครัดและรัฐบาลไม่ได้แก้ไขปัญหาที่คั่นคอ การที่กฎหมายธรรมดาช่วยอะไรชาวนาไม่ได้ รัฐบาลสัญญา (2) ซึ่งกลับมาเป็นรัฐบาลใหม่ถูกชาวนาเร่งรัดจนต้องใช้มาตรา 17 เมื่อวันที่ 4 มิถุนายน 2517⁶⁹ แต่มาตรา 17 ก็ช่วยอะไรชาวนาได้ไม่มากนัก ยิ่งไปกว่านั้นยังแก้ปัญหาชาวนาไม่ตรงจุดอีกด้วย กล่าวคือ ชาวนาเรียกร้องให้มีการสอบสวนการสูญเสียที่ดินทำกินเป็นสำคัญ เพราะโดยมากเป็นการสูญเสียอย่างไม่เป็นธรรมมาก่อนปี 2516 แต่รัฐบาลกลับให้ความสนใจอยู่กับการจัดตั้งคณะกรรมการใกล้เคียงให้ชาวนาที่เคยทำประโยชน์ในที่คั่นปี พ.ศ. 2516 ได้มีสิทธิเช่าที่ดินนั้นทำกินต่อไปในปี พ.ศ. 2517⁷⁰

ในเดือนมิถุนายน 2517 จากการสรุปบทเรียนที่ผ่านมา ชาวนาหลายพันคนจาก 11 จังหวัดมาชุมนุมใหญ่ครั้งแรกที่สนามหลวง แต่งตั้งตัวแทนจากแต่ละจังหวัดขึ้นมาเจรจากับรัฐบาล พร้อมด้วยข้อเสนองาน 6 ข้อ ที่มีเป้าหมายและเงื่อนไขชัดเจน⁷¹ การชุมนุมครั้งนั้นยืดเยื้อถึง 6 วัน (24-29 มิถุนายน 2517) ผลในที่สุดรัฐบาลยอมรับข้อเสนองาน 6 ข้อของชาวนาชาวไร่⁷² แต่กระนั้นปัญหาของชาวนาชาวไร่ก็ไม่ได้รับการแก้ไขอย่างจริงจัง ดังจะเห็นได้จาก ในกลางปี พ.ศ. 2517 กตส. ได้รับข้อเรียกร้องจากชาวนาทังแบบบุคคลและองค์กรชาวนาเป็นจำนวนมากมาย กล่าวคือในเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2517 เลขาธิการของสำนักนายกรัฐมนตรีได้ประมาณว่า ในรอบ 6 เดือนที่ผ่านมา มีข้อเรียกร้องจากชาวนาถึง 12,800 รายในเขต 9 จังหวัด ครอบคลุมจำนวนที่ดิน 213,000 ไร่⁷³ และในสิ้นเดือนกันยายน 2517 กตส. ได้รับคำร้องเรียนถึง 536,000 ราย ในขณะที่ กตส. เองจัดการใกล้เคียงคดีความต่าง ๆ ของชาวนาไปได้เพียง 1,635 ราย เหลือคำร้องเรียนที่ยังไม่ได้จัดการแก้ไขอีกถึง 52,015 ราย⁷⁴ และในเดือนกันยายนนี้เอง ชาวนาในจังหวัดต่าง ๆ เริ่มเคลื่อนไหวก่อเรียกร้องให้รัฐบาลดำเนินการตามเงื่อนไขที่ศาลากลางจังหวัดของแต่ละจังหวัด รวมทั้งได้มีการจัดตั้งกลุ่มชาวนาชาวไร่ขึ้นในภาคเหนือและทำการเคลื่อนไหวก่อประท้วงการทำงานของคณะกรรมการ ฯ ที่รัฐบาลตั้งขึ้นมา

กลางเดือนพฤศจิกายน 2517 ชาวนาชาวไร่จากภาคกลาง เหนือ และอีสาน จำนวนประมาณ 1,200 คน จึงเข้ามาชุมนุมที่สนามหลวงอีกครั้งหนึ่ง และยื่นข้อเรียกร้อง 9 ข้อ⁷⁵ ต่อรัฐบาล ขณะเดียวกัน ชาวนาในภาคเหนือจังหวัดเชียงใหม่และลำพูนประมาณ 2,000 คนได้ชุมนุมกันที่ศาลากลางจังหวัดเชียงใหม่⁷⁶ และส่งตัวแทนเข้าร่วมในกรุงเทพฯ ๗ ค่าย⁷⁷ และในวันที่ 19 พฤศจิกายน 2517 นั้นเอง ชาวนาชาวไร่ ก็ได้มีการจัดตั้งองค์กรขึ้นเป็นครั้งแรกเรียกว่า “สหพันธ์ชาวนาชาวไร่แห่งประเทศไทย” มีนายใช้ วงศ์ตระกูล เป็นประธาน⁷⁸ โดยมีวัตถุประสงค์คือ

1. พิทักษ์ผลประโยชน์ของชาวนาชาวไร่
2. แก้ไขปัญหาความเดือดร้อนของชาวนาชาวไร่
3. ให้ชาวนาชาวไร่เข้าใจ พรบ. ควบคุมการเช่านา⁷⁹

การชุมนุมเพื่อรอคอยคำตอบจากรัฐบาลดำเนินไปถึง 11 วัน ในที่สุดชาวนาชาวไร่ต้องเดินขบวนไปหา รัฐบาลที่ท่าเนียบ โดยมีพระภิกษุสงฆ์ สามเณร แม่ชี นักเรียนนักศึกษา กรรมกรและประชาชนเข้าร่วม ค่ายจำนวนมาก⁸⁰ นั้นเองรัฐบาลจึงยอมตอบรับข้อเสนอ⁸¹

ฮันส์ ลูเธอร์ ได้กล่าวถึงเหตุการณ์ก่อนนี้อย่างน่าสนใจว่า “...จากการประมาณคร่าว ๆ ปรากฏว่า มีชาวนาที่เอางานเอาการอย่างจริงจังเข้าร่วมการประท้วงครั้งนี้อาจน้อย 22,000 คน จากทั่วประเทศ การประท้วงครั้งนี้ได้รับการสนับสนุนจากกรรมกร ครูอาจารย์ และนักศึกษาอย่างแข็งขัน...”⁸² “เหตุการณ์ที่นำคืนตระหนกอย่างมากที่สุดจนทำให้คนไทยทั่วไปตกใจอย่างมากก็คือ การที่กลุ่มพระสงฆ์ในพุทธศาสนาได้เข้าร่วมนั่งประท้วงร่วมกับกลุ่มชาวนาชาวไร่... แม้แต่ พลเอกกฤษณ์ สีวะรา ซึ่งเป็นคนที่เข้มแข็งและมีอำนาจมากที่สุดในกองทัพขณะนั้น ทั้งยังเป็นหัวเรี่ยวหัวแรงในการขับไล่ 3 ทหารชายเมื่อ 14 ตุลาคมเมื่อได้รับรายงานการเข้าร่วมของกลุ่มพระสงฆ์ ยังกล่าวว่า “นี่เป็นการสิ้นสุดของทุกสิ่งทุกอย่างแล้ว ไม่มีอะไรที่จะเลวร้ายยิ่งไปกว่านี้อีก”⁸³ ขณะเดียวกัน “สภาสงฆ์ได้ทำการประณามกลุ่มพระสงฆ์ที่เข้าร่วมการประท้วงกับชาวนาชาวไร่ทันที และในเวลาต่อมา พระสงฆ์ที่เข้าร่วมการประท้วงก็ถูกขับไล่ออกจากวัดอย่างมีเงื่อนไขบ้างก็ถูกเจ้าอาวาส ‘เอาปูนหมายหัวไว้’ อย่างไรก็ตาม เหตุการณ์ครั้งนี้ได้แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่า นับแต่บัดต่อไป การเผชิญหน้ากันระหว่างกลุ่มบุคคลต่าง ๆ ในสังคมได้เข้าสู่จุดเดือดแล้ว แม้แต่กลุ่มพระสงฆ์ก็ไม่ได้รับการยกเว้น นอกจากนี้ ยังมีความหมายต่อไปอีกว่าระบบเก่า ๆ ค่านิยมเก่า ๆ กำลังก้าวไปสู่ขั้นตอนแห่งการเปลี่ยนแปลง”⁸⁴

เมื่อได้รับคำตอบจากรัฐบาลตามข้อเรียกร้องของตน ชาวนาชาวไร่ก็ได้สลายตัวกลับบ้านพร้อมด้วยความหวังอีกครั้งหนึ่ง อย่างไรก็ตามดูเหมือนผลลัพธ์จะไม่ต่างจากการเรียกร้องครั้งก่อน ๆ มากนักคือไม่อาจแก้ปัญหาอะไร แต่สิ่งที่สำคัญของการเรียกร้องในครั้งนี้ก็คือ มีผลให้ตัวแทนสหพันธ์ชาวนาชาวไร่ระดับจังหวัดได้เข้าร่วมเป็นกรรมการ กสส. ระดับจังหวัดในการพิจารณาเรื่องร้องเรียนความเดือดร้อนของชาวนาชาวไร่⁸⁵ นอกจากนั้นในวันที่ 18 ธันวาคม 2517 สภานิติบัญญัติได้ผ่าน พรบ. ควบคุมการเช่านา ปี 2517⁸⁶ โดยการนำเอาพรบ. ควบคุมการเช่านาปี 2493 ที่เคยประกาศใช้ในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม

มาใช้ให้มีผลบังคับ⁸⁷ และในวันที่ 17 มกราคม 2518 ซึ่งเป็นช่วงระยะเวลา 10 วันสุดท้ายของรัฐบาล นายสัญญา ธรรมศักดิ์ ประธานาธิบดีแห่งชาติได้ผ่านกฎหมายปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม พ.ศ. 2518 โดยได้ประกาศใช้กฎหมายในราชกิจจานุเบกษา ในเดือนมีนาคม 2518 สมัยที่ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช เป็นนายกรัฐมนตรี⁸⁸

ในช่วงเวลานี้เองที่ชาวนาภาคเหนือได้จัดตั้งสหพันธ์ชาวนาชาวไร่ภาคเหนือขึ้น การดำเนินงานของสหพันธ์ ฯ และโดยเฉพาะอย่างยิ่งสหพันธ์ ฯ ภาคเหนือขยายตัวไปอย่างรวดเร็ว ทั้งนี้เพราะมีผู้นำเข้ามากกว่าภาคอื่น ๆ ขณะเดียวกันสหพันธ์ชาวนาชาวไร่ได้เตรียมก่อตั้งคณะกรรมการประสานงานเพื่อช่วยเหลือชาวนาชาวไร่ระดับจังหวัดขึ้นมาจากจังหวัด คณะกรรมการนี้ประกอบด้วยชาวนาและนิสิตนักศึกษาจังหวัดละ 10 คน คณะกรรมการนี้มีหน้าที่

1. ประสานงานช่วยเหลือชาวนาชาวไร่
2. รวบรวมข้อมูลต่าง ๆ เกี่ยวกับความเดือดร้อนของชาวนาชาวไร่ เพื่อเสนอให้รัฐบาลดำเนินการแก้ไขต่อไป⁸⁹

การที่สหพันธ์ ฯ ทำหน้าที่เป็นผู้พิทักษ์ผลประโยชน์ของชาวนาชาวไร่อย่างแท้จริง โดยการติดตามดูแลการจ่ายค่าเช่านาให้เป็นไปตามกฎหมาย และโฆษณาชี้แจงให้ชาวนาเข้าใจ พบ. ควบคุมค่าเช่านา พ.ศ. 2517 ทำให้เจ้าที่ดินและนายทุนไม่สามารถเอาเปรียบชาวนาได้อย่างแต่ก่อน และนี่คือจุดที่นำไปสู่ความขัดแย้งอย่างรุนแรงระหว่างผู้นำชาวนากับนายทุนเจ้าที่ดิน และข้าราชการบางคนที่มีผลประโยชน์ร่วมกันอยู่ในระดับท้องถิ่น การจับกุมชาวนาฟ้องศาลและการลอบยิงก็เริ่มเกิดขึ้น⁹⁰ นอกจากนี้ยังมีการปลอ่ยข่าวใส่ร้ายป้ายสีจากสื่อมวลชนว่านิสิตนักศึกษาที่ไม่ช่วยชาวนาและกรรมการสหพันธ์ ฯ ไปปลุกกระดมมวลชนและเป็นพวกคอมมิวนิสต์⁹¹ นับตั้งแต่เดือนมีนาคม 2517 ถึงเดือนกุมภาพันธ์ 2517 มีผู้นำชาวนาและกรรมการสหพันธ์ ฯ ถูกลอบยิงถึง 4 ราย⁹²

เดือนมีนาคม 2518 สหพันธ์ชาวนาจาก 21 จังหวัด ในนามสหพันธ์ชาวนาชาวไร่แห่งประเทศไทยได้เข้าพบนายกรัฐมนตรี ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช พร้อมกับยื่นข้อเสนอ 12 ข้อให้รัฐบาลช่วยชาวนาชาวไร่โดยด่วน⁹³ ที่น่าสนใจในการเรียกร้องรัฐบาลครั้งนั้นก็คือ เป็นข้อเรียกร้องที่เกี่ยวกับปัญหาการเมืองถึง 4 ข้อ ที่สำคัญก็คือ ให้รัฐบาลเลิกโครงการจัดตั้ง "กลุ่มชาวนา" ขึ้นมาช้อนกับสหพันธ์ ฯ โดยเด็ดขาด และให้ยกเลิกกฎอัยการศึก เพราะขัดขวางต่อการร้องเรียนของสหพันธ์ ฯ ในการที่จะเดินทางไปร้องเรียนต่อรัฐบาล

แม้ว่ารัฐบาล ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ไม่มีนโยบายเกี่ยวกับการปฏิรูปที่ดินอย่างแน่ชัด การปฏิรูปที่ดินมิได้ถือว่าเป็นนโยบายเศรษฐกิจหรือสังคมของรัฐบาล ทั้ง ๆ ที่รัฐบาลของคณมิตินี้หน้าที่จะต้องดำเนินการปฏิรูปที่ดินตามกฎหมายปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม พ.ศ. 2518 ซึ่งได้ออกมาในวาระสุดท้ายของรัฐบาลสัญญา ธรรมศักดิ์ ผลจากแรงผลักดันขององค์กรชาวนาชาวไร่ครั้งนี้ทำให้รัฐบาลจำเป็นต้องตั้งคณะกรรมการพิจารณาพระราชบัญญัติปฏิรูปที่ดินขึ้นมาใหม่ โดยเปิดโอกาสให้สหพันธ์ ฯ ได้เข้ามามีส่วน

ร่วมและมีโอกาสในการตัดสินใจด้วยอย่างเท่าเทียม นอกจากนี้รัฐบาลยังได้ออกคำสั่งให้เจ้าหน้าที่ส่วนท้องถิ่นปฏิบัติตามกฎหมายควบคุมค่าเช่าปี 2517 อย่างเคร่งครัด⁹⁴

ในเดือนเมษายน 2518 สหพันธ์ ฯ ภาคเหนือได้ยื่นข้อเรียกร้องต่อนายกรัฐมนตรี 5 ข้อด้วยกัน ที่สำคัญคือ ให้มีการปฏิบัติตาม พรบ. ควบคุมค่าเช่าอย่างเคร่งครัด นอกจากนี้ ชาวนาชาวไร่กว่าหมื่นคนจาก 21 หมู่บ้าน ใน อ. ห้างฉัตร จังหวัดลำปาง มีการเดินขบวนมาชุมนุมกันที่ศาลากลางจังหวัดลำปาง พร้อมกับยื่นข้อเรียกร้องต่อผู้ว่าราชการจังหวัดรวม 12 ข้อด้วยกัน⁹⁵

เดือนพฤษภาคม 2518 ซึ่งมีการจัดงานวันกรรมกรอย่างยิ่งใหญ่ที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ชาวนาชาวไร่ได้เข้ามาชุมนุมทวงค่าคอบจากรัฐบาลอีกครั้ง ในครั้งนี้เป็นการชุมนุมใหญ่ทั่วประเทศ คือ นอกจากจะมีชาวนาชาวไร่มาชุมนุมกันที่สนามหลวงประมาณ 1,000 กว่าคน อันประกอบด้วยชาวนา 19 จังหวัด ทั้งภาคกลาง อีสาน และเหนือแล้ว ยังมีการชุมนุมตามจังหวัดต่าง ๆ สนับสนุนอีกด้วยคือ ที่สุรินทร์ ชัยภูมิ ขอนแก่น อุตรธานี เชียงใหม่ โดยชาวนาได้ยื่นคำขาดต่อรัฐบาลให้คอบในวันอังคารที่ 6 พฤษภาคม 2518 เวลา 14.00 น.⁹⁷

คำเรียกร้องทั้งหมดคนได้รับการปฏิเสธจาก ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช อย่างขุ่นเคือง โดยใช้ข้ออ้างที่ว่า กฎหมายจะเปลี่ยนแปลงได้ก็ด้วยวิถีทางประชาธิปไตยเท่านั้น เช่น ทางสภาผู้แทน แต่ในขณะนั้นสภาไม่สามารถทำอะไรได้และก็จะไม่ทำอะไร ทั้ง ๆ ที่เรื่องนี้เป็นผลประโยชน์ของคนส่วนมากก็ตาม และเมื่อเผชิญหน้ากับพวกชาวนา นาย ฯ ได้โต้แย้งข้อเรียกร้องของชาวนาด้วยการอ้างว่า “กฎหมายได้ก็คืนผลไว้ไม่ทำอะไร”⁹⁸

เมื่อข้อเรียกร้องทั้งหมดได้รับการปฏิเสธจากรัฐบาล ตัวแทนของกลุ่มชาวนาที่มาจากชนบทก็ผิดหวังอย่างมาก และแยกย้ายกระจัดกระจายกันเดินทางกลับสู่ถิ่นฐานของตน พร้อมกับประกาศว่า “นับแต่นี้ต่อไป จะไม่ขอกลับเข้ามาในกรุงให้ถูกหลอกหลวงอีกแล้ว แต่จะเริ่มค้นต่อสู้ภายในหมู่บ้านของตน”⁹⁹

แม้ว่าคำตอบที่ชาวนาได้รับทำให้เขารู้สึกว่าเขาไม่ได้รับอะไรใหม่ขึ้นเลย ข้อสังเกตที่สำคัญของการชุมนุมชาวนาในครั้งนี้คือ มีลักษณะที่ก้าวหน้าขึ้นกว่าเดิมมาก ดังจะเห็นได้จากมีการจัดตั้ง “กลุ่มสามประสาน” ขึ้นระหว่างชาวนาชาวไร่ นักเรียนนักศึกษา และกรรมกรในเมืองซึ่งล้วนเป็นกลุ่มพลังทางการเมืองและควรอย่างยิ่งที่จะต้องช่วยเหลือซึ่งกันและกัน การป้องกันตนเองในการชุมนุมก็รัดกุมกว่าเดิม นอกจากนี้ศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทยได้ร่วมกับกลุ่มต่าง ๆ ช่วยกันรณรงค์ให้ประชาชนเข้าใจและเข้าร่วมกับการเรียกร้องของชาวนา พรรคการเมืองบางพรรคก็สนับสนุนการเคลื่อนไหวอย่างแข็งขัน¹⁰⁰ ที่สำคัญยิ่งไปกว่านั้นก็คือ คำประกาศของชาวนาที่จะกลับไปต่อสู้ในท้องถิ่นของตนก่อให้เกิดความประหวั่นพรั่นพรึงแก่เจ้าที่ดินมาก แม้ว่าฝ่ายตัวเองจะประสบความสำเร็จในการปักกันไม่ให้ชาวนาเดินทางเข้ามาต่อสู้ในเมือง เหตุการณ์ที่ตามมาก็คือ ผู้นำชาวนาจากภาคเหนือจำนวน 6 คน ซึ่งมีบทบาทสำคัญในสหพันธ์ ฯ ได้ถูกลอบสังหารระหว่างการเดินทางกลับบ้านด้วยฝีมือของมือปืนท้องถิ่นโดยตำรวจไม่เคยจับฆาตกรได้ นอกจากนี้ การสืบสวนคดีก็กระทำอย่างขอไปที¹⁰¹ เฉพาะในช่วงเดือนมีนาคม 2518 จนถึงต้นเดือน

กรกฎาคม ปีเดียวกัน (ประมาณสี่เดือนเศษ) ผู้นำชาวนาถูกลอบสังหาร ทำร้ายรวมกันมากผิดปกติคือ มีจำนวนทั้งสิ้น 17 คน¹⁰² เฉลี่ยแล้วเดือนละ 4 คน

ในวันที่ 19 กรกฎาคม อินตา ศรีบุญเรือง ได้ให้สัมภาษณ์แก่หนังสือพิมพ์จตุรัส เกี่ยวกับเรื่องผู้นำชาวนาและกรรมการสหพันธ์ถูกลอบยิงเอาไว้ว่า “ผู้นำสหพันธ์ถูกลอบยิง มันเป็นเรื่องของการขัดผลประโยชน์กับเจ้าที่ดิน เรื่องค่าเช่านา เรื่องที่นา เกี่ยวกับเรื่องเงิน การถูกยิงบางคนก็เพราะเรื่องเงินมัน... ถ้าเงินมันหมด คนถูกยิงเพราะเรื่องเงินก็จะไม่มี คงเหลือเป็นข้อขัดแย้งเกี่ยวกับที่ดิน...”¹⁰³ นอกจากนี้ในบทบรรณาธิการของหนังสือพิมพ์ ชาวนาไทย ฉบับวันที่ 20 กรกฎาคม 2518 ซึ่งมี อินตา ศรีบุญเรือง เป็นบรรณาธิการ ได้แสดงถึงความไม่พอใจของสหพันธ์ ฯ ต่อการปราบปรามเช่นผ้ออย่างหนักนั้นเอาไว้ว่า “สาเหตุการลอบฆ่าผู้นำชาวนาก็เนื่องมาจากเหล่านายทุนเจ้าที่ดินอันธพาลที่มีความเห็นแก่ตัว ไม่ยอมที่จะสูญเสียผลประโยชน์อันได้มาจากการกดขี่ขูดรีดชาวนาชาวไร่ผู้ยากจน... มันจึงค้นร่นหาทางออก... บทเรียนการต่อสู้ที่ผ่านมาของชาวนาไทยชี้ให้เห็นว่า ในการต่อสู้ระหว่างผู้กดขี่ คือ เหล่านายทุนเจ้าที่ดินอันธพาลกับชาวนาผู้ยากจน ผู้ถูกกดขี่ มันเป็นการต่อสู้ที่หลีกเลี่ยงความรุนแรงไปไม่พ้น... นี่จึงเป็นข้อยืนยันอีกวงหนึ่งอันเป็นบทเรียนที่ได้จากการเคลื่อนไหวต่อสู้ของชาวนาเองว่า การต่อสู้มีอาจหลีกเลี่ยงความรุนแรงความตายเป็นเรื่องที่ต้องเกิดขึ้นไม่ว่าเราหรือศัตรู ศัตรูเป็นผู้ก่อและใช้ความรุนแรงก่อน ชาวนาต่อสู้รักสงบ ไม่ชอบความรุนแรง ไม่ต้องการเห็นรอยเลือดของใคร แต่ด้วยเหตุการแท้บีบบังคับเช่นนี้ชาวนาชาวไร่ที่ไหน ไครเล่า? จะยอมทนอีกต่อไปได้ ดังนั้นคำขวัญของชาวนาชาวไร่ในเขตที่ถูกข่มขู่ถูกคามจึงประกาศก้องขึ้นว่า “เลือดต้องล้างด้วยเลือด” “ศัตรูมาไม่ไหนเราไปไม่นั้น” และ “มันมันเรากับมัน” จึงพูดกันในหมู่ชาวนาทั่วไป...”¹⁰⁴ นอกจากนี้สหพันธ์ชาวนาชาวไร่แห่งประเทศไทยยังได้ทำจดหมายเบ็ดเสร็จ ถึงวันที่ 26 กรกฎาคม 2518 ถึงรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย ให้รัฐบาลเร่งรัดมาตรการคุ้มครองสวัสดิภาพของผู้นำชาวนาโดยด่วนอีกด้วย¹⁰⁵

และในเช้าวันที่ 30 กรกฎาคม 2518 นั้นเอง นายอินตา ศรีบุญเรือง รองประธานสหพันธ์ ฯ ภาคเหนือก็ถูกคนร้ายสองคนบุกยิงตายคาที่ ณ บ้านพัก ซึ่งเป็นการตายภายหลังจากที่นายอินตาได้กล่าวคำพูดในนามของประธานสหพันธ์ ฯ ภาคเหนือว่า “จะยืนยันยึดต่อสู้ผู้กดขี่อย่างไม่ถอย”¹⁰⁶

ศูนย์กสิกรรมศึกษาแห่งประเทศไทยได้จัดให้มีการเคลื่อนไหววุ่นแรงแรงก็เรียกร้องต่อทางรัฐบาลเพื่อให้ความคุ้มครองสวัสดิภาพแก่ชาวนา ตลอดจนให้จับตัวคนร้ายมาลงโทษให้ได้ โดยนักชุมนุมที่ท้องสนามหลวงในวันที่ 1 สิงหาคม 2518¹⁰⁷ แต่ยังไม่ทันที่นักศึกษา และชาวนาจะเริ่มรณรงค์ในเรื่องนี้อย่างจริงจัง ก็ได้มีการกวาดจับชาวนาและนักศึกษาจำนวน 9 คน ในวันที่ 3 สิงหาคม 2518 มีจังหวัดลำพูนกรณีเมืองแม่ว๊ะ¹⁰⁸ ศูนย์นิสิต ฯ ร่วมกับองค์กรต่าง ๆ จึงได้จัดประชุมกำหนดมาตรการเรื่องนี้ ถัดจากการจับกุมครั้งนี้เป็นเรื่องใหญ่ แสดงให้เห็นว่ารัฐบาลเริ่มคุกคามเสรีภาพของประชาชน และยังเป็นการสร้างเรื่องปกปิดการลอบสังหารชาวไร่ชาวนาอีกด้วย¹⁰⁹ และได้จัดให้มีการชุมนุมจีนที่สนามหลวงในวันที่ 5 สิงหาคม 2518 โดยมีผู้มาร่วมกว่า 5,000 คน¹¹⁰ การชุมนุมประท้วงและเรียกร้องรัฐบาลครั้งนี้ถูกตาม

ขยายอย่างกว้างขวาง รวมทั้งในส่วนภูมิภาคด้วย เช่น อุบลราชธานี สงขลา เชียงใหม่ อุรุษยา นครศรีธรรมราช ชลบุรี ฯลฯ¹¹¹ ขณะเดียวกันในรัฐสภาก็มีการอภิปรายซักฟอกรัฐบาลในการจับกุมและการลอบสังหารผู้นำชาวนาในสภาผู้แทนราษฎร ส.ส. ฝ่ายค้านได้ผนึกกำลังกันอย่างเข้มแข็ง¹¹² การชุมนุมประท้วงยึดเอามาจนถึงวันที่ 14 สิงหาคม 2518 อัยการจังหวัดลำพูนได้ขอถอนฟ้อง ทั้งๆ ที่ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ปราโมชได้ยื่นยันมาตลอดว่าจะไม่มีการถอนฟ้อง¹¹³

หลังจากการลอบสังหารนายอินตา ศรีบุญเรือง จนถึงแก่ชีวิต นายวิชัย พิภพชวรวงประธานสหพันธ์ชาวนาชาวไร่ภาคกลางได้แสดงความเห็นเอาไว้ว่า “ผมแน่ใจว่า การฆ่าพวกผมฝ่ายบริหารบ้านเมืองจะต้องรู้เห็นและทำกันเป็นขบวนการ แรก ๆ พวกผมก็คิดว่าจะเป็นเรื่องส่วนตัวกัน เริ่มตั้งแต่ นายสนิท ที่พิษณุโลก เมื่อปี 2517 แต่พอฆ่ามาทีละ ที ทีภาคเหนือเมื่อเดือนที่แล้ว จนถึงอินตาแล้ว ผมแน่ใจเลยครับว่า ฝ่ายบริหารตามฆ่าเราอย่างเป็นขบวนการ¹¹⁴ ซึ่งคล้ายคลึงกันกับที่ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ออกรายการโทรทัศน์เมื่อวันที่ 8 สิงหาคม ซึ่งบอกแก่ประชาชนเป็นครั้งแรกว่า “ฝ่ายขวามีขบวนการล่าสังหารฝ่ายซ้าย”¹¹⁵ ขณะเดียวกัน นายโช วัจนะกุล ประธานสหพันธ์ชาวนาชาวไร่แห่งประเทศไทย ได้ประกาศยืนหยัดต่อสู้ต่อไป เอาไว้ในจดหมายของเขาที่ได้นำไปอ่านต่อหน้าพิธีศพของนางสาวสำราญ คำกลั่น กรรมกรอ้อมน้อย ซึ่งได้เสียชีวิตไประหว่างการนัดหยุดงานของโรงงานผลิตภัณฑ์กระเบื้องยงวิฒนาวินิลไธล์ จังหวัดสมุทรสาคร เมื่อวันที่ 26 กรกฎาคม 2518¹¹⁶ ความว่า “...ถึงสหพันธ์ฯ จะสูญเสียบุคคลอันสำคัญของชาวนาชาวไร่ไป แต่ก็ยังไม่สิ้นสุดการต่อสู้ของพี่น้องชาวนาชาวไร่ทั่วประเทศ... การตายครั้งนี้ ทั้งแก่นักศึกษา ตัวแทนกรรมกร ตัวแทนชาวนาชาวไร่เป็นแผนงานของรัฐบาลโดยตรงที่คิดทำลายให้หมดไป... เมื่อชาวนาชาวไร่เรียกร้องขอความเป็นธรรม รัฐบาลได้ให้ลูกปืนแก่พวกเรา เราชาวนาชาวไร่ กรรมกร และนิสิตนักศึกษาที่รักความเป็นธรรม เราจะยืนหยัดการกระทำของบุคคลกลุ่มนี้ต่อไปไม่ได้ พวกเราจะต้องเอาเลือกข้างด้วยเลือก เราจะต้องต่อสู้จนถึงวาระสุดท้าย ทั้งนี้เพื่อเกียรติของชาวนาชาวไร่ ถึงตัวจะตายแต่ที่ดินนั้นต้องเป็นของลูกหลานต่อไป...”¹¹⁷

แม้ว่าการชุมนุมครั้งใหญ่ของชาวนาและแนวร่วมทั้งในกรุงเทพฯ และภูมิภาคในเดือนสิงหาคม จะยุติลงโดยผู้นำชาวนาและนักศึกษาที่ถูกจับที่ลำพูนได้รับการปล่อยตัว ขบวนการล่าสังหารชาวนาก็ยังคงมีอยู่เรื่อย ๆ รวมจำนวนทั้งสิ้นตั้งแต่ปลายเดือนกรกฎาคม 2518 ถึงแต่กรณีของอินตา ศรีบุญเรือง จนถึงก่อนเหตุการณ์นองเลือด 6 ตุลาคม 2519 ถึง 25 รายด้วยกัน¹¹⁸ เจตีย์เดือนละเกือบ 2 ราย ชันด์ ลูเธอร์¹¹⁹ ได้วิเคราะห์ว่า การที่ชาวนาในชนบทยังขาดประสบการณ์ทางการเมืองเอง ทำให้ถูกคิดตามประหัตประหารจากบุคคล 2 ฝ่ายคือ ทั้งตำรวจและผาศกร (ซึ่งล้วนก็แล้วแต่สังกัดฝ่ายขวาทั้งสิ้น) การปฏิบัติ การล่าสังหารอย่างถูกต้องตามกฎหมายในเขตชนบทเช่นนี้ ทำให้ชาวนาผู้ไม่มีอะไรจะสูญเสียและไม่หวังจะได้อะไรที่ดีกว่าในชีวิตนี้อีกแล้วต้องคัดค้านใจดำเนินการหนึ่งไล่กินและหายตัวเข้าไปในป่า เล็ก เกียรติธิดา¹²⁰ ได้สรุปประเมินผลสหพันธ์ชาวนาชาวไร่แห่งประเทศไทย ตั้งแต่ปี 2516-2519 เอาไว้ว่า “ในช่วง 3 ปีแห่งระบอบประชาธิปไตยนี้ เป็นครั้งแรกในประวัติศาสตร์ของชาวนาไทยที่สามารถ

จัดตั้งองค์กรของตนเองทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับชาติขึ้นมาได้ พวกเขาได้เดินขบวนเพื่อเรียกร้องสิ่งที่พวกเขาต้องการ เขาจัดตั้งสหกรณ์มีลักษณะตรงกันข้ามกับสหกรณ์ของพวกนายทุนและรัฐบาล หากพิจารณากันในระดับกว้างแล้ว การต่อสู้ของชาวนาประสบความสำเร็จอย่างใหญ่หลวง ถึงแม้ว่าผู้นำของพวกเขาจะถูกฆ่าอย่างโหดเหี้ยมจากกลุ่มอันธพาลปฏิวัติ”

อย่างไรก็ตาม มาในยุคประชาธิปไตยครึ่งใบของรัฐบาล พลเอกเกรียงศักดิ์ ชมะนันทน์ ซึ่งได้ประกาศในปี 2521 เป็น “บิ๊ชวานาชาวไร่” ชาวนาก็ต้องสูญเสียผู้นำคนสำคัญไปอีกคนหนึ่งคือ นายพรอศธานี ผู้ร่วมก่อตั้งสหพันธ์ฯ และรองประธานสหพันธ์ฯ ในเดือนกรกฎาคม 2521¹²¹ และในที่สุดผู้นำชาวนาคณศุภชัยที่เหลือน้อย คือ นายจำรัส ม่วงยาม ประธานสหพันธ์ชาวนาชาวไร่แห่งประเทศไทยได้จบชีวิตลงด้วยการถูกลอบสังหารในวันที่ 21 กรกฎาคม 2522 รวมจำนวนผู้นำชาวนาถูกลอบทั้งสิ้น 48 คน

3.2 ลักษณะพิเศษของสหพันธ์ชาวนาชาวไร่แห่งประเทศไทย

ถึงได้กล่าวมาแล้วข้างต้นว่า การต่อสู้ของชาวนาคั้งแต่ครั้งอดีตนั้นมีเรื่อยมา และแม้แต่องค์กรชาวนาก็เคยมีอยู่ในสังคมไทย แต่ด้วยเหตุผลอันใด เราจึงจัดว่าสหพันธ์ฯ เป็นองค์กรแรกที่แท้จริงของชาวนา และแนวทางการต่อสู้ของสหพันธ์นั้นแตกต่างจากแนวทางการต่อสู้ของกบฏชาวนาครั้งในอดีต รวมทั้งแนวทางการต่อสู้ของชาวนายุคใหม่ก่อนหน้าที่จะมีสหพันธ์ฯ อย่างไร

จากการศึกษาเรื่องอุดมการณ์ของกบฏชาวนาในอดีต แอน คอช¹²³ (Anne Koch) ได้ตั้งข้อสังเกตว่า รูปแบบการต่อต้านของชาวนา อาทิเช่น ไม่เอางานเอาการ (หนึ่งงาน) หลบหนีเข้าป่า ฯลฯ มากกว่าที่ยอมรับระบบที่เป็นอยู่มีผลสืบสะท้อนการผลิตซ้ำทางเศรษฐกิจของโครงสร้างสังคมเดิม นั่นก็หมายความว่าอย่างน้อยกลุ่มบุคคลเหล่านี้ก็เป็นผู้ที่มึนงงใจที่จะต่อสู้ หรือมีอุดมการณ์เพื่อต่อต้านสังคมอยู่ ดังนั้นการที่กลุ่มบุคคลเหล่านี้มาแสดงออกร่วมกันเป็นการต่อต้านรวมหมู่ (Collective protest) แสดงให้เห็นว่าความเข้าใจในวิธีการต่อสู้นั้นมีสูงขึ้น ซึ่งเมื่อเรามาเปรียบเทียบกับกรณีของสหพันธ์ฯ จะเห็นได้ว่า จิตใจในการต่อสู้ของชาวนานั้นยังคงเป็นเช่นเดิม แต่สิ่งที่เปลี่ยนแปลงไปก็คือ องค์กรใหม่นี้มีความเข้าใจในทฤษฎีสังคมและความเข้าใจในมีลักษณะทั้งหมด (Totality) ตามแนวคิดของ ลูคัส (George Lukacs) ดังนั้น ตัวอย่างที่ลูคัสยกมาอ้างว่า “กลุ่มที่มีความเข้าใจสังคมแบบทั้งหมดนั้น การสำรวจตรวจสอบพฤติกรรมทางสังคมจะไม่ได้อยู่บนจุดยืนข้อบ่งชี้เจกชัน หากแต่อยู่บนจุดยืนของชนชั้น เพราะมีแค่ชนชั้นเท่านั้นที่จะมีความกึกหรือทักษะสังคมทั้งหมดได้”¹²⁴ เราสามารถเห็นทักษะทางสังคมแบบทั้งหมดนี้ได้จากการให้สัมภาษณ์ของจำรัส ม่วงยาม¹²⁵ อดีตประธานสหพันธ์ฯ ที่ได้กล่าวเอาไว้ว่า

“...ปัญหาของชาวไร่ชาวนานี้ ถ้าได้ออกไปสัมผัส ไปรับรู้แล้ว จะพบว่าไม่ใช่ปัญหาธรรมดาเลยที่เกี่ยว ปัญหาชาวนาชาวไร่เป็นปัญหาของชาติ ถ้าคน 80 เปอร์เซ็นต์ของประเทศยังอ้อยอากยากจนอยู่ ประเทศชาติจะก้าวไปข้างหน้าอย่างยากยิ่ง...(ลักษณะทั้งหมด)

...การต่อสู้ของชาวนาชาวไร่ นั้น ความจริงไม่ใช่มาเริ่มเอาหลังจากวันที่ 14 ตุลาคมนั้น บรรพบุรุษต่างก็ไต่กันร่นกันมาเป็นเวลาช้านานทุกยุคสมัย... (ลักษณะประวัติศาสตร์)

...ผมยังมั่นใจว่า การตายของผู้นำชาวนาไม่สามารถจะหยุดยั้งการต่อสู้ของชาวนาให้สิ้นสุดได้จนกว่าปัญหาที่แท้จริง จะได้ถูกขจัดลงไปแล้ว และชาวนาชาวไร่มีชีวิตที่ดีกว่า... (ลักษณะชนชั้น-ยกเลิกระบบ)

...การแก้ปัญหาชาวนาชาวไร่ได้สำเร็จนั้น ชาวนาชาวไร่ต้องร่วมการต่อสู้กับประชาชนเพื่อสร้างสังคมใหม่ ต่อสู้เพื่อเอกราชของชาติ ประชาธิปไตยของประชาชนและความเป็นธรรมในสังคม การแก้ไขปัญหชาวนาเป็นส่วนหนึ่งของการแก้ไขปัญหาชาติไทย..."

หรือจากโช้ว วงศ์ตระกูล¹²⁶ อธิบดีประธานสหพันธ์ ฯ คนแรกได้กล่าวไว้ว่า

"...เราตายเพื่อประชาชน เราตายเพื่อกรรมสิทธิ์ที่ดิน เราตายเพื่อรักษาความเป็นธรรม เพื่อสิทธิเสรีประชาธิปไตยของคนจน...เราต่อสู้เพื่อปากท้องและอนาคตของลูกหลานในภายหน้า เพื่อเป็นบทเรียนของคนรุ่นหลัง...เราจะชนะศัตรูได้ก็ต้องอาศัยมวลชนพี่น้องชาวนาชาวไร่ที่ถูกลกดขี่ และเพื่อนมนุษย์ที่รักความเป็นธรรมเท่านั้นพวกเราจึงจะลุล่วงไปได้..."

ลักษณะทั้งหมดของชาวนาไทยที่แสดงออกมาก็อย่างหนึ่งที่เราพอจะเห็นได้ก็คือการหาแนวร่วม นอกจากองค์กรชาวนาชาวไร่จะเป็นองค์กรชาวนาระดับชาติแล้ว การแสวงหาแนวร่วมก็ยังเป็นกันจากทุกชนชั้นในชาติอีกด้วย นี่เป็นอีกลักษณะหนึ่งที่แตกต่างอย่างสิ้นเชิงจากกบฏชาวนาในอดีต

ความสามารถในการเข้าใจทฤษฎีสังคมของชาวนากรณีสหพันธ์ ฯ นั้น อาจกล่าวได้ว่าเกิดขึ้นจากการปฏิบัติการทางสังคมนั่นเอง กล่าวคือ การเข้าร่วมปฏิบัติการทางสังคมที่เป็นจริงของชาวนานั้นทำให้อุดมการณ์ดั้งเดิมที่ติดมากับชนชั้นชาวนาได้เปลี่ยนแปลงไปเมื่อชาวนามีประสบการณ์และการรับรู้กว้างขวางขึ้น คำสัมภาษณ์ชาวนาเข้าที่คืนที่เคยเข้าร่วมต่อสู้กับสหพันธ์ ฯ ทำให้เราอาจวิเคราะห์ได้ว่า แต่เดิมชาวนาค้นเมื่อได้รับฟังการวิเคราะห์ทฤษฎีสังคมจากกลุ่มนักศึกษา หรือแม้แต่จากผู้นำสหพันธ์ ฯ เองก็อาจจะไม่เข้าใจจนกว่าเมื่อเขาได้เข้าร่วมปฏิบัติการทางสังคมกับสหพันธ์ ฯ ดังเราจะเห็นได้ถึงการเปลี่ยนแปลงอุดมการณ์ในเรื่องความยากจนที่เคยอธิบายด้วยทฤษฎีเวรกรรมมาเป็นทฤษฎีสังคมว่า

"...คนรวยเขารวยเพราะความจนอย่างพวกเรา เราโดนเอาไปเขา เราปลุกข้าวให้เขา เราเก็บเกี่ยวเราทำให้เขาทั้งหมด เพราะเขาไม่รู้จักรว่าจะทำอย่างไร เราเป็นคนปลุกข้าวให้เขากิน ปลุกบ้านให้เขาอยู่ แต่เรายังจนลงทุกวัน แต่เขากลับยังรวยขึ้นทุกวัน...(สะท้อนให้เห็นความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างชนชั้น)"

จากคำพูดข้างต้นเราจะเห็นได้ว่า ต่างออกไปจากวิธีอธิบายความทุกข์ยากของชาวนาในอดีตที่พูดว่าเป็นเรื่องเวรกรรมในทำนองว่า "เราทำบุญในชาติก่อนมาน้อย" หรือโดยการอธิบายว่า "ข้าวที่เราผลิตมามาก ราคาจึงตก" หรือ "เพราะเรามีลูกมาก เราจึงยากจน" ลักษณะพิเศษของสหพันธ์ ฯ ก็คือ การยึดกุมทฤษฎีสังคมในการอธิบายความทุกข์ยากของชาวนา ซึ่งได้ก้าวเลยลักษณะการชอบกล่าวโทษตัวเองหรือสิ่งเหนือ

ธรรมชาติของชาวนา นั่นคือ เปลี่ยนทันตของความทุกข์ยากของคนจากตัวเองหรือสิ่งเหนือธรรมชาติไปที่คนอีกกลุ่มหนึ่งในสังคม ซึ่งแน่นอนว่าจะมีผลถึงการต่อสู้ด้วย นั่นคือ เปลี่ยนจากการยอมรับในโชคชะตาของตนเองไปสู่การพยายามเปลี่ยนแปลงโลกภายนอกกรอบ ๆ ตัวหรือระบบสังคม

และเมื่อเปรียบเทียบสหพันธ์ ฯ กับกลุ่มหรือองค์กรชาวนาอื่น ๆ ที่เคยมีอยู่ในประเทศไทยเราจะเห็นลักษณะที่กล่าวมาแล้วข้างต้น ได้ชัดเจนขึ้น เนื่องจากกลุ่มชาวนาต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็กลุ่มสหกรณ์การเกษตร กลุ่มชาวนา หรืออื่น ๆ ทั้งชั้นและชั้นาโดยองค์กรของรัฐ ที่สำคัญก็คือ แรงจูงใจของชาวนาในการเข้าเป็นสมาชิกกลุ่มต่าง ๆ นั้นก็เพื่อผลประโยชน์ส่วนตัวทั้งสิ้น ในขณะที่สหพันธ์ ฯ เป็นอิสระจากการควบคุมของระบบข้าราชการ และเป็นกรรวมตัวกันของชาวนาที่ต่อสู้เพื่อผลประโยชน์ของชาวนาส่วนใหญ่ที่ถูกเอารัดเอาเปรียบ

หรือแม้เปรียบเทียบสหพันธ์ ฯ กับกลุ่มชาวนาอื่น ๆ ที่ตั้งขึ้นด้วยชาวนาเองที่เริ่มทำการต่อสู้มาก่อนหน้านั้น เรายังเห็นถึงความแตกต่างได้ กล่าวคือ กลุ่มต่าง ๆ มีการต่อสู้เป็นครั้งเป็นคราวไม่ต่อเนื่องและไม่มีการจัดองค์กรที่กว้างขวางจำกัดอยู่เฉพาะในเขตท้องถื่นของตนรูปแบบส่วนใหญ่ที่ใช้ในการเคลื่อนไหวก็คือ การร้องเรียนต่อราชการ แต่เนื่องจากชาวนาชาองค์กรที่แน่ชัดสนับสนุนทำให้ข้าราชการหรือรัฐบาลเลือกจะช่วยเหลือหรือไม่ก็ได้ ซึ่งส่วนใหญ่มักจะจบลงด้วยการแก้ปัญหาค้วยกระดาษ (รับคำร้องเรียนไว้ให้คำตอบว่าจะช่วยเหลือ) แต่จริง ๆ มีผลในทางปฏิบัติน้อยมาก¹²⁷ บ่อยครั้งที่รัฐบาลมักจะแก้ปัญหาค้วยกระดาษคณะกรรมการขึ้นมาพิจารณาหรือรับเรื่องราวร้องทุกข์จากชาวนา เพื่อเป็นการลดความไม่พอใจของชาวนาเป็นครั้งคราว

การค้นพบลักษณะดังกล่าวขององค์กรสหพันธ์ ฯ นั้นมิได้เกิดขึ้นจากความเข้าใจทางทฤษฎี หากแต่เกิดขึ้นเพราะการปฏิบัติการทางสังคมที่ซ้ำซาก ซึ่งเริ่มต้นจากการเข้าไปร้องเรียนเพราะคาดหวังว่าองค์กรทางสังคม เช่น รัฐบาลจะสามารถแก้ปัญหาให้ได้ ลักษณะการกระทำดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงความรู้สึกนึกคิดแบบศักดินาที่ตกค้างอยู่ในชาวนา ที่มองว่ารัฐจะเป็นผู้ปกป้องพวกเขาให้รอดพ้นจากความเดือดร้อนเหมือนกับที่ผู้อุปถัมภ์จะให้ความคุ้มครองแก่ผู้อยู่ใต้อุปถัมภ์ อย่างไรก็ตามจากสถานการณ์ทางเศรษฐกิจที่สะสมกันมานาน และบรรยากาศทางการเมืองที่เอื้ออำนวยมีส่วนผลักดันให้ชาวนาต้องเดินทางเข้ามาร้องเรียนขอ “การช่วยเหลือ” และ “การปกป้อง” จำนวนนับครั้งไม่ถ้วนจากรัฐ แต่ดูเหมือนว่าจะเป็ความพยายามที่เกือบไร้ประโยชน์ ความสัมพันธ์ที่แท้จริงระหว่างชาวนากับรัฐที่เปิดเผยธาตุแท้ออกมาให้เห็นนี้เองทำให้เกิดการเคลื่อนไหวอย่างรุนแรงขึ้นอย่างที่ไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ เพราะหมกหมองในตัวรัฐบาล ค้วยเหตุนี้ชาวนาจึงต้องตั้งกลุ่มของตัวเองขึ้นมา แม้ว่าอาจมีผู้แย้งว่าชาวนาได้แนวคิดเรื่องการจัดตั้งองค์กรมาจากนักศึกษาหรือกรรมกร แต่การมีชาวนาเห็นด้วยก็เนื่องมาจากประสบการณ์ของตนเอง ดังที่ผู้นำชาวนาได้กล่าวถึงต้นกำเนิดของความคิดในการจัดตั้งองค์กรของตนเองเอาไว้ว่า “เนื่องจากบรรดาชาวนาชาวไร่ได้มองเห็นอย่างชัดเจนว่า รัฐบาลไม่สามารถแก้ไขปัญหาของชาวนาชาวไร่ได้อย่างแท้จริง จึงได้เกิดความคิด

ที่จะมีองค์กรเป็นของตัวเองเพื่อแก้ไขปัญหาด้วยตัวเอง”¹²⁸ ฉะนั้นจึงอาจสรุปได้ว่าสหพันธ์ ฯ เป็นทางเลือกใหม่อีกทางหนึ่งสำหรับชาวนาทั่วไปโดยเป็นตัวแทนที่จะรักษาผลประโยชน์ของชาวนาด้วยกันเองแทนรัฐบาล ที่สำคัญก็คือ การที่สหพันธ์ ฯ ทำหน้าที่เป็นตัวแทนของชาวนาไทยนั้นเป็นการปฏิเสธคำกล่าวของมาร์กซ์ (Karl Marx) ที่กล่าวถึงการเลือกตัวแทนของชาวนาในฝรั่งเศสเอาไว้ว่า “...พวกเขา (ชาวนา) ไม่สามารถเป็นตัวแทนของตัวเองได้ หากแต่พวกเขาจะต้องมี (คนอื่นเป็น) ตัวแทน ซึ่งในขณะเดียวกันตัวแทนของพวกเขาจะมีลักษณะเป็นเจ้านายหรือผู้ที่มีอำนาจเหนือเขาและมีอำนาจรัฐที่ไม่จำกัด เพื่อปกป้องพวกเขาจากชนชั้นอื่น ๆ และยังเป็นผู้นำเอาฝนและแสงแดดจากเบื้องบนมาให้แก่พวกเขาอีกด้วย...”¹²⁹

3.3 สหพันธ์ชาวนาชาวไร่แห่งประเทศไทย : ตัวแทนการต่อสู้ทางอุดมการณ์ในสังคม

สิ่งที่ได้กล่าวมาข้างต้นแล้วว่า เราจำเป็นต้องดูการเคลื่อนไหวต่อสู้ทางอุดมการณ์โดยผ่านการนำของสถาบัน สำหรับการต่อสู้ของสหพันธ์ ฯ ที่ทำหน้าที่เป็นตัวแทนของชาวนา ในการต่อสู้กับชนชั้นเจ้าที่ดินและนายทุนนั้นจำเป็นต้องมีการต่อสู้ทางอุดมการณ์เช่นกัน ในที่นี้เราอาจแยกการพิจารณาออกได้เป็น 2 ประเด็นคือ

1. การเกิดขึ้นของสหพันธ์ ฯ เป็นการปฏิเสธอุดมการณ์เก่า ๆ ที่เคยมีอยู่ในสังคม
2. ภายในสหพันธ์ ฯ เองก็มีอุดมการณ์ต่อต้านสังคมเก่าเอาไว้มากมาย

นับแต่โบราณ เรามักจะได้ยินถึงเรื่องราวเกี่ยวกับความอุดมสมบูรณ์สงบสุขของประชาชนและบ้านเมือง อาทิ “ในน้ำมีปลา ในนามีข้าว...” “เมืองไทยนี้ไม่จน เพราะแม้กระทั่งหมายังไม่อดตาย...” “สังคมชนบทเป็นสังคมที่สงบ ชาวนามีชีวิตอยู่ด้วยความสุข...” “เมืองไทยเป็นเมืองพุทธศาสนา ไม่เคยมีความขัดแย้งจนถึงต้องเข่นฆ่ากัน...” เป็นต้น อย่างไรก็ตาม จากการที่ชาวนาเดินขบวนเข้ามาร้องเรียนเรื่องความทุกข์ยากเดือดร้อนของตนต่อรัฐบาลระลอกแล้วระลอกเล่า จนในที่สุดได้รวมตัวจัดตั้งกันขึ้นเป็นสหพันธ์ ฯ นั้นเป็นการยืนยันให้ประชาชนทั่วไปได้รับรู้เรื่องราวข้อเท็จจริงของชีวิตจริงของชาวนาที่ได้ชื่อว่าเป็น “กระดูกสันหลังของชาติ” ว่าตรงกับกับสิ่งที่ได้ยิน ได้ฟังหรือเล่ากันคือ ๆ มาหรือเชื่อกันเรื่อยมาเป็นอย่างดี เพราะในสภาพความเป็นจริงก็คือ ชาวนาส່วนใหญ่มีหนี้สิน มีปัญหาเรื่องค่าเช่า เรื่องราคาข้าว เรื่องคอกเบี้ยแพง เรื่องไม่มีที่ดินทำกิน...ตลอดจนถูกกดขี่จากข้าราชการของรัฐ

เมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครองปี พ.ศ. 2475 ปรีดี พนมยงค์¹³⁰ ผู้นำคณะราษฎรได้แสดงความเห็นเกี่ยวกับประชาชนในขณะนั้นไว้ว่า “คนของเราเวลานี้เปรียบเหมือนเด็ก รัฐบาลต้องนำโดยบังคับในทางตรงหรือทางอ้อมให้ระมัดระวัง” ชัยอนันต์ สมุทวณิช¹³¹ ได้ประเมินทัศนคติดังกล่าวนี้ว่า “หลวงประดิษฐไพเราะไม่ศรัทธาในการตัดสินใจปัญหาด้วยตนเองของมหาชนชาวไทย”

ทัศนคติกล่าวข้างต้นจะได้รับการถ่ายทอดกันต่อ ๆ มาทุกครั้งที่มีกรกล่าวถึงชาวนา และดูเหมือนว่านักวิชาการไทยและเทศจะยอมรับว่าเป็นข้อเท็จจริงคงจะเห็นกล่าวถึงกันบ่อย ๆ ว่า “ชาวนาไทยเป็นพวกที่ยอมจำนนทางการเมือง อนุรักษ์นิยมไม่มีความคิดเรื่องความแตกต่าง เจื้อยช้าทางการเมือง... ลักษณะวัฒนธรรมทางการเมืองดังกล่าวเกิดจากค่านิยม และความเชื่อตามความคิดของพุทธศาสนาในเรื่องกรรม...”¹³² อย่างไรก็ตามแบบจำลองที่มองพฤติกรรมทางการเมืองของชาวนาไทยเช่นว่านี้ขัดกับความเป็นจริงที่เกิดขึ้นในสังคมไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงปี พ.ศ. 2515-2519 ซึ่งลักษณะทางการเมืองของชาวนาเปลี่ยนมาเป็นการกระทำ เข้าร่วม จัดตั้งองค์กร ยกระดับจิตสำนึกเพื่อการเรียกร้องความเป็นธรรมในสังคม ดังที่ได้กล่าวมาแล้วในตอนต้น

ดูเหมือนว่านับเป็นเวลานานที่ตัวละครชื่อ “ชาวนาไทย” ได้เล่นบทบาทสอดคล้องกับการศึกษาวิจัยของนักวิชาการเป็นอย่างดี ทั้งนี้ก็เนื่องมาจากบรรยากาศการเมืองภายใต้อำนาจเผด็จการทหารที่ได้ครอบงำสังคมเอาไว้ เมื่อพลังประชาชนได้ขจัดลัทธิคตินดังกล่าวนี้ออกไปได้แม้จะในช่วงเวลาสั้น ๆ แต่ก็สะท้อนให้เห็นว่า ถึงเวลาแล้วที่วรรณกรรมทางวิชาการที่กล่าวถึงเหล่านี้จะต้องได้รับการตรวจสอบใหม่อย่างเอาใจจริงเอาใจ¹³³

ในบทความของแคทเธอริน โบว์¹³⁴ (K. Bowie) ได้เสนอให้เปลี่ยนแปลงวิธีการวิเคราะห์ชาวนา 2 ประการด้วยกันคือ

1. ชาวนาไม่ได้เป็นชนชั้นเดียวกันหมด เราไม่อาจจะอนุมานได้ว่าชาวนาเป็นชนชั้นเดียวกับงานการศึกษาทางวิชาการในอดีต แต่ขณะเดียวกันเราก็ไม่อาจกล่าวได้ ชาวนาทุกคนมีความคิดก้าวหน้าเหมือนกับผู้นำสหพันธ์ ฯ

2. จำเป็นต้องมองพัฒนาการของชนชั้นชาวนาอย่างไม่หยุดนิ่ง หากเคลื่อนไหวอยู่ตลอดเวลา ตัวอย่างเช่น จำเป็นต้องคิดถึงผลกระทบของการพัฒนาเศรษฐกิจที่มีต่อความสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์

นอกจากนี้การที่สหพันธ์ ฯ เป็นองค์กรที่จัดตั้งขึ้นมาจากกลุ่มชาวนาเอง ดำเนินงานด้วยชาวนาเอง โดยไม่ต้องอาศัยกลไกของรัฐ เพื่อความเป็นอิสระในการดำเนินงานทั้งเท่ากับเป็นการค้านอตุผลการข้างต้นที่ว่า “ประชาชนยังเป็นเด็กทารก เป็น Subjects (ไพร่ฟ้า) ที่ต้องพึ่งพารัฐบาลอยู่ตลอดเวลา” และเมื่อ จาร์ส ม่วงยาม¹³⁵ ได้สรุปถึงบทเรียนของสหพันธ์ ฯ ว่า “..การเคลื่อนไหวทำให้ชาวนาได้เห็นธาตุแท้ของชนชั้นนายทุนใหญ่ เจ้าที่ดินใหญ่ว่าพวกคนเหล่านี้ไม่มีวันจะแก้ปัญหาชาวนาได้อย่างแท้จริง... ชาวนาได้สำนึกแล้วว่า ‘ปัญหาชาวนาจักต้องได้รับการแก้ปัญหาโดยชาวนาเอง...’” และ “สำหรับปัญหาของชาวนาไทยนั้น ใคร ๆ ก็ช่วยชาวนาไม่ได้ นอกจากจะให้ชาวนารวมตัวจัดตั้งกันเอง...” ก่อนหน้านั้นอินดา ศรีบุญเรือง¹³⁶ ก็ได้กล่าวไว้ในทำนองเดียวกันว่า “ถ้าเรารวมตัวกันได้เยอะ ก็พอจะแก้ไขได้... ทราบไต่ที่รัฐบาลชุดคุณนิยมยังอยู่ เราไม่มีทางจะได้อยู่ดีกินดี ถ้าอำนาจรัฐไม่ได้อยู่ในมือเราก็จะต้องเป็น

อยู่อย่างนี้...เราจะต้องรวมพลังกัน ถ้าเรารวมกันได้ถึง 70-80 เปอร์เซ็นต์ เข้าใจกันได้ รวมกันได้ แล้วเราจะยังแพ้อยู่อีกก็ให้มันรู้ไป...ถ้าทุกคนเข้าใจกันเหมือนสหพันธ์ ฯ และเข้าร่วมกันต่อสู้ ประชาชนก็อาจได้อำนาจรัฐแน่...” ทักษะดังกล่าวของชาวนาไทยข้างต้นนี้เป็นเครื่องเตือนใจบรรดามาร์กซิสต์ไทยทั้งหลายว่า เราไม่อาจจะเอาการวิเคราะห์ชาวนาฝรั่งเศสของมาร์กซ์ที่แสดงไว้ในหนังสือ *The Eighteenth Brumaire of Louis Bonaparte* ที่มักชอบยกมาอ้างกันอยู่บ่อย ๆ มาครอบให้ภาพพจน์ของชาวนาไทยไทยในปี 2516-19 ได้ ส่วนหนึ่งของข้อความของมาร์กซ์เกี่ยวกับชาวนาที่อ็อลจาวก็คือ “...ตราบโक्तिชาวนายรายย่อยที่ถือครองที่ดินขนาดเล็กมีแต่การกีดกันสัมพันธ์กันเพียงแต่ระดับท้องถิ่น ตราบนั้นเอกลักษณ์ของผลประโยชน์ของพวกเขาจึงไม่อาจนำมาซึ่งผลประโยชน์ของชุมชน ความผูกพันในระดับชาติ และรวมทั้งการเมืองการทางการเมืองของพวกเขาเอง นั่นคือพวกเขามีได้รวมตัวกันเป็นชนชั้น ดังนั้นพวกเขาจึงไม่อาจต่อสู้เพื่อผลประโยชน์ทางชนชั้นของตนเองได้ ไม่ว่าจะป็นในรัฐสภา (parliament) หรือในการประชุม (Convention)...”¹³⁷ อย่างไรก็ตาม การกีดกันทักษะต่อชาวนาของมาร์กซ์นั้นได้เกิดขึ้นครั้งแรกในลัทธิเหมา (Maoism) ที่ได้เสนอว่า “ภายใต้เงื่อนไขของประเทศจีน ‘ชนชั้นชาวนาจากส่วนรอบข้าง’ นั้นเองที่จะเข้ามาแบกรับภารกิจทางประวัติศาสตร์ เหมาเองเข้าใจโดยสัญชาตญาณถึงพลังปฏิวัติมวลชนชาวนามาตั้งแต่ก่อนพ่ายแพ้การปฏิวัติครั้งที่ 2 แล้ว...”¹³⁸

และเมื่อชาวนาได้ประกาศว่า “แผ่นดินนี้ ท้องไร่ท้องนา ประชาชนเราได้สร้างกันมาได้อาศัยอยู่กันมานานแล้ว...ประชาชนเป็นผู้สร้างสังคม เลี้ยงสังคม เลี้ยงคนเมือง...”¹³⁹ และ “...จุดหมายเดียวของเราคือ ให้ชาวนามีที่นาเป็นของชาวนาอย่างสมบูรณ์...”¹⁴⁰ ก็เท่ากับเป็นการปฏิเสธสิทธิในที่ดินของกษัตริย์หรือคนกลุ่มน้อยในสังคมตามที่เคยอ้าง ๆ กันมา ข้อเรียกร้องให้มีการจัดสรรปันส่วนที่ดินเสียใหม่แสดงถึงจิตสำนึกของชาวนาในเรื่องสิทธิที่ดินได้เป็นอย่างดี และเท่ากับสะท้อนว่า สายสัมพันธ์ระหว่างเจ้าที่ดินกับชาวนาในระบบอุปถัมภ์ได้ขาดสะบั้นลงแล้วในความจริง

แน่นอนว่าที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ เราไม่อาจสรุปได้ว่า ชาวนาไทยส่วนมากหรือชาวนาทุกคนได้ยึดกุมจิตสำนึกอันนี้แล้ว แต่เราก็ไม่อาจปฏิเสธได้เช่นกันว่า ส่วนที่ก้าวหน้าที่สุดของชาวนาได้มีจิตสำนึกก้าวหน้าถึงขั้นนี้แล้ว และย่อมจะมีผลกระทบไปถึงชาวนาคนอื่น ๆ ด้วย

จากประวัติการต่อสู้ทางชนชั้นอันยาวนานในสังคมไทยจะเห็นได้ว่า กลไกทางการเมืองที่ฝ่ายปกครองใช้มาตลอดก็คือ การบีบคั้นไม่ให้ประชามติมีจิตสำนึกทางการเมือง ถ้าประชาชนมีการรวมตัวกันถือว่าเป็นการทำทลายอำนาจรัฐ จะต้องได้รับการปราบปรามอย่างรุนแรง การปฏิบัติการอย่างเข้มงวดเช่นนี้ทั้งในระบบศักดินาในอดีตหรือระบอบเผด็จการทหารในช่วงก่อน 14 ตุลาคม 2516 ทำให้การพัฒนาอุดมการณ์เกี่ยวกับการจัดตั้งรวมตัวกันของประชาชนเป็นไปได้อย่างลำบาก อย่างไรก็ตามเราพอจะสรุปได้ในที่นี้ว่า กิจกรรมการเคลื่อนไหวทางการเมืองด้วยวิถีทางประชาธิปไตยตลอด 3 ปีของสหพันธ์ ฯ รวมทั้งการเข้ามีส่วนร่วมทางการเมืองเท่ากับเป็นการแสดงออกถึงอุดมการณ์เพื่อต่อต้านสังคมโดยการปฏิเสธภาพพจน์เก่า ๆ ของชาวนา นอกจากนั้นหลังจากมีประสบการณ์ในการเรียกร้องมาระยะหนึ่ง ลักษณะของข้อเรียกร้องได้

เริ่มยกระดับจะขอเรียกร้องทางเศรษฐกิจมาเป็นขอเรียกร้องทางการเมือง นี่เท่ากับเป็นการชี้ให้เห็นว่าจิตสำนึกทางการเมืองของชาวนาได้สูงขึ้น และโดยเฉพาะอย่างยิ่งการต่อสู้ทางอุดมการดังกล่าวข้างต้นแล้วได้ทำให้สหพันธ์ ฯ สามารถจัดอุปสรรคสำคัญในการบิ่คั้นพัฒนาการของจิตสำนึกทางการเมืองและจิตสำนึกทางชนชั้นที่จะช่วยเหลือตนเองในหมู่ชาวนาให้หมดไป ที่เห็นได้ชัดก็คือ เป็นระยะเวลายาวนานที่แนวความคิดเรื่อง “การจงรักภักดี” ต่อรัฐบาลถูกปลุกฝังอยู่ในจิตสำนึกของประชาชน ดังจะเห็นได้จากแต่เดิมการเดินทางเข้ามาในเมืองของชาวนาเพื่อขอความช่วยเหลือจากรัฐบาล นอกจากแสดงให้เห็นถึงความจงรักภักดีต่อรัฐบาลแล้วยังเชื่อว่าอำนาจในการตัดสินใจแก้ปัญหาของชาวนาอยู่ที่รัฐบาล ส่วนรัฐบาลจะช่วยเหลือหรือไม่อย่างไรนั้นขึ้นอยู่กับความเมตตาปรานีของรัฐบาล ลักษณะดังกล่าวนี้เปลี่ยนแปลงไปในระยะหลัง เพราะเมื่อสหพันธ์ ฯ เดินทางเข้ามาในเมืองนั้น เป็นการเดินทางเข้ามาเพื่อสร้างแรงกดดันรัฐบาล (อาจเทียบได้การประชุมชนคนใหญ่ของกรรมกรหรือนักศึกษาประชาชน) และอุดมการที่มีต่อรัฐนั้นก็เปลี่ยนแปลงไปจากการที่ประชาชนเคยเป็นแค่ผู้อยู่ใต้การปกครองของรัฐมาเป็นว่ารัฐเป็นผู้ที่เราตั้งข้อเสนขอเรียกร้องได้ ดังคำให้สัมภาษณ์ของ จำรัส ม่วงยาม¹⁴¹ ที่กล่าวว่า “...ผมเองก็อยากคุยกับท่านนายกเกรียงศักดิ์เหมือนกันว่ารัฐบาลมีนโยบายช่วยเหลือชาวนาชาวไร่แค่ไหน ผมอยากให้รัฐบาลปฏิบัติกันประกันราคาพืชผล อยากให้รัฐบาลปล่อยให้ชาวนาชาวไร่มีสหพันธ์ ฯ ที่เป็นของชาวไร่ชาวนาอย่างแท้จริง...” ซึ่งนี่คือการเปลี่ยนแปลงจากสภาพของไพร่ฟ้ามาเป็นประชาชนในความหมายที่แท้จริง อันต้องมีเสรีภาพทางสังคม แต่เดิม โทรู ยาโน (Toru Yano)¹⁴² เคยตั้งข้อสังเกตมาก่อนแล้วว่า สิ่งนี้ยังไม่อยู่ในจิตสำนึกของคนไทย และเป็นครั้งแรกที่ประชาชนจะต้องเป็นใหญ่ในแผ่นดินคานความหมายของประชาธิปไตยอย่างแท้จริง¹⁴³ ซากอุดมการเก่าอีกอย่างหนึ่งก็คือ ทักษะที่ล้าหลังทางพุทธศาสนาเกี่ยวกับทฤษฎีวรรณะและเรื่องชาติพันธุ์ชาติหน้า ตลอดจนการรอคอยสังคัมพระศรีอารีย (สังคัมในอุดมคติ) ที่ถูกนำมาใช้เป็นเครื่องมือในการอธิบายความไม่เท่าเทียมกันในสังคัมตลอดมา สหพันธ์ ฯ ได้เสนอหลักการวิเคราะห์สังคัมตามทัศนะมาร์กซ์ซี่มิในเรื่องทฤษฎีการชู้ตริค เข้าแทนที่หลักเรื่องกรรมเรื่องเวร และในการแก้ไขปัญหาสังคัมนั้นสหพันธ์ ฯ ได้นำเอาหลักการการเข้ามีส่วนร่วมของประชาชน (people participation) และเรื่องอำนาจของประชาชน (power of the people) ตามหลักประชาธิปไตยที่แท้จริงมาต่อสู้กับทัศนะเรื่องสังคัมพระศรีอารียที่รอให้ผู้มีบุญมาโปรด นอกจากนั้นการต่อสู้ของชาวนาอย่างเข้มแข็งได้ลบเลือนภาพพจน์ของชาวนาผู้รักสงบยอมจำนนให้หมดไปอย่างสิ้นเชิง ดังที่ เหม่า เจอ ตง ได้กล่าวเอาไว้ว่า “เป็นเวลานานหลายศตวรรษที่เดียวมีผู้คนกล่าวว่ากันว่า การกตัญญูและการชู้ตริคเป็นสิ่งที่ถูกต้อง การลุกขึ้นสู้เป็นสิ่งที่ผิด ลัทธิมาร์กซ์ได้ยุติคำกล่าวนี้ สารสำคัญของลัทธิมาร์กซ์ซึ่งมีอยู่มากมายนั้น เราอาจสรุปเหลือเพียงประโยคเดียวคือ การลุกขึ้นสู้เป็นสิ่งที่ถูกต้อง...”¹⁴⁴ และแม้เมื่อเผชิญกับการปราบปรามอย่างรุนแรงก็ยังยืนยันการต่อสู้ต่อไป ดังคำพูดของอินตา ศรีบุญเรือง¹⁴⁵ “...ผมไม่ได้หวาดกลัวเลยเรื่องความตาย ถ้าเราไม่สู้ เราก็ตาย เราจะไม่ยอมถอยอีกแล้ว...” อันเป็นการยกเลิกภาพพจน์ที่ชลาครกลัวของชาวนาในอดีตไปสิ้น

จากการที่เราได้วิเคราะห์การต่อสู้ขบวนการชาวนาในอดีต และการต่อสู้ของเสรีนิยม ทำให้เรามองเห็นว่า ในขบวนการทั้งสองนี้มีอะไรขาดหายไปบ้าง สหพันธ์ ฯ คืออีกปัจจัยหนึ่งที่ช่วยเติมช่องว่างนี้ให้สมบูรณ์มากขึ้น สหพันธ์ ฯ เป็นที่ชุมนุมของการพบกันระหว่างอุดมการณ์ที่มีลักษณะก้าวหน้า มีพลังพอที่จะเปลี่ยนแปลงสังคมกับการมีฐานมวลชนชาวนาข้างล่างรองรับอย่างแท้จริง ลักษณะเช่นนี้ทำให้สหพันธ์ ฯ เป็นองค์กรที่มีศักยภาพสูงในการเป็นรูปแบบของการต่อต้านทางอุดมการณ์ สหพันธ์ ฯ เป็นส่วนผสมระหว่างความใฝ่ฝันกับความเป็นจริงคือเป็นตัวแทนของความใฝ่ฝันที่มีชีวิตที่คึกคักของชาวนา แต่ก็ก็เป็นความจริงเนื่องจากเป็นองค์กรที่มีตัวตนจริง มีทฤษฎีและการปฏิบัติการที่เป็นจริงทางสังคม

อาจถือได้ว่า สหพันธ์ชาวนาชาวไร่แห่งประเทศไทยเป็นหนึ่งเล็ก ๆ อีกหน่อหนึ่งของการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ของมวลชนกลุ่มใหญ่ในสังคมที่เกิดขึ้นแล้วในประวัติศาสตร์ ถ้าเรามองย้อนหลังไปในประวัติศาสตร์ที่ผ่านมาจะเห็นได้ว่า นี่เป็นครั้งแรกที่ชาวนามีกลุ่มมีองค์กรของตนเอง ถ้ามองไปในอนาคตก็จะเห็นศักยภาพในการเจริญเติบโต และประวัติศาสตร์จะไม่ม้วนถอยหลังกลับไปสู่จุดเริ่มต้นใหม่

3.4 การก้าวต่อไปของชาวนาไทย : ข้อคิดจากบทเรียนในอดีตของสหพันธ์ชาวนาชาวไร่แห่งประเทศไทย

อาจกล่าวได้ว่าบรรยากาศทางการเมืองภายหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 เปิดโอกาสอย่างมากให้ชาวนามีความตื่นตัวทางความคิด มองเห็นปัญหาของตนมีจิตสำนึกในการต่อสู้ อย่างไรก็ตามอีกปัจจัยหนึ่งที่มีอาจมองข้ามไปได้คือพัฒนาการในการต่อสู้ชาวนาจนถึงขั้นสามารถรวมตัวกันขึ้นเป็นสหพันธ์ ฯ ก็คือบทบาทของนิสิตนักศึกษา ปัญญาชน ทั้งนี้ไม่ว่าจะเป็นการออกไปสู่ชนบทของนักศึกษาภายใต้โครงการ “เผยแพร่ประชาธิปไตย” การดำเนินงานลงสู่ฐานประชาชนของสหพันธ์ ฯ นักศึกษาเสรี หรือกิจกรรมต่างๆ ของนักศึกษาภาคเหนือโดยเฉพาะ “โครงการชาวนา” ของศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทยภาคเหนือ ไม่เพียงแต่เท่านั้นความสำเร็จในการรณรงค์เผยแพร่กิจกรรมของสหพันธ์ ฯ ออกไปในหมู่ชาวนาจนกระทั่งมีสมาชิกนับได้ถึง 1 ล้าน 6 แสนครอบครัวทั่วประเทศหรือนับเป็นแสนครอบครัวในเขตสี่จังหวัดภาคเหนือคือ เชียงราย เชียงใหม่ ลำพูน และลำปาง นักศึกษาเองก็มีส่วนสำคัญอย่างมากต่อความสำเร็จอันยิ่งใหญ่นี้ อย่างไรก็ตาม จากที่ผู้นำชาวนาถูกลอบสังหารเป็นจำนวนมากในช่วง 2516-2519 นับได้ถึง 35 ราย ตลอดจนการต่อต้านขบวนการของนิสิตนักศึกษาประชาชน โดยเฉพาะสหพันธ์ ฯ ในชนบทโดยกลุ่มพลังฝ่ายขวา-กระหังแดง นวพล ลูกเสือชาวบ้าน นั้น ทำให้เราก็มองอาจมองข้ามถึงการสูญเสียปัญญาชนของชาวนาเหล่านี้ไปได้เช่นกัน และมีอาจปฏิเสธได้ว่าผลกระทบของการลอบสังหารผู้นำดังกล่าวมีต่อชาวนาในชนบทมากอยู่ทีเดียว ด้วยเหตุนี้ผู้เขียนจึงเห็นถึงความจำเป็นในการที่จะต้องประเมินพิจารณาจุดอ่อนของสหพันธ์ ฯ ในเรื่องดังกล่าวเพื่อว่าความสูญเสียที่มีอาจประเมินค่าได้นั้นจะได้ไม่เกิดขึ้นอีกในอนาคตหรือเราจะป้องกันให้มีการสูญเสียน้อยที่สุดได้อย่างไร

ในการประเมินบทเรียนของสหพันธ์ ฯ ในอดีตซึ่งจะไต่ถ่วงถึงต่อไปนั้น ข้อมูลส่วนใหญ่ได้มาจากการสัมภาษณ์ผู้ปฏิบัติงานของนักศึกษา ผู้นำชาวนาระดับประเทศและผู้นำชาวนาระดับท้องถิ่น¹⁴⁶ ซึ่งส่วนใหญ่เกี่ยวข้องกับเรื่องในภาคเหนือ ด้วยเหตุนี้การประเมินบทเรียนของสหพันธ์ ฯ ในที่นี้จึงไม่รอบด้านและกว้างขวางเพียงพอที่จะสรุปเป็นบทเรียนทั่วไปได้ ฉะนั้นผู้ที่ต้องการข้อสรุปย่อคัททั้งหมดของสหพันธ์ ฯ จึงต้องศึกษากรณีศึกษาอื่น ๆ ด้วย

แม้ว่าเราจะไม่มีข้อมูลยืนยันได้แน่ชัดถึงเรื่องราวความคิดในการก่อตั้งสหพันธ์ ฯ แต่เราก็ไม่อาจปฏิเสธได้ว่าความคิดนี้เกิดขึ้นจากทั้งฝ่ายชาวนาเองและฝ่ายนักศึกษา กล่าวสำหรับนักศึกษาแล้ว แนวคิดเรื่องการจัดตั้งรวมกลุ่มชาวนาคู่จะชัดเจน ดังที่ผู้ปฏิบัติงานนักศึกษากล่าวว่า “การทำงานของนักศึกษากำหนดเพียงแต่ว่าต้องพยายามออกชนบทไปจัดตั้งกลุ่มขึ้นมาให้ได้ โดยที่เรา (นักศึกษา) ต้องทำตัวเป็นสะพานเชื่อมถ่ายทอดความคิดก้าวหน้าไปสู่ชนบท” ที่เป็นเช่นนั้นเราพอศึกษาได้ว่า ประการแรกนักศึกษาเริ่มรู้ตัวแล้วว่าพลังในการเปลี่ยนแปลงสังคมนั้นไม่ได้อยู่ที่ชนชั้นตัวเอง หากอยู่กับมวลธรรมกรและชาวนา และประการที่สองอิทธิพลความคิดก้าวหน้าที่นักศึกษาได้รับมาจากสังคมอื่น ๆ โดยเฉพาะจากจีน ที่เน้นให้นักศึกษาปัญญาชนที่ต้องการเป็นนักปฏิวัติลงไปหล่อหลอมตัวเองท่ามกลางความทุกข์ยากของผู้ใช้แรงงาน ตลอดจนการใช้แรงงานภายในช่วงปฏิวัติวัฒนธรรม อย่างไรก็ตามนักศึกษาก็ไม่มีทิศทางหรือวิธีการที่ชัดเจนในเรื่องนี้ ดังที่ผู้ปฏิบัติงานนักศึกษากล่าวว่า “เวลาลงไปสัมผัสกับชาวบ้าน ชาวนาเขาสนใจอยากรู้ว่าบ้านเมืองของเราเป็นอย่างไร...เขาก็สะท้อนปัญหาของเขาให้ฟัง เรา (นักศึกษา) ก็บอกเขาว่าจะต้องรวมกลุ่มกัน เขาก็รับฟัง แต่เขาจะรวมกลุ่มกันอย่างไรก็ไม่มีแนวทาง...เราก็มองไม่มีทิศทาง รู้แต่ว่าต้องตั้งกลุ่มให้ได้...” แต่จากการลงไปอยู่กับชาวบ้านเองที่มีส่วนนำไปสู่การรวมกลุ่มชาวนาขึ้นโดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องค่าเช่านา เพราะชาวนาได้เอาเรื่องกฎหมายค่าเช่านี้มาปรึกษา ซึ่งนักศึกษาก็ค้นได้กฎหมายค่าเช่าฉบับ 2493 สมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม แต่ก็มีได้มีผลบังคับใช้ถึงภาคเหนือ กฎหมายฉบับนี้ได้รับความสนใจจากชาวนาภาคเหนืออย่างมากเพราะภาคเหนือมีปัญหาเรื่องค่าเช่าที่ดินมาก นอกจากนี้ค่าเช่ายังสูงอีกด้วยเลยมีการเอากฎหมายนี้ขึ้นมาศึกษากันและคิดว่าน่าจะเป็นประเด็นในการเคลื่อนไหวได้ ซึ่งการเรียกร้องของชาวนาเรื่องค่าเช่านี้เพ็งมีในการเคลื่อนไหวใหญ่เดือนพฤศจิกายน 2518 นอกจากนั้นยังนำไปสู่การจัดตั้ง “สหพันธ์ชาวนาชาวไร่แห่งประเทศไทย” ด้วย และนักศึกษาเองก็ได้เริ่มเข้ามาจัดตั้งชาวนาอย่างจริงจัง ๆ จัง ๆ ดังที่ผู้ปฏิบัติงานนักศึกษากล่าวว่า “การลงงานในชนบทมีอยู่ 2 ช่วง ช่วงแรกคือช่วงเผยแพร่ประชาธิปไตย ซึ่งตอนนั้นเราไม่แตะชาวนาในลักษณะจัดตั้ง แต่เรากลับมามีอีกครั้งหนึ่งในลักษณะรับผิดชอบดูแลหลังจากที่ได้ตั้งสหพันธ์ ฯ ขึ้นมาแล้ว และเนื่องจากศรัทธานิสิต ฯ ยังไม่มีรูปแบบวิธีการที่จะมารับงานชาวนาโดยตรงก็ได้เข้าร่วมกันจัดตั้งโครงการงานชาวนา ซึ่งเป็นองค์กรนักศึกษาที่ทำงานเกี่ยวกับเรื่องสหพันธ์ ฯ โดยเฉพาะขึ้นมา โดยที่โครงการงานชาวนา มีหน้าที่ หนึ่ง ให้การศึกษาชาวนา สอง เคลื่อนไหวจัดตั้งชาวนา และสาม นำพาชาวนาเคลื่อนไหว...” “ซึ่งในการทำงานเราไม่มีเอกสารอะไรมาชี้แนะในการทำงาน การวิเคราะห์ชนชั้นต่าง ๆ ที่ว่าเราจะสามัคคีชนชั้นใด เราก็ไม่กระจ่าง”¹⁴⁷

ผลจากการออกพระราชบัญญัติควบคุมค่าเช่าในปี 2517 นี้เอง มีส่วนทำให้สหพันธ์ ฯ ขยายงานออกไปได้อย่างรวดเร็วโดยเฉพาะอย่างยิ่งในภาคเหนือ ทั้งนี้ผู้นำชาวนาระดับประเทศกล่าวว่า “ผมเข้าใจอย่างนั้นว่าที่เขาเข้าร่วมนี้เป็นเพราะปัญหาประชาธิปไตย หมายความว่า ในการต่อสู้ของนักศึกษาเมื่อ 14 ตุลาคมนี้ และการชุมนุมของชาวนาก็ยัง และปัญหาแบ่งค่าเช่าก็ตั้งอยู่เขารู้สึกว่าเป็นผลประโยชน์ของชาวนาโดยตรง เพราะตอนนั้นเขาได้ประโยชน์เฉพาะหน้าอยู่คือจ่ายค่าเช่าไร่ละ 10 ถัง ผู้ปฏิบัติงานของนักศึกษาได้ประเมินจำนวนสมาชิกสหพันธ์ ฯ ในช่วงนั้นเอาไว้ว่า สมาชิกสหพันธ์ ฯ เฉพาะ 4 จังหวัดภาคเหนือคือ เชียงราย เชียงใหม่ ลำพูน และลำปาง มีเป็นแสนครอบครัว สมาชิกเราแยกในลักษณะประกอบอาชีพ ส่วนใหญ่เป็นชาวนาจนซึ่งมีนาไม่ถึง 6 ไร่ และต้องเช่านาเขา ส่วนใหญ่เช่าทางนั้นชาวนารับจ้างรองลงไป ถ้าแยกเป็น 6 ส่วน จะเป็นชาวนาจนเสีย 3 ส่วน ชาวนารับจ้างเสีย 1 ส่วนกว่าๆ ที่เหลือเป็นชาวนากลาง ซึ่งเขาเองก็ต้องเช่านาอีก ๆ หน่อย ๆ แค่นี้เราก็ความเป็นธรรม เห็นด้วยกับการเรียกร้องและได้ผลประโยชน์จากการเรียกร้อง ส่วนชาวนากลางหรือชาวนารวยจริง ๆ ที่มีที่ดินของตัวเองแล้วไม่ร่วมหรอก มีบางคนเท่านั้นที่มีลักษณะเป็นแนวร่วม เขาเองไม่กล้าเข้าเสี่ยง สังเกตดูชาวนาภาคเหนือถ้าใครมีฐานะก่อนข้างคิแล้วไม่กล้าเข้าร่วม”¹⁴⁸ ผู้นำสหพันธ์ ฯ ระดับท้องถิ่นก็กล่าวถึงประสบการณ์นี้ในทำนองเดียวกันว่า “เวลาไปเคลื่อนไหวมีคนมาฟังมาก ส่วนใหญ่เป็นชาวนาจน บางคนก็เป็นชาวนากลางซึ่งมีที่ไม่ค่อยมากเท่าไร เขาไม่ค่อยสนใจเพราะเขามีกินอยู่ ชาวนาเช่ามากที่สุด” การขยายงานของสหพันธ์ออกไปได้อย่างรวดเร็วในส่วนหนึ่งเป็นเพราะบทบาทของนักศึกษาด้วย ทั้งนี้ผู้ปฏิบัติงานนักศึกษา กล่าวไว้ว่า “การขยายงานเป็นหน้าที่ของสหพันธ์ ฯ แต่ผู้นำชาวนาแปลกที่อย่างหนึ่ง และช่วงนั้นก็เป็นอย่างนั้นของเราด้วย¹⁴⁹ ในค้ำที่เราจะแนะนำชาวนา ก็ต้องไปคู่ เวลาจะแนะนำกฎหมายเราเป็นฝ่ายแนะนำ ในแง่การปลุกเร้าต่างๆ นี้เขา (ผู้นำชาวนา) เป็นคนทำ แต่ทุก ๆ ที่ที่เราไปจะมีก้านั้น ผู้ใหญ่บ้านมาประจันหน้าตลอดเลย จากบทเรียนนี้เราก็รู้ว่า ถ้าชาวนาไปอย่างเดียวกัน ๆ ไม่เคยหันเขาสักที ถูกตีออกมา ภัยเหตุนี้เวลาไปด้วยกัน ถ้ามีฝ่ายอื่นมาโต้กับเรา เราก็เตรียมมาเลย คือ ถ้าพูดถึงเรื่องความทุกข์ยากของชาวนา ชาวนาก็ได้ ถ้าพูดถึงเรื่องกฎหมายก็ให้นักศึกษาได้ ซึ่งการโต้แบบนั้นกลับเป็นผลดีกับเรา ตรงที่ว่า โต้กันแล้วชาวบ้านเลือกได้ว่าฝ่ายหนึ่ง...โดยความเป็นจริงทางฝ่ายสหพันธ์ ฯ เตรียมพร้อมมากกว่า ทั้งข้อมูลและหลาย ๆ อย่างทำให้พวกที่มาโต้กับเราต้องถอยไป พอเขาถอยออกไปก็ยิ่งทำให้ชาวบ้านเห็นพลัง”

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าไคยนี้ของกฎหมายค่าเช่าในปี 2517 จะช่วยเหลือนาอย่างมา แต่ในอีกด้านหนึ่งก็ส่งผลให้มีความขัดแย้งอย่างรุนแรงระหว่างเจ้าที่ดินกับชาวนาเช่าเบ็ดออกมาอย่างชัดเจนด้วย เพราะเจ้าที่ดินจะไม่ยอมสูญเสียผลประโยชน์ที่เคยได้มาแต่ก่อนเลย ผู้นำสหพันธ์ ฯ ระดับท้องถิ่นกล่าวถึงเรื่องนี้เอาไว้ว่า “ความขัดแย้งของทั้งสองส่วนระหว่างชาวนาเช่ากับเจ้าที่ดินขัดแย้งกันในค้ำผลประโยชน์คือเราไปใช้กฎหมาย เขาไม่ยอมรับกฎหมาย ไป ๆ มา ๆ บางคนก็พูดว่า กฎหมายแบบนี้ก็เป็นกฎหมายคอมมิวนิสต์นี่สิ เจ้าที่ดินบอกว่ากฎหมายนี้มันก็เป็นกฎหมายที่บีบบังคับมากเกินไป นอกจากนั้นอำนาจรัฐ

ระดับท้องถิ่นก็ยังทำหน้าที่รักษาผลประโยชน์ของเจ้าที่ดินและนายทุนเอาไว้อีกด้วย ดังที่ อินดา ศรีบุญเรือง กล่าวถึงประสบการณ์ของตัวเองเอาไว้ว่า “กฎหมายค่าเช่านาออกมา แต่กำนันผู้ใหญ่บ้านไม่ยอมบอก ชาวบ้านกลับเขียนป้ายติดว่าไม่ต้องการสหพันธ์ ๖ กฎหมายให้มีการจัดตั้งคณะกรรมการตำบลขึ้นดำเนินการควบคุมค่าเช่านา ก็ไม่ได้มีการตั้ง มีแค่บางแห่งตั้งก็ตั้งแต่พรรคพวกของกำนันทั้งนั้น วิชยุหนั่งสีพิมพ์ก็ไม่ลงข่าวหรือพูดถึงกฎหมายค่าเช่านาเลย มีแค่จะลงข่าวว่าสหพันธ์ ๖ ปลุกระดมมวลชน ในกรณีพิพาทเรื่องค่าเช่านาบางแห่ง กำนันก็เลี้ยงอันธพาลเอาตำรวจหนุ่ม ๆ เข้ามายุ่งเสมอ บางทีกำนันก็ไปบอกนายอำเภอว่า ในท้องถิ่นนั้นไม่มีการเช่านา ผมเองจะไปประชุมชาวบ้านเพื่อชี้แจงเรื่องกฎหมายค่าเช่านา และการถูกลอตตอนกรรมสิทธิ์ในที่ดิน ก็ถูกถล่มถล่ม ไปไม่ได้...”¹⁵⁰ ยิ่งไปกว่านั้น รัฐบาลเองก็มีส่วนเป็นอุปสรรคอยู่ไม่น้อย ดังที่ ศรีธเนศ ยอศกันทา กล่าวไว้ว่า “ชาวบ้านจะรวมตัวกันเป็นกลุ่มเป็นก้อน ก็ไม่สามารถจะรวมตัวกันได้ เพราะทางรัฐบาลก็พยายามกีดกันอยู่ตลอดเวลา รัฐบาลมองชาวบ้านคิด ๆ ซึ่งพวกชาวบ้านตกอยู่ในลักษณะที่ว่าถูกกดขี่มานาน พอมีการรวมตัวเข้าก็คิดว่าจะกลายเป็นเครื่องมือของนักการเมือง ความจริงไม่ใช่เพราะชาวบ้านที่จริงแล้วไม่ค่อยรู้ปัญหาการเมือง ไม่เข้าใจทุกอย่าง”¹⁵¹

นอกจากนั้นลักษณะที่สหพันธ์ ๖ มีความสัมพันธ์อย่างแยกไม่ออกจากการเคลื่อนไหวของนักศึกษามีส่วนทำให้มีผู้มองสหพันธ์ ๖ ไปในทิศทางที่ว่า เป็นผู้ต้องการเปลี่ยนแปลงสังคมอย่างรุนแรงหรือเลยไปถึงพวกคอมมิวนิสต์ได้ไม่ยาก ทั้งนี้เพราะภาพพจน์ของนักศึกษาเองในระยหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 เป็นต้นมาก็คือเป็นเช่นนั้นอยู่ด้วย ยังมีเหตุการณ์ที่เป็นรูปธรรมยืนยันให้เห็นไม่ว่าจะเป็นการประชุมครั้งใหญ่ของชาวบ้าน ร่วมกับนิสิตนักศึกษา กรรมกร และโดยเฉพาะอย่างยิ่งการสัมมนาระหว่างนักศึกษาปัญญาชนกับชาวบ้านผู้ปฏิบัติงานของนักศึกษาแล้วว่า “เนื้อหาการสัมมนาระดับผู้นำมีหนึ่ง โลกทัศน์ที่ถูกต้อง วิธีการคิด วิธีการทำงาน ปรัชญาชาวบ้านเป็นพื้น สอง เรื่องหนทางการต่อสู้ของชาวบ้าน เอาคำแถลง (ของพรรค ๖) มาพูดเลย พูดถึงจักรพรรดินิยม...” ซึ่งผู้ปฏิบัติงานของนักศึกษาได้กล่าววิจารณ์ถึงข้อผิดพลาดอันนี้เอาไว้ว่า “การที่เราไปพูดถึงจักรวรรดินิยม ทำให้เราหลุดไกลจากการเคลื่อนไหวที่เป็นจริง ทำให้เราไม่สามารถสร้างองค์กรที่เป็นกลุ่มพัฒนาขึ้นมาเองได้ ในยามปกติ เป็นแค่กลุ่มการเมืองตลอด มีผู้นำที่ตอนไฮปาร์คเท่านั้น ทำให้ดูเหมือนว่ากลุ่มชาวบ้านเขาไม่มีวันเห็นจักรวรรดินิยมเลย ที่นั่นมันทำให้ภาพพจน์ของชาวบ้านเสื่อม (ใกล้คอมมิวนิสต์มากขึ้น) เราขึ้นมาสรุปเอาตอนหลังว่าพลาด เป็นความใจร้อนของเราเองที่แนะนำอย่างนั้นขึ้นไป ในการสัมมนาครั้งใหญ่ที่มีชาวบ้านมาร่วมด้วยมาก เราพยายามผลักดันให้เขาจับได้ ร้องเพลงเกี่ยวกับจักรพรรดินิยม จนกระทั่งขนาดเอาวงดนตรีมาเล่น และพอเคลื่อนไหวเรื่องฐานทัพ สหพันธ์ ๖ ก็ออกแถลงการรณรงค์สนับสนุนเพราะตอนนั้นกระแสสูงขึ้นมา”

ปัจจัยอีกประการหนึ่งที่มีมากพอกันก็คือ ความสัมพันธ์ระหว่างสหพันธ์ ๖ กับพรรคสังคมนิยมแห่งประเทศไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงมีการเลือกตั้งซ่อม ผู้นำสหพันธ์ ๖ ระดับประเทศกล่าวถึงเหตุการณ์ตอนนั้นไว้ว่า “บทความของกลุ่มต่อต้านประชาชนสูง คำนการยิงและการฟ้องร้อง แต่ที่ได้ผลที่สุดของเขาก็คือ ลูกเสือชาวบ้าน ซึ่งตั้งได้ทั้งหมดเลย ในความเป็นจริงเราก็แก้ไม่ตกเพราะความรู้เราไม่ไว

ไม่มีกองเสนาธิการของเราเอง ในเขตพื้นที่ 4 จังหวัดเรามีผู้ปฏิบัติงานเพียง 10 กว่าคนเท่านั้นเอง เมื่อเกิด ลส.ชบ. เราก็ก่เคลื่อนไหวทางการเมืองไม่ได้ปรับเป็นกลุ่มเศรษฐกิจ ทำที่ของเรามอง ลส.ชบ. เป็นศัตรู แม้กระทั่ง อส. ก็เป็นศัตรูหมก เพราะโดยเนื้อแท้กลุ่มเหล่านี้เกิดขึ้นจากเจ้าที่ดินเป็นหัวเรี่ยวหัวแรง แม้สมาชิก สหพันธ์ ฯ ค้ายขายยังต้องไปเป็น ลส.ชบ. เพราะเหตุผลที่ว่าถ้าไม่เป็นเขาจะไม่ให้เข้านา สมาชิกสหพันธ์ ฯ ที่เราไปให้การศึกษาแม้ยังเชื่อมั่นสหพันธ์ ฯ อยู่ แต่ก็ไม่แน่ใจว่าจะมีหลักประกันหรือไม่ เพราะไม่แน่ใจว่าตัวเองจะได้ที่นาทำต่อไปหรือเปล่า นอกจากนั้นเขาก็ใช้วิธีการโฆษณาว่า ลส.ชบ. ไม่พอใจสหพันธ์ ฯ ไม่พอใจนักศึกษาคือเป็นเกมสการการเมืองของฝ่ายข้าราชการกับเจ้าที่ดิน เพราะเขาจับจุดได้ว่า ทางการเมืองผลแพ้ชนะมันอยู่ที่การโฆษณา ไม่ใช่อยู่ที่เนื้อแท้ นอกจากนั้นเขาเป็นฝ่ายโฆษณา ส่วนการโฆษณาของเรา คือในภาคกลางไม่ทันเขา นอกจากนั้นสิ่งพิมพ์ของเราถูกสกัดหมก ถูกปิดล้อมหมกไม่สามารถที่จะมีตัวแทนทางหนังสือพิมพ์สำหรับโฆษณาได้ สรุปก็คือในส่วนท้องถิ่นงานของสหพันธ์ ฯ ดำรงอยู่ได้ แต่ระดับประเทศแล้วเราเป็นฝ่ายรับตลอด ความผิดพลาดของเราคือ ทำที่ต่อกลุ่มเหล่านี้ ผู้นำสหพันธ์ ฯ ระดับท้องถิ่นกล่าวถึงไว้ทำนองเดียวกันว่า “ปัจจัยที่ทำให้สหพันธ์ ฯ ถูกปราบลงในช่วงนั้นคิดว่า เป็นปัญหาเรื่องการเมือง เรื่องคอมมิวนิสต์คอมมูท่อน้อยนี้แหละ เขานึกว่าสหพันธ์ ฯ ชาวนาชาวไร่เป็นคอม ฯ จึงถูกปราบและปราบจริง ๆ ค้วย แม้แต่ลูกเสือชาวบ้าน ลูกหลานชาวนาชาวไร่จริง ๆ พ่อแม่ต่อสู้รับว่า พ่อแม่เป็นคอม ฯ ต่างคนต่างก็ไม่เข้ากันจึงถูกปราบและก็ปราบจริง ๆ” ผลกระทบจากการล่าสังหารและ เกิดขบวนการต่อต้านประชาชนขึ้นมีส่วนเป็นอุปสรรคต่อการขยายงานของสหพันธ์ ฯ อย่างมาก ถึงที่ผู้ปฏิบัติงานของนักศึกษากล่าวไว้ว่า “ช่วงก่อน 6 ตุลาซึ่งมีการลอบสังหารผู้นำชาวนากันอย่างมายนั้นมีผลทำให้การขยายสมาชิกลดจำนวนลงไปมาก เพราะสหพันธ์ ฯ เองก็ไม่สามารถให้ความคุ้มครองเขาได้พูดถึง ชาวัญชาบ้านนั้นตกมาก ตกจนแทบจะเรียกมาคุยอะไรกันก็ไม่ได้ มีแต่ผู้นำที่เราไปให้ความใกล้ชิด ไปหาเขา ส่งข่าวสารให้ เอาหนังสือให้อ่าน”

และแม้ว่าลักษณะวิธีการทำงานของนักศึกษาในภาคเหนือจะต่างออกไปจากสหพันธ์ ฯ นักศึกษาเสรี ถึงที่ผู้ปฏิบัติงานของนักศึกษาย้ำแจ้งให้ฟังว่า “สหพันธ์ ฯ นักศึกษาเสรีเขามีวิธีการทำงานแตกต่างจากที่นี้ เขาเน้นการจัดตั้งลีกมาตั้งแต่ต้นเลย ถึงจะเห็นได้จาก 4 จังหวัดภาคเหนือ เรามีผู้ปฏิบัติงานนักศึกษายู่เพียงสิบกว่าคนรับผิดชอบทั้งด้านลีกด้านกว้าง ขณะที่สหพันธ์ ฯ นักศึกษาเสรีเขามีกาลังนักศึกษาคั้ง 2-3 ร้อยคน ของเขา 1 ต่อ 1 หมู่บ้านเขาทำได้ จัดตั้งให้มันแข็งแรง” ก็ตามแต่ก็ดูจะไม่อาจต้านขบวนการต่อต้านประชาชนได้ ถึงจะเห็นได้จาก เช่น กรณีหนองบัวบาน อำเภอหนองบัวซอ จังหวัดอุตรธานี หรือกรณีบ้านบักคอง อ. ชุนหาญ จังหวัดศรีสะเกษ เป็นต้น

ถ้าเรานำมาพิจารณาในแง่ของการทำงานของนักศึกษากับชาวนาแล้วจะเห็นได้ถึงความไม่มีอิสระขององค์กรสหพันธ์ ฯ ผู้นำสหพันธ์ ฯ ระดับประเทศกล่าวถึงเรื่องนี้ไว้อย่างชัดเจนว่า “สหพันธ์ ฯ นี้รูปการ จัดตั้งมันมีอยู่ แต่วิธีการดำเนินงานวิธีการบริหารมันผิดพลาดคือว่า ไม่เป็นอิสระ ไม่เป็นตัวของตัวเอง เราพูดหลังจากก่อตั้งมานะ สหพันธ์ ฯ อิงศูนย์นิสิต ฯ เพราะฉะนั้นการบริหารส่วนใหญ่จึงอิงนักศึกษา

ชาวนาที่เป็นผู้นำไม่สามารถคัดสินปัญหาต่าง ๆ ด้วยตนเองได้ ช่วงภาคเหนือมีการเลือกตั้งซ่อม เขา (พรรคสังคมนิยม) ก็เข้าหาฐานสหพันธ์ฯ เข้าหาผู้นำสหพันธ์ฯ ผู้นำสหพันธ์ฯ ก็สนับสนุนพรรคสังคมนิยมฯ โดยดูจากนโยบาย ดูจากกระแสที่เป็นประชาธิปไตย” ซึ่งมีผลกระทบมาถึงการดำเนินงานของสหพันธ์ฯ ด้วย ทั้งที่ผู้นำสหพันธ์ฯ คนเดียวกันนี้กล่าวว่า “การที่สหพันธ์ฯ ไปสัมพันธ์หรือประสานกับพรรคการเมืองมีผลต่อสหพันธ์ฯ ในแง่การชี้นำความคิด ทำให้การเคลื่อนไหวทำได้ไม่เต็มที่ ที่สำคัญก็คือ ทำให้สหพันธ์ฯ แยกถูกมองว่าเป็นเครื่องมือของพรรคการเมือง” และต่อมาได้มองย้อนกลับไปและประเมินผลไว้ว่า “ผมมองในแง่ขององค์กรประชาชนที่จะหาที่พึ่งพิงในการเคลื่อนไหวทางการเมืองที่มีเป้าหมายทำงานได้ ลำบากนะ เพราะถ้าจะรับสังคมนิยม ก็ต้องรับกิจสังคม ชาติไทยเข้ามาเพื่อสร้างฐานทางเศรษฐกิจ แต่ในแง่ของความ เป็นอิสระต้องรักษาไว้”

นอกจากชาวนาหรือสหพันธ์ฯ มีการขัดผลประโยชน์กับเจ้าที่ดินเรื่องค่าเช่าแล้ว เงินผันสมัยรัฐบาลศกฤทธิ์ ปราโมช มีส่วนทำให้สหพันธ์ฯ ต้องขัดแย้งกับผู้นำระดับท้องถิ่นอย่างมากด้วย ผู้นำสหพันธ์ฯ ระดับท้องถิ่นได้กล่าวถึงเรื่องนี้เอาไว้ดังนี้ “เรื่องเงินผันนั้นคนที่ได้ประโยชน์ก็อย่างนั้น ผู้ใหญ่บ้าน เจ้าหน้าทีอำเภอ พ่อค้าได้ส่วนหนึ่งประชาชนได้น้อยเต็มที่ได้อะไรก็ขัดแย้งกัน ส่วนมากขัดแย้งกันเรื่องเงินผัน เงินก้อนนี้เป็นเงินฆ่ากันจริง ๆ ไม่ว่าหมู่บ้านไหนที่ตายก็เพราะเงินผันทั้งนั้น ยิ่งผันออกมา ก็ยิ่งเผชิญหน้ากันมากขึ้น”

การขัดกันเรื่องผลประโยชน์ในท้องถิ่นทั้งเรื่องค่าเช่านา ที่ดินทำกิน เงินผัน ค่อด้านการทุจริตคอร์รัปชันระหว่างชาวไร่ชาวนาส่วนหนึ่งกับผู้มีอำนาจและมีผลประโยชน์ในท้องถิ่นส่วนหนึ่ง ตลอดจนภาพพจน์ของสหพันธ์ฯ ในเรื่องของการเมืองและคอมมิวนิสต์ ทั้งที่เกิดจากภาพพจน์ของนักศึกษาและพรรคการเมืองที่เข้าไปสัมพันธ์และจากการโฆษณาชวนเชื่อจากฝ่ายอำนาจรัฐมีผลทำให้เกิดการล่าสังหารผู้นำชาวนา ผู้นำนักศึกษาและนักการเมืองฝ่ายก้าวหน้าอย่างมากมาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งฝ่ายชาวนาโดยทางบ้านเมืองไม่อาจจับตัวคนร้ายมาดำเนินคดีได้เลย ที่สำคัญที่สุดก็คือการเกิดขึ้นของขบวนการต่อต้านประชาชน โดยเฉพาะลูกเสือชาวบ้าน ผู้ปฏิบัติงานของนักศึกษา กล่าวถึงเรื่องนี้ไว้ว่า “มีหลายปัญหาอยู่ การทำงานที่ผมเห็นชัด ๆ เราไม่มีอิสระในการทำงาน คำนการเงิน การเคลื่อนไหว ช่วงหนึ่งเราเก็บเงินได้หลายหมื่นบาทเอาไว้ที่เหรียญกษาปณ์แล้วเบิกมาใช้จ่าย การจะประชุมแต่ละครั้งนักศึกษาเป็นผู้กำหนดประเด็นต่าง ๆ ที่จะประชุมไม่สามารถชี้ว่าวันนั้นประชุมนะ เงินเราจะหามาได้อย่างไรบ้าง เงินเอามาจากศูนย์นิสิตฯ ทั้งหมด ถ้าเราทำงานด้วยตัวเราเอง เราอาจมีสาขาของเรา ทางการเงินประสานกับองค์กรต่าง ๆ” และได้กล่าววิจารณ์นักศึกษาเอาไว้ว่า “ผมรู้สึกว่าคุณนักศึกษาเขาทำหน้าที่ผิด ที่มองชาวนาว่าความคิดไม่เป็นระบบและมีความเห็นที่จะสร้างผู้ปฏิบัติงานให้มีความเห็นเหมือนเขา มันมีจุดอ่อนเพราะการทำงานถ้าจะเคลื่อนไหวอะไรเข้าด้วยกัน นักศึกษาก็เป็นหัวอกในการนำ ครั้งหนึ่งพวกเราเสนอให้ปรับรูปแบบองค์กรจัดตั้งชั้นบนของสหพันธ์ฯ หมายความว่าให้เป็นรูปการจัดตั้งที่มีกรรมการกลางมีประธาน ให้แยกส่วนนักศึกษาออกจากชาวนาและให้นักศึกษาที่จะมาร่วมชาวนาเป็นผู้ปฏิบัติของสหพันธ์ฯ ก็ได้รับการปฏิเสธ

ตอนปี 2518 เราเลือกกรรมการกลาง 10 คนขึ้นมา แต่ก็ไม่ได้คัดสินปัญหาอะไร วิธีการทำงานของพวกเรากกรรมการกลางก็ไม่ศึกษา วิธีการนั้นก็ไม่ได้ศึกษา นักศึกษาเป็นฝ่ายขึ้น เราไม่ปฏิเสธว่านักศึกษาเข้าร่วมไม่ได้ แต่การเข้าร่วมก็ต้องเข้ามาอยู่ในฐานะคนของสหพันธ์ อยู่น้องค์กรสหพันธ์ ๖ ซึ่งการเป็นอยู่อย่างนั้นทำให้เกิดปัญหาเพราะชวานาจะทำอะไรก็ต้องรอชานาก่อน” และอีกตอนหนึ่งว่า “ปัญหาสหพันธ์ ๖ อยู่ที่คือนั้นนักศึกษามีความคิดช่วยจัด กรรมการแต่ละคนไม่มีสิทธิ์คัดสิน การนำรวมหมู่ไม่มีเลย รับผิดชอบแต่ละอย่างก็ไม่มี การออกไปขยายงานสหพันธ์ ๖ ก็รับผิดชอบในแต่ละท้องถิ่นของตัวเอง” ผู้ปฏิบัติงานของนักศึกษาเองก็กล่าวแบบยอมรับว่า “โครงการชวานาซึ่งใช้ชื่อศูนย์กลางนิสิตฯภาคเหนือเป็นผู้กมนโยบายทุกอย่าง” และจากการที่องค์กรสหพันธ์ ๖ ไม่มีอิสระในตัวเอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านการเงินทำให้นักศึกษาเป็นฝ่ายนำไปหมดทุกอย่าง ทั้งการรณรงค์เคลื่อนไหวต่าง ๆ ผู้ปฏิบัติงานของนักศึกษาได้ยกตัวอย่างอันหนึ่งให้ฟังว่า “อย่างใบปลิวที่ส่วนใหญ่แล้วนักศึกษาเป็นผู้ผลิต แต่การร่างเรากับชวานาช่วยกันร่างบางที่เรากี่ร่างให้เสร็จแล้วให้เขาพิจารณาแก้ แต่เราเป็นฝ่ายบริฟทุกอย่างหมดนะ” หรือการประชุมชวานาก็เช่นกัน ผู้นำสหพันธ์ ๖ ระดับท้องถิ่น ได้กล่าวเอาไว้เมื่อถูกถามเกี่ยวกับเรื่องเงินค่าใช้จ่ายต่าง ๆ ว่า “พอไม่รู้เลยคงเป็นเงินช่วยข้างนอก เป็นนักศึกษา แต่ไม่เคยตามเรื่องนี้เลยนะ มาถึงก็ไต่กินไม่อด ค่ำรถ ชวานาก็ไม่ต้องจ่ายเอง เราก็กินคิมมา เอรารถไปรับทั้งหลายคันรถ มากันเยอะที่สุด”

อย่างไรก็ตามหลังจากผ่านประสบการณ์ที่เข้มข้นมาแล้ว ก็ได้มีการประเมินผลการกระทำในอดีต และกำหนดแนวทางของชวานาสำหรับการต่อสู้เพื่อผลประโยชน์ของชนชั้นตัวเองเอาไว้ดังนี้

ผู้นำสหพันธ์ ๖ ระดับท้องถิ่นกล่าวว่า “รูปแบบของสหพันธ์ ๖ คิดว่ายังมีประโยชน์ ส่วนเรื่องชวานานั้นเชื่อว่าชวานาต่อสู้จริง แต่มันไม่มีหลังพิง ทำอะไรสะเปะสะปะ เราไม่มีบทเรียน ถูกปราบครั้งเดียวมันก็จบไป เราไม่มีบทเรียนมาก่อน คล้าย ๆ องค์กรของเรามันโคกเดี่ยว ยอมรับว่ามันโคกเดี่ยวมาก ไม่ได้สามัคคีกับชนชั้นไหนเลย...เอาแต่ชวานาจน พอถูกปราบชวานาจนก็ถอย ไม่มีใครมาหนุนให้เราในตำแหน่งกตินั้นอะฮัยปัญหาชนมาก ทางแก้ก็ต้องให้ชวานาทำกันเอง ปัญญาชนเข้าไป ทุกคนที่ขยายกำลังออกไปต้องบ่มเพาะให้พวกชวานาขึ้นมาช่วยตัวเองให้ได้ ไม่เช่นนั้นแล้วเราจะซ้ำกับสหพันธ์ ๖ เมื่อก่อน ทุกสิ่งทุกอย่างอยู่ที่การคัดสินใจขั้นสุดท้ายของนักศึกษาคือนักศึกษาจะเป็นคนป้อนข้อมูลให้ ทำให้ชวานาต้องเลือกตามนั้น นี่เป็นข้อผิดพลาดใหญ่ในตอนนั้น เป็นกระแสเอียงซ้าย อิทธิพลของนักศึกษาค่อนข้างสูง” ในขณะที่ผู้ปฏิบัติงานของนักศึกษาได้กล่าวถึงแนวทางการจัดตั้งองค์กรของชวานาในอนาคตเอาไว้ว่า “ลักษณะขององค์กรชวานาในอนาคตจะต้องเป็นที่พึ่งของคนเองในระดับชุมชน ขณะเดียวกันก็ต้องสามารถประสานกับชนชั้นอื่น ๆ ในชนบทได้” ส่วนผู้นำสหพันธ์ ๖ ระดับประเทศก็ได้กล่าวถึงทิศทางของชวานาสำหรับอนาคตไว้เช่นกันดังนี้คือ “ที่สำคัญจะต้องมีนโยบายเป็นอิสระของตัวเอง และแจ่มชัดต่อผลประโยชน์ชนชั้นตัวเอง นอกจากนี้จะต้องมีแนวคิดที่ถูกต้องอีกด้วยนั่นคือการทำงานจะต้องไม่ล่าหน้าเกินกว่าความต้องการ โดยต้องกำหนดจากรูปการจิตสำนึกที่เป็นจริงของชวานา ที่สำคัญก็คือ จะต้องให้ชวานามีสิทธิ์ร่วมในการคัดสินใจปัญหาของประเทศชาติเป็นกลุ่มพลังกลุ่มหนึ่งในประเทศ”

3.5 สรุป

ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมาไม่ปรากฏเลยว่า ปัญหาของชาวนาชาวไร่ได้รับการแก้ไขอย่างจริงจัง ปัญหาต่าง ๆ ได้รับความระแวงมานานจนปะทุออกมาในช่วงประชารัฐไทยเบิกบานและชาวนาชาวไร่ได้รวมตัวจัดตั้งกันขึ้นเป็น “สหพันธ์ชาวนาชาวไร่แห่งประเทศไทย” แม้ว่าขบวนการเคลื่อนไหวของชาวนาจะได้รับ การต่อต้านจากกลุ่มอำนาจเก่าในสังคมอย่างรุนแรงจนผู้นำชาวนาต้องเสียชีวิตไปเป็นจำนวนมาก ใช้น้อย จนกระทั่งจบลงด้วยเหตุการณ์นองเลือด 6 ตุลาคม 2519 ถ้าเรามองหุแต่ปรากฏการณ์ก็จะเห็นว่าฝ่ายกลุ่มอำนาจเก่าในสังคมได้รับชัยชนะในการกำจัดชาวนา แต่ถ้ามองลงไปให้ลึกแล้วจะเห็นได้ว่า แม้ว่าชาวนา จะไม่มีองค์กรแต่ชาวനาก็ยังคงเคลื่อนไหว ที่สำคัญก็คือประสบการณ์ในอดีตได้ให้บทเรียนแก่ชาวนาอย่าง มากสำหรับที่จะเอาไปปรับใช้กับสภาพการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป

การรวมตัวกันของชาวนาชาวไร่จัดตั้งขึ้นเป็น “สหพันธ์ชาวนาชาวไร่แห่งประเทศไทย” นั้นเป็น เครื่องชี้ให้เห็นว่า บัณฑิตชาวนาชาวไร่ (แม้จะเป็นส่วนหนึ่งมิใช่ทั้งหมด) เริ่มมีความเชื่อมั่นในตนเองแล้ว และเห็นพลัง รวมทั้งพร้อมที่จะเข้ามามีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาชนบทด้วยตัวเอง เรามีโอกาสได้ว่า ชาวนาดำหลังอีกต่อไป และสำหรับในการวิเคราะห์ปัญหาชาวนานั้น เราคงต้องเปลี่ยนวิธีคิดที่ว่า ชาวนา มีพลังที่จะเปลี่ยนแปลงสังคมหรือไม่? ไปสู่ข้อคิดใหม่ที่ว่า ในเงื่อนไขหรือสถานการณ์ใดชาวนาจึงจะมี พลังหรือไม่มีพลัง เพราะเราได้คำตอบจากบทเรียนในอดีตแล้ว

ในท้ายที่สุดก็ขอจบข้อเขียนชิ้นนี้ด้วยคำกล่าวสั้น ๆ ว่า

“เมื่อวานนี้ ชาวนาไม่มีโอกาสเปล่งเสียงเรียกร้องความเป็นธรรมได้ แม้แต่การที่ครองเมือง สืบทอดอำนาจกันมาช้านานได้ขัดขวางการรวมพลังของประชาชนผู้ถูกเอารัดเอาเปรียบไว้... วันนี้ ชาวนาได้รวมพลังกันและเปล่งเสียงเรียกร้องความเป็นธรรมดังกึกก้องขึ้นแล้ว...เพื่อ เรียกร้องโดยสันติวิธี...แต่แล้วเสียงปืนก็ดังขึ้นเพื่อจะกลบเสียงเรียกร้องของชาวนา... วันพรุ่งนี้ ชาวนาจะไม่นิ่งเฉย จะไม่วิงวอนร้องขอความเป็นธรรมจากอำนาจรัฐซึ่งอยู่ใน กำมือของผู้ที่มีใคร่รักความเป็นธรรม...จากการต่อสู้ที่เจ็บปวดชาวนาได้เรียนรู้ว่า เขาจะได้รับ ความเป็นธรรมอย่างแท้จริงก็ต่อเมื่ออำนาจรัฐอยู่ในกำมือของชนชั้นเดียวกับพวกเขาเท่านั้น และเมื่อถึงวันนั้น พวกเขาจะยอมเสียเลือดเนื้อเพื่อแลกกับมัน”¹⁵²

เชิงอรรถ

1. สุวิทย์ ไททวยวัฒน์, วัฒนนาการเศรษฐกิจชนบทในภาคกลางของประเทศไทย ระหว่าง พ.ศ. 2394-2475, สำนักพิมพ์สร้างสรรค์, 2525, หน้า 204.
2. เพ็งอ่าง, หน้า 191.
3. เพ็งอ่าง, หน้า 228.
4. เพ็งอ่าง, หน้า 228.
5. เพ็งอ่าง, หน้า 228.
6. เพ็งอ่าง, หน้า 226.
7. ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และสุธี ประศาสน์เศรษฐ์, "ระบบเศรษฐกิจไทย 1851-1910", ใน ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และคณะ, เศรษฐศาสตร์กับประวัติศาสตร์ไทย, สำนักพิมพ์สร้างสรรค์, 2524, น. 151.
8. เพ็งอ่าง, หน้า 226.
9. เพ็งอ่าง, หน้า 290.
10. เพ็งอ่าง, หน้า 289.
11. เพ็งอ่าง, หน้า 289.
12. เพ็งอ่าง, หน้า 279.
13. รายละเอียดส่วนนี้จะดูได้จาก สุนทรী อาสะวีย์ และนิติ กสิโกศล, วิกฤติการณ์ทางเศรษฐกิจหลังสงครามโลกครั้งที่ 1, เอกสารวิจัยหมายเลข 15, สถาบันไทยคดีศึกษา, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2525.
14. ฉัตรทิพย์ นาถสุภาและคณะ, อ้างแล้ว, หน้า 198.
15. สุพงษ์ ค่านตระกูล (รวบรวมจัดพิมพ์), ปรีดี พนมยงค์ ทุลฉัตรสุวรรณคตและปัญหาของชาติ, ศิริพรการพิมพ์, กรุงเทพฯ, 2521, หน้า 168.
16. อ้างจาก พลศักดิ์ จิรไกรศิริ (บรรณาธิการ), ไทยมอไทย : ทศนะจากต่างแดน, สำนักพิมพ์เถลิงไทย, กรุงเทพฯ, 2524, หน้า 20.
17. เพ็งอ่าง, หน้า 20.
18. J. Berthelot et F. de Ravignan, *Les Sillons de la Faim*, L' Harmatton, Paris, 1980, p.131.
19. จำรัส ม่วงยาม และปวีชา เปี่ยมพงศ์สานต์, ทางเดินของชาวนาไทย, สำนักพิมพ์ดอกหญ้า, กรุงเทพฯ, 2521, หน้า 75-76.
20. ปวีชา เปี่ยมพงศ์สานต์, "การขยายตัวของทุนนิยมในชนบท", ปรีทัศน์, (มีนาคม 2525), หน้า 48.
21. Katherine A. Bowie, "The Role of the Market in the Formation of Class Consciousness in The Chiang Mai Valley of Northern Thailand", A Paper given

- at the Annual Meeting of the Association for Asian Studies March 21-23, 1980, Washington D.C., pp. 14-15.
22. *Ruth McVey*, "Change and Consciousness in a Thai Countryside". Centre of International and Area Studies, Peasants Seminar, University of London, p. 7.
 23. อังโน สมชัย *วงศาทกย์ (บรรณาธิการ)*, ลัทธิอาณานิคมแสนใหม่ในเอเชียอาคเนย์, สำนักพิมพ์ปุ๋ยผ่าย, 2524, หน้า 93-94 และสำหรับรายชื่อผู้ส่งข่าวออกจะดูได้จาก เช่น *เศรษฐสยาม*, จากท้องถิ่นถึงหอคอยฟ้าข้าง, สำนักพิมพ์ ที.พี. 2522, หน้า 28.
 24. สมชัย *วงศาทกย์ (บรรณาธิการ)*, *อ้างแล้ว*, หน้า 94.
 25. จรัส วิทยเสรี (*บรรณาธิการ*), *ฝรั่งมองไทย: เศรษฐกิจแห่งความขัดแย้ง*, มิตรนราการพิมพ์, 2523, หน้า 32.
 26. ชัยสิริ สมทวนิช, "การเมืองไทยในรอบ 200 ปี : สองศตวรรษแห่งการเปลี่ยนแปลง", 50 ปีบนเส้นทางประชาธิปไตย, เอกสารประกอบการสัมมนาของสมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย และกลุ่มเศรษฐศาสตร์การเมือง สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, มิถุนายน 2525, หน้า ข. 2.
 27. สมชัย *วงศาทกย์ (บรรณาธิการ)*, *อ้างแล้ว*, หน้า 70.
 28. อังจาก สุชาติ *สวัสดิ์ศรี (บรรณาธิการ)*, ขบวนการคอมมิวนิสต์ในประเทศไทย, สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2517, หน้า 308-9 นอกจากนั้นมาเซล บาลัง (Marcel Barang) และนายัน จันดา (Nayan Chanda) ผู้เขียนบทความนี้ยังได้กล่าวต่อไปอีกว่า "ไม่เพียงแต่พระมหากษัตริย์หรือพรรคประชาธิปไตยเท่านั้นที่สนับสนุนนักศึกษา, แม้แต่คนชั้นกลางและคนในวงการอุตสาหกรรมและการธนาคารก็พลอยให้การสนับสนุนไปด้วย" (หน้า 309).
 29. *เพิ่งอ้าง*, หน้า 308-7.
 30. ศุ สุพจน์ *ด้านตระกูล (รวบรวมจัดพิมพ์)*, *อ้างแล้ว*, หน้า 163.
 31. *Saneh Charmarik*, "Thai Politics and The October Revolution", *Journal of Social Science Review*, 1:1 (March 1976), p. 22.
 32. *อำนวยการชัย ปฏิพัทธ์เผ่าพงศ์*, "บทบาทของนักศึกษาและปัญญาชนต่อระบอบประชาธิปไตย", 50 ปีบนเส้นทางประชาธิปไตย, (*อ้างแล้ว*), หน้า 45.
 33. สุชาติ *สวัสดิ์ศรี (บรรณาธิการ)*, *อ้างแล้ว*, หน้า 307.
 34. *ประแจ แจงธรรม*, "จังหวะก้าวใหม่ของขบวนการนักศึกษาไทย", *ปริทัศน์* 2, หน้า 11.
 35. พลศักดิ์ *จิรโกวิท (บรรณาธิการ)*, *อ้างแล้ว*, หน้า 22.
 36. *เพิ่งอ้าง*, หน้า 22.
 37. *Andrew Turton, et. al.*, *Thailand: Roots of Conflict*, London, Spokesman 1978, p. 1.

38. อ้างใน พลศักดิ์ จิรไกรศิริ (บรรณาธิการ), อ้างแล้ว, หน้า 21.
39. *Saneh Chammarik, op. cit., p. 6.*
40. *Ibid., p. 4.*
41. อ้างจาก พลศักดิ์ จิรไกรศิริ (บรรณาธิการ), อ้างแล้ว, หน้า 12.
42. เพิ่งอ้าง, หน้า 18.
43. รายละเอียดเรื่องนี้จะได้จาก *Louis Althusser, Pour Marx, Frongois Maspero, Prais, 1980, pp. 113-116.*
44. *Sylia et Jean Cattori, L' Enjen Thailandeis, L' Harmatton, Paris, 1979 p. 79.*
45. อ้างใน สมชาย สุวรรณศิริ (บรรณาธิการ), รวมข้อเขียนของ วรพุทธิ ชัยนาม, กองบรรณาธิการ ภาคราชสาร, 2524, หน้า 220.
46. *Andrew Turton, et. al., op. cit., p. 82.*
47. ศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทยเป็นองค์กรนักศึกษาขนาดใหญ่ทำการเคลื่อนไหวในระดับกว้าง ในขณะที่ ทัสพันธ์ศึกษาศาสตร์เป็นองค์กรเล็ก ๆ มีเป้าหมายเน้นการทำงานกับมวลชนระดับล่างคือ กรรมกรและชาวนา.
48. *กรรณิการ์ แสงสุนทร, "หนึ่งปีที่ผ่านไป : นักศึกษาไทยภายหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม", สังคมศาสตร์ปริทัศน์, 12 : 10 (ตุลาคม 2517), หน้า 59.*
49. *อำนาจชัย ปฏิพัทธ์เผ่าพงศ์, อ้างแล้ว, หน้า 89.*
50. อ้างจาก ฝ่ายวิชาการ คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, *เศรษฐกิจไทย : โครงสร้างกับการเปลี่ยนแปลง*, พ. จิระการพิมพ์, กรุงเทพฯ, พิมพ์ครั้งที่ 2, 2522, หน้า 85.
51. *ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และคณะ, อ้างแล้ว, หน้า 289.*
52. *เศรษฐกิจไทย : โครงสร้างกับการเปลี่ยนแปลง, อ้างแล้ว, หน้า 72.*
53. *กลุ่มประสานงานศาสนาเพื่อสังคม, วาลีกองจารีต ม่วงขาม, สารศึกษาการพิมพ์, 2522, หน้า 67.*
54. พลศักดิ์ จิรไกรศิริ (บรรณาธิการ), อ้างแล้ว, หน้า 27.
55. *กรรณิการ์ แสงสุนทร, อ้างแล้ว, หน้า 80.*
56. *กิติ แก่นจวบ, "จิตสำนึกทางการเมืองของชาวนาชาวไร่แห่งประเทศไทย", เอกสารศึกษา 2524 หน้า 27.*
57. *ดู ตะวันออก, 1 : 87 (สิงหาคม 2522), หน้า 19-20.*
58. *ดู ตะวันใหม่, 1 : 15 (12 พฤษภาคม 2521), หน้า 10.*
59. *กลุ่มเศรษฐศึกษา คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, องค์กรของชาวนาชาวไร่, 2522, (โรเนียว), หน้า 5.*
60. เพิ่งอ้าง, หน้า 5.
61. เพิ่งอ้าง, หน้า 5-6.
62. *Pierre Fougeyrollas, Sciences Sociales et Marxisme, Paris, Payot, 1980, pp. 222-4.*

63. *Chai Anan Samudavanija*, "Farmers Movement in Modern Thai Politics", Paper presented in Thai-European Seminar on "Social Change in Contemporary Thailand", Amsterdam (28-30 May 1980), p. 7.
64. *Hans U. Luther*, *Peasants and State in Contemporary Thailand*, Hamburg, 1978, p. 15.
65. *Chai Anan*, *op. cit.*, p. 6.
66. *Sylvia et Jean Cattori*, *op. cit.*, p. 93.
67. มหามชน, 1 : 8 (6 ธันวาคม 2517), หน้า 14.
68. พรรคสังคมนิยมแห่งประเทศไทย, ชาวนาไทยเขาถูกบังคับให้จับปืน ? โฆษณาคณะกรรมการพิมพ์, 2518, หน้า 14.
69. เห่งอ้าง, หน้า 15.
70. เห่งอ้าง, หน้า 16.
71. เห่งอ้าง, หน้า 16.
72.
73. เศรษฐกิจไทย : โครงสร้างกับการเปลี่ยนแปลง, อ้างแล้ว, หน้า 87.
74. *Chai Anan*, *op. cit.*, p. 10.
75.
76. ตะวันออก, 1 : 37 (8 สิงหาคม 2522), หน้า 18.
77. ชาวนาไทยเขาถูกบังคับให้จับปืน ? อ้างแล้ว, หน้า 18.
78. เห่งอ้าง, หน้า 18.
79. องค์การชาวนาชาวไร่, อ้างแล้ว, หน้า 81.
80. ชาวนาไทยเขาถูกบังคับให้จับปืน ?, อ้างแล้ว, หน้า 18.
81. เห่งอ้าง, หน้า 18.
82. เศรษฐกิจไทย : โครงสร้างกับการเปลี่ยนแปลง, อ้างแล้ว, หน้า 88.
83. เห่งอ้าง, หน้า 89.
84. เห่งอ้าง, หน้า 89-90.
85. กลุ่มบัณฑิตพัฒนา, แอก, โฆษณาคณะพิมพ์ 2518, หน้า 18.
86. เห่งอ้าง, หน้า 18.
87. ราชละเอียดยศ เกริกเกียรติ พิพัฒน์เสรีธรรม, "ปัญหาการถือครองที่ดินเกษตรกรในประเทศไทย", วารสารนิติศาสตร์, 1 : 11 (2522-23), หน้า 167-9.
88. เกริกเกียรติ พิพัฒน์เสรีธรรม, ชาวนากับที่ดิน : ปฏิวัติหรือปฏิรูป, สำนักพิมพ์ดวงกมล, 2521, หน้า 148.
89. ประชาธิปไตย (30 มกราคม 2518), อ้างจาก กิติ แก่นจาวี, อ้างแล้ว, หน้า 28.
90. ชาวนาไทยเขาถูกบังคับให้จับปืน ?, อ้างแล้ว, หน้า 20.

91. แอก, อ้างแล้ว, หน้า 30.
92. กิติ แก่นจําบ, อ้างแล้ว, หน้า 37.
93. เห่งอําง, หน้า 29-30.
94. เศรษฐกิจไทย : โครงสร้างกับการเปลี่ยนแปลง, อ้างแล้ว, หน้า 91.
95. กิติ แก่นจําบ, อ้างแล้ว, หน้า 30.
96. เห่งอําง, หน้า 30-31.
97. ชาวนาไทยเขาอกบงกัับให้อับบั้น ?, อ้างแล้ว, หน้า 21.
98. เศรษฐกิจไทย : โครงสร้างกับการเปลี่ยนแปลง, อ้างแล้ว, หน้า 92.
99. เห่งอําง, หน้า 92.
100. ชาวนาไทยเขาอกบงกัับให้อับบั้น ?, อ้างแล้ว, หน้า 24.
101. เศรษฐกิจไทย : โครงสร้างกับการเปลี่ยนแปลง, อ้างแล้ว, หน้า 92-3.
102. ดู กิติ แก่นจําบ, อ้างแล้ว, หน้า 37-38.
103. จตุรัส, 1 : 8 (19 สิงหาคม 2518), หน้า 30.
104. ชาวนาไทยเขาอกบงกัับให้อับบั้น ?, อ้างแล้ว, หน้า 22-23.
105. วายละเอียดจดหมายคุไ้จาก แอก, อ้างแล้ว, หน้า 75-77.
106. จตุรัส, 1 : 5 (12 สิงหาคม 2518), หน้า 8.
107. เห่งอําง, หน้า 8.
108. ชาวนาไทยเขาอกบงกัับให้อับบั้น, อ้างแล้ว, หน้า 43-44.
109. เห่งอําง, หน้า 55-56.
110. เห่งอําง, หน้า 56.
111. เห่งอําง, หน้า 58-59 และแอก, อ้างแล้ว, หน้า 63-74.
112. เห่งอําง, หน้า 59.
113. จตุรัส, 1 : 7 (26 สิงหาคม 2518), หน้า 17.
114. เห่งอําง, หน้า 15.
115. เห่งอําง, หน้า 18.
116. จตุรัส, 1 : 5 (12 สิงหาคม 2518), หน้า 21.
117. แอก, อ้างแล้ว, หน้า 79-81.
118. กิติ แก่นจําบ, อ้างแล้ว, หน้า 38-41.
119. เศรษฐกิจไทย : โครงสร้างกับการเปลี่ยนแปลง, อ้างแล้ว, หน้า 94-5.
120. อังโน เห่งอําง, หน้า 95.
121. กิติ แก่นจําบ. อ้างแล้ว, หน้า 40.
122. เห่งอําง, หน้า 40.
123. Anne Koch, *op. cit.*, p. 6 and pp. 228-9.

124. *Simon Mohan*, "Ideology, Knowledge and Neoclassical Economics : Some Elements of a Marxist Account", *Francis Green and Peter Noire, (eds.) Issues in Economic Theory : A Critical Approach*, McMillan Press, 1979, p. 259.
125. ตะวันออก, 1 : 37 (8 สิงหาคม 2522), หน้า 19.
126. แอก, อังแก้ว, หน้า 80.
127. *Andrew Turton*, "Poverty, Reform and Class Struggle in Rural Thailand" Paper presented in the Conference on Development, The Peasantry and Development in the Asian region, Malaysia (26-29 May, 1980), p. 29.
128. มาตุภูมิ (ราชศัพท์), 8 : 866, (8 สิงหาคม 2522), หน้า 43.
129. *Karl Marx, The Eighteenth Brumaire of Louis Bonaparte*, Progress Publishers, Moscow, 1977, p. 106.
130. อังโน ชัยอนันต์ สมุทวณิช, อุดมการณ์ทางการเมือง, สำนักพิมพ์เกดส์ไทย, 2517, หน้า 124.
131. เห่งอั้ง, หน้า 124.
132. รายละเอียด *Peter F. Bell*, "Western Conceptions of Thai Society : The Politics of American Scholarship", Paper presented in Thai-European Seminar, Amsterdam, May 1980. (แปลลงในวารสารเศรษฐศาสตร์การเมือง ฉบับที่ 2 เล่ม 3-บ.ก.)
133. *K. Bowie, op. cit.*, p. 1.
134. *Ibid.*, p. 20.
135. สยามรัฐศัพท์วิจารณ์, 26 : 6 (5 สิงหาคม 2522), หน้า 20.
136. จตุรัส, 1 : 6 (19 สิงหาคม 2518), หน้า 30.
137. *K. Marx, The Eighteenth Brumaire...*, *op. cit.*, p. 160.
138. สุวินัย ภรณเวทย์, "ความอับจนของลัทธิเหมาหรือความอับจนของลัทธิมาร์กซ์", วารสารเศรษฐศาสตร์การเมือง, 1 : 5-8 (ตุลาคม-ธันวาคม 2524), หน้า 11.
139. จัรัส ม่วงยาม และปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์, ทางเดินของชาวนาไทย, อังแก้ว, หน้า 12.
140. สยามรัฐศัพท์วิจารณ์, อังแก้ว, หน้า 20.
141. เห่งอั้ง, หน้า 20.
142. *Toru Yano*, "Political Structure of a 'Rice Growing State'", "in *Toneo I shii (ed.)*, **Thailand : A Rice Growing Society**, The University Press of Hawaii, Honolulu, 1978, p. 128.
143. ธเนศ อาภรณ์สุวรรณ, สังคมและการเมืองไทย, อังแก้ว, หน้า 122-124.
144. อังจาก ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์และฉลาดชาย รมิตานนท์, ลัทธิมาร์กซ์และสังคมนิยม, 2524, หน้า 55.
145. จตุรัส, 1 : 6 (19 สิงหาคม 2518), หน้า 30.

146. ผู้เขียนได้สัมภาษณ์ผู้ปฏิบัติงานของนักศึกษา วันที่ 3 มีนาคม 2524 และสัมภาษณ์ผู้นำชาวาระดับท้องถิ่นในวันที่ 4 มีนาคม 2524 ส่วนผู้นำชาวาระดับประเทศนั้นสัมภาษณ์เมื่อวันที่ 13 มีนาคม 2524 สำหรับการอ้างอิงคำพูดบางตอนจากการสัมภาษณ์นั้นจะไม่มีการใส่หมายเลขเพื่ออ้างเชิงอรรถ แต่จะบอกว่าคำพูดนั้นเป็นของใครโดยผู้เขียนจะเขียนชื่อบอกเจ้าของคำพูดไว้หน้าประโยคนั้น ๆ ทั้งนี้เพื่อความสะดวกในการอ่าน.
147. เป็นที่น่าสนใจว่าในช่วงปลายปี พ.ศ. 2517 กลุ่มศึกษาชาวนามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ซึ่งผู้เขียนตั้งข้อสงสัยว่าคงเป็นส่วนหนึ่งของสหพันธ์นักศึกษาแล้วได้จัดพิมพ์หนังสือ **ชวานาปฏิวัติ : ปรัชญาเหมาเจ๋อตง** ออกมาในหนังสือเล่มนี้งานของ เหมา เจ๋อตง รวมอยู่ด้วย 2 ชิ้นคือ “รายงานสำรวจการเคลื่อนไหวชวานาในมณฑลหูหนาน” (มีนาคม 1926) และ “จะวิเคราะห์ชนชั้นในชนบทอย่างไร” (ตุลาคม 1933) โดยคณะผู้จัดทำหนังสือเล่มนี้มุ่งหวังจะให้เป็นที่รู้กันถึงความคิดในปัญหาชวานา (ดูคำแถลง) เพื่อตอบสนองการค้นคว้าของชวานาขณะนั้น คงมีส่วนอย่างมากในการกำหนดรูปแบบการทำงานของผู้ปฏิบัติงานของนักศึกษา โดยเฉพาะอย่างยิ่งแนวคิดเรื่องการจัดตั้งชวานา ตลอดจนการเน้นการทำงานกับชวานาจนตามแนวทางการวิเคราะห์ของหนังสือเล่มนี้ ดังข้อความบางตอน เช่น “ในชนบทกำลังสำคัญที่สุดอย่างทรหดอยู่ตลอดเวลาอันคือชวานาจน” (หน้า 23) “ถ้าไม่มีชนชั้นชวานาจนย่อมไม่อาจสร้างภาวะปฏิวัติในชนบท... เพราะชวานาจนปฏิวัติที่สุด” (หน้า 25) “ถ้าไม่มีชวานาจนก็ไม่มีการปฏิวัติถ้าปฏิเสศพวกเขาก็คือปฏิเสศการปฏิวัติ” (หน้า 25) ส่วนที่สันตะต่อชวานาชนชั้นอื่น เช่น “ส่วนชวานากลางแล้ว? ทำที่ของพวกเขาไกลเล พวกเขาคิดว่าการปฏิวัติไม่มีประโยชน์อะไรคือพวกเขามากนัก พวกเขายังมีข้าวสารจะกรอกหม้อ...” (หน้า 22) อภิธานชวานาหมายถึงชวานากลาง เช่นหนังสือผู้ปฏิบัติงานของนักศึกษาและผู้นำชวานาไม่พอ ดังเราจะเห็นได้เมื่อถึงตอนกล่าวถึงสมาชิกสหพันธ์ฯ และการสรุปข้อผิดพลาดในการทำงานในอดีต.
148. ดูเหมือนว่าการแบ่งชนชั้นชวานาในชนบทโดยดูจากลักษณะประกอบอาชีพเพียงอย่างเดียวอาจจะไม่ค่อย ตรงตามเป็นจริงนัก นอกจากลักษณะที่ดินของภาคเหนือที่มีความอุดมสมบูรณ์มากกว่าที่อื่นทำให้การดูแลการถือครองจำนวนของที่ดินได้ภาพของชนชั้นที่ผิดพลาดไปได้ ผู้ที่สนใจเรื่องนี้จะดูได้จากเช่น **อานันท์ กาญจนพันธ์ “ชวานาภาคเหนือกับความขัดแย้งในระบบการผลิตด้านเกษตรกรรม (พ.ศ. 2511-2523)”, วารสารสังคมนศาสตร์, (มหาวิทยาลัยเชียงใหม่), 5 : 1 (เมษายน-กันยายน 2524), หน้า 69-71.**
149. ลักษณะที่ดูเหมือนว่านักศึกษาเข้าไป “ทำแทน” ชวานาตัวกลางจะก่อให้เกิดผลเสียแก่ชวานาลงที่จะได้กล่าวถึงในตอนต่อไป อย่างไรก็ตามปรากฏการณ์เช่นนี้เกิดขึ้นทั้งกับขบวนการกรรมกรด้วย ซึ่งมีผลทำให้ผู้นำกรรมกรในบาท้องที่ปฏิเสธที่จะสัมพันธ์กับนักศึกษาในแบบที่เขยเป็นมา ข้อเสนอว่า อะไร “ทำได้-ไม่ได้” และ อะไร “ควร-ไม่ควร” ของนักศึกษาอาจดูได้จาก **อานวยชัย ปฏิพัทธ์เผ่าพงศ์, อ้างแล้ว, หน้า 48-50** ซึ่งประเมินจากบทเรียนในอดีต.
150. จตุรัส, 1 : 6 (19 สิงหาคม 2518), หน้า 30.
151. ประชาชาติ, (รายสัปดาห์), 3 : 136 (24 มิถุนายน 2519), หน้า 31 อ้างใน **กิติ แก่นจวบ, อ้างแล้ว.**
152. แอก, **กลุ่มบัณฑิตศึกษา 2518, โทษการพิมพ์, 2518, หน้า 57-58.**